

IX 4, 19

IGU

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
V LJUBLJANI

LJUBLJANA, Aškerčeva cesta 12

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

IX/4, 19

Naslov: Razvoj kmetijstva v
prostoru SR Slovenije
/kmetijski projekt/
Vl. Klemenčič +soavtorja
Leto izdelave: 1970

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

Nosilec teme: prof. dr. Vladimir Klemenčič

Soavtorja: dr. Jakob Medved
dr. Matjaž Jeršič

RAZVOJ KMETIJSTVA V PROSTORU SR SLOVENIJE
(KMETIJSKI PROJEKT)

mw-st-39

Ljubljana, 1970

Predgovor

Priprava projekta je pokazala, da odpira raziskovalna naloga probleme obče nacionalne narave. Saj je dosedanji razvoj kmetijstva v Sloveniji eden izmed osnovnih dejavnikov socialne diferenciacije glede na različne izhodiščne razmere po posameznih naravno in družbeno geografskih enotah.

Projekt je izhajal iz osnovnih potez in zakonitosti dosedanjega razvoja, upoštevajoč razpoložljivo statistično gradivo in rezultate raziskovalnih nalog s tega področja. Glede na pomanjkanje raziskav, in neenotnih ter pomanjkljivih splošnih statističnih podatkov in nejasnosti v konceptiji o vlogi in položaju kmetijstva v moderni družbi v našem nacionalnem prostoru, ni mogoče izdelati prioritetni red raziskav in s tem tudi predračunov za same raziskave.

Ko se bo naročnik na osnovi nakazanih problemov odločil za določer koncept in s tem že določen vrstni red raziskav, šele potem lahko na osnovi nekaterih preizkusov in točno določenega obsega (sonde ali cela Slovenija) pripravimo ustrezen predračun. Izhodišča in elementi za predračun pa so nakazani v priloženi študiji.

Dr. Vladimir Klemenčič

Dr. Jakob Medved

Ljubljana, 23.2.1970

RAZVOJ KMETIJSTVA IN IZRABA ZEMLJE V SR SLOVENIJI

Dr. Vladimir Klemenčič

Uvodna beseda

Pri pripravi projekta "Kmetijstvo v slovenskem prostoru" smo si zadali nalogo opredelitve funkcije kmetijske izrabe zemlje za perspektivni regionalno-prostorski razvoj Slovenije. Ta svoj cilj smo skušali doseči z opredelitvijo funkcije kmetijskega gospodarstva v prostoru, ki ima strukturo industrijske družbe. Opredelili smo elemente, vsebino in stanje kmetijske izrabe zemlje v Sloveniji in v njenih posameznih delih.

Celotno delo je razdeljeno na pet poglavij. V uvodno poglavje, ki osvetljuje funkcijo kmetijske izrabe zemlje v pokrajini z moderno industrijsko družbo in tendence sedanjega izkoriščanja zemlje v Sloveniji. Nato v dveh deljenih poglavjih obravnavamo učinke dosedanjega kmetijskega gospodarstva iz družbenih procesov na izrabo zemlje in probleme kombinirane funkcije kmetijske izrabe zemlje s funkcijo izrabe za potrebe turizma. V tretjem poglavju je pregled literature in raziskav, ki obravnavajo iz različnih vidikov probleme sedanjega kmetijskega gospodarstva in kmetijske izrabe zemlje v Sloveniji. Zaključno poglavje pa obsega program bodočih raziskav, ki so potrebne za opredelitev funkcij kmetijske izrabe zemlje za potrebe regionalno-prostorskega načrta Slovenije.

Opredelitev in ocena stanja izrabe zemlje sta nam osnova za odkrivanje tendenc in prostorskih problemov sodobnega kmetijstva. To nam je v pomoč pri ugotavljanju negativnih tendenc današnjega razvoja in stanja kmetijstva, ki se javljajo na poti oblikovanja tistega razmerja med človekom in prostorom, ki je značilno za pokrajino moderne industrijske družbe. Pri tem smo se naslanjali na rezultate dosedanjih raziskav o načinih izrabe zemlje v Slo-

veniji, ter na vse tiste prispevke, ki osvetljujejo družbene, ekonomske, socialne in prirodne dejavnike izrabe prostora v Sloveniji. Upoštevali smo študije, ki osvetljujejo prepletenost funkcije kmetijske izrabe zemlje z drugimi funkcijami v slovenskem prostoru. Na osnovi tuje literature, ki obravava prostorske probleme kmetijske izrabe zemlje v moderni industrijski družbi, smo se skušali dokopati do pravih predstav, o bodočih funkcijah kmetijstva v slovenskem prostoru v nadaljnjih desetletjih. Na osnovi spoznanj iz tuje literature in z našimi terenskimi opazovanji ter z vzorčnimi raziskavami nekaterih tipičnih pojavov kmetijskega gospodarstva in z njim povezanimi socialno-ekonomskimi procesi nekaterih področij Slovenije, ki smo jih zato posebej izvedli, smo skušali opredeliti vrstni red raziskav, ki bodo nujno potrebne pri usmerjanju v racionalnejšo izrabo zemlje ali prostora, in bodo lahko osnova za sedanji in bodoči razvoj Slovenije.

Priprava projekta o funkciji kmetijstva v slovenskem prostoru nam je narekovala nekoliko svojstven pristop. Kmetijstvo Slovenije je bilo z vidika njegove funkcije v prostoru, v dosedanjih raziskavah zelo skromno obravnavano. Zato smo se skušali na osnovi dosedanjih parcialnih ter dodatnih novih raziskav Inštituta za geografijo najprej dokopati do dejanske podobe o silnicah, ki narekujejo izrabo zemlje v kmetijske in druge namene v Sloveniji. Ob tem smo predvsem skušali ugotoviti, kateri so tisti elementi, ki igrajo pri izrabi zemlje odločilno vlogo oziroma, kateri so tisti elementi, ki bodo odločali o izrabi zemlje ob našem nadaljnjem stopnjevanem družbeno-ekonomskem razvoju.

Naša preverjanja podatkov spremljanja in evidentiranja sprememb v izrabi zemlje v Sloveniji, ki jih opravljajo družbene službe (Geodetska uprava in Statistika), so pokazala, da so leta tako pomanjkljiva, da ne morejo več prikazati realnega stanja, ki mora

biti osnova pri usmerjanju izrabe zemlje v višje razviti industrijski družbi. Naše zaključno poglavje, ki obsega program raziskav funkcije izrabe zemlje in kmetijskega gospodarstva v Sloveniji, je deljeno na minimalni in maksimalni program. Minimalni program je vezan na potrebe hitre priprave osnov za regionalno-prostorski načrt Slovenije, maksimalni program pa se bo moral odvijati v daljšem razdobju in bo vezan na reorganizacijo nekaterih družbenih služb, ter na vključitev vrste raziskovalcev različnih strok, ki bodo svoj raziskovalni načrt zasnovali na interdisciplinarni osnovi.

Funkcija kmetijstva v prostoru z moderno industrijsko družbo

Osnovna značilnost vloge današnjega kmetijskega gospodarstva v prostoru z moderno industrijsko družbo, je v krčenju obsega kmetijsko izrabljene zemlje in v vse večji povezanosti te z drugimi gospodarskimi in negospodarskimi dejavnostmi. Kmetijska proizvodnja je odvisna od mednarodnih tržnih razmer. Kmetijski proizvajalec in njegova družina, pa so odvisni od možnosti skupnega izkoriščanja moderne infrastrukture (n.pr. promet, energija, kanalizacija itd.) z nekmečkim prebivalstvom. Kmetijstvo opravlja z izkoriščanjem zemlje poleg proizvajanja prehrabnih artiklov in surovin še vrsto drugih funkcij.

V pokrajinah s klasično agrarno družbo so na prvem mestu delež kmečkega prebivalstva od skupnega števila prebivalstva, in delež kmetijsko izkoriščene zemlje od skupnih površin (brez gozda), ter prispevek vrednosti kmečke proizvodnje pri ustvarjanju nacionalnega dohodka. V pokrajinah, kjer se je že izoblikovala industrijska družba, je ostalo kmetijstvo na prvem mestu le po deležu kmetijsko izkoriščene prostora. Delež prebivalstva, ki živi od kmetijstva, ter delež prispevka vrednosti

kmetijske proizvodnje k narodnemu dohodku pa zaostaja za sekundarnim in terciarnim sektorjem.

Ker je v zahodnoevropskih deželah temeljila kmetijska izraba zemlje na golem ekonomskem računu, dolgo časa ni bila upoštevana funkcija kmetijstva pri vzdrževanju kulture pokrajine. Le-ta je bila dolgo časa prepuščena stihiji ekonomskega razvoja. V zahodnoevropskih deželah so spoznali negativni učinek prepuščenosti izkoriščanja zemlje stihiji ekonomskega razvoja šele v fazi uveljavljanja avtomatizacije v industrijski tehnologiji, to je v razdobju, ko se je zaradi krajšanja delovnega časa močno povečal čas oddiha in s tem se je pojavila nova potreba človeka po rekreaciji v pokrajini. Prav z uvažanjem regionalno-prostorkega planiranja, skušajo z varovalnimi ukrepi ponovno vzpostaviti že porušeno razmerje med kmetijskimi in ostalimi površinami in s tem doseči razmerje med človekom in prostorom, kar terja moderna industrijska družba.

Ker za Slovenijo pripravljamo načrt regionalno-prostorskega razvoja s smernicami in načeli, ki naj bi veljala za izkoriščanje in varovanje kmetijskega in ostalega prostora v nadaljnjih desetletjih, to je v razdobju ko bodo v slovenskem prostoru že prevladali elementi industrijske družbe, moramo najprej opredeliti funkcijo kmetijskega izkoriščanja zemlje v industrijski družbi nasploh.

V industrijski družbi opravlja kmetijs+vo štiri funkcije:

- 1/ Zagotavlja oskrbo prebivalstva
- 2/ Stopnjuje racionalizacijo kmetijskega gospodarstva in sledi potrebam prebivalstva po hrani s tako organizirano proizvodnjo, da krije rastoče potrebe prebivalstva po kvaliteti, kvantiteti in vrsti prehrambenih artiklov. Racionalizacija kmetijske proizvodnje sprošča delovno silo s tehnizacijo in organizacijo kmetijske proizvodnje in jo oddaja drugim gospodarskim in negospodarskim panogam. S

tem sta kmetijsko gospodarstvo in način izrabe zemlje povezana s socialnim razvojem ter z razvojem tržnega gospodarstva in sta posredno ter neposredno integrirana z vsemi elementi družbeno-ekonomskega razvoja in strukture v prostoru.

- 3/ Kmetijsko gospodarstvo z izkoriščanjem zemlje opravlja tudi pomembno funkcijo vzdrževanja in oblikovanja kulturne pokrajine.
- 4/ Pokrajino varuje pred elementarnimi neizgodami (poplave, erozija, plazovi itd.)

V razvitih zahodnoevropskih deželah so v preteklosti pri programiranju ekonomskega razvoja, ko še niso imeli razvito prostorsko planiranje v kmetijstvu upoštevali le ekonomsko produkcijo, ostale funkcije kmetijskega gospodarstva pa so često podcenjevali, ali pa jih sploh niso upoštevali.

Z razvojem tehnologije v kmetijski proizvodnji se je v spremenjenih družbeno-ekonomskih razmerah spremenila vrednost prirodnih pogojev za kmetijsko izrabo zemlje.

V klasični agrarni družbi z neblagovno proizvodnjo ter ročnim delom je bila kmetijska zemlja maksimalno izkoriščena. V moderni industrijski družbi pa veljajo načela optimalnega izkoriščanja kmetijske zemlje. Zaradi tega načela so iz obdelave zemlje često izločeni tudi tisti kompleksi zemlje, katerih izkoriščanje sicer ni mogoče vskladiti z ekonomskimi načeli optimalne izrabe, a bi to narekovali splošni družbeni interesi za vzdrževanje kulturne pokrajine.

V zahodnoevropskih deželah se je z uveljavljanjem industrijske tehnologije in tržnega gospodarstva v kmetijski proizvodnji hitro krčil obseg obdelanih kmetijskih površin.

Obseg kmetijsko obdelanih površin se pa ne krči samo na prirodno za kmetijstvo neugodnih področjih, temveč

tudi tam, kjer so za kmetijstvo ugodni prirodni pogoji. Krčenju obsega kmetijsko obdelane zemlje na prirodno ugodnih področjih pripisujejo štirim vzrokom:

- 1/ Neustrezni zemljiški strukturi (premajhnemu obsegu posesti, neustrezni velikosti in razporeditvi parcel, preveliki razdalji med parcelami, ter preveliki razdalji med parcelami in kmečkim domom).
- 2/ Slabi prometni povezanosti med kmetijskimi proizvodnimi enotami in potrošnimi centri.
- 3/ Neugodni demografski strukturi kmečkih gospodinjstev (ostareli kmetijski proizvajalci).
- 4/ Slabi opremljenosti prostora z elementi splošnega družbenega standarda (šola, kultura in drugi elementi infrastrukture).

Opušča se kmetijska proizvodnja na prirodno slabših tleh, kjer ni mogoče pričakovati optimalne vrednosti proizvodnje, hkrati pa tudi v področjih, ki so glede na prirodne pogoje ugodna za kmetijsko proizvodnjo. Zato je trend izkoriščanja krčenja obsega kmetijsko izkoriščane zemlje v gospodarsko razvitih deželah izredno hiter, zlasti v tistih zahodnoevropskih deželah, ki so povezane v EGS.

V zahodni Nemčiji računajo, da bodo v bližnji bodočnosti izločili iz kmetijske proizvodnje 3.000.000 ha kmetijske zemlje in se bo tako obseg kmetijskih površin skrčil od 13.000.000 na 10.000.000 ha.

V zahodnoevropskih deželah je opuščanje obdelave zemlje zavzelo posebno velik obseg na širokih območjih večjih mest, kjer lastniki zemljišč računajo na velik dohodek s špekulativno razprodajo zemlje. Le-ta je posebno velik na območjih, ki so predvidena za gradnjo novih stanovanjskih naselij ali mestnih četrti ter industrijskih in drugih objektov.

Posledice opuščanja kmetijskega obdelovanja zemlje so vidne v zunanji podobi pokrajine. V hribovitih in

goratih področjih prerašča opuščene kmetijske površine grmovje in gozd, na ravninskih in urbaniziranih področjih, kjer je bila lahko kmetijska proizvodnja še rentabilna po ekonomskih načelih, se pa širi socialni prelog.^{*} S socialnim prelogom označujemo geografi tiste komplekse kmetijske zemlje, ki bi bili glede na ekonomske pogoje primerni za kmetijsko obdelavo, a niso obdelani, ker so že v rokah lastnikov, ki so se poklicno preselili iz kmečkega v nekmečke poklice. Ta zemlja je tako v rokah lastnikov, ki socialno niso več odvisni od zemlje in jo ob ugodni priliki prodajo za visoko ceno kupcem za zazidavo ali pa kmetom, ki zemljo ponovno obdelajo.

V zahodnoevropskih deželah v kmetijstvu vedno bolj izgublja svoj ekonomski pomen lastništvo zemlje in se zato vedno bolj uveljavlja sistem modernega zakupa zemlje. Moderni kmetijski proizvajalec je opremljen z modernimi kmetijskimi stroji in prevzema v zakup velike komplekse zemlje za krajšo ali daljšo dobo. Tak sistem zemljiško zakupnega kmetijstva se je v nekaterih deželah Zahodne Evrope razširil že na 30%, pa tudi na 60% kmetijskih površin.

Te tendence izkoriščanja kmetijske zemlje, ki jih narakujejo tehnološki razvoj proizvodnje in načela kmetijskega tržnega gospodarstva, niso v skladu s širšimi družbenimi interesi. To so že spoznali načrtovalci regionalno-prostorskega planiranja v zahodnoevropskih deželah.

Spreminjanje ravnotežja med kmetijskim, gozdnim in neobdelanim vsetom, ni v skladu z večanjem potreb prebivalstva industrijske družbe po prostoru za oddih ali za rekreacije. Ni tudi v skladu z merebitnimi potrebami po kmetijski zemlji v času vojne iz narodnoobrambnih razlogov ali pa za časa gospodarskih kriz. Za moderno industrijsko družbo je značilno krajšanje delovnega časa in naglo večanje prostega časa. To večanje prostega časa terja tudi širjenje potrebnega prostora za oddih prebi-

valstva. Prostor oddiha mora biti ustrezno kultiviran. Prav kmetijsko izrabljen prostor je najbolj privlačen za rekreacijo prebivalstva. To spoznanje je v nekaterih alpskih področjih južne Nemčije, kjer se je obseg neobdelane zemlje hitro širil, pripeljal tako daleč, da so uvedli nagrado za pokošen hektar travnika 200 DM letno. Ta prostor predstavlja gravitacijsko območje rekreacije prebivalstva večjih mest z negativnim stacioniranim turizmom.

V okviru tržnega kmetijskega gospodarstva je v izrabi zemlje izražena težnja po maksimalno zadovoljivi potrebi prebivalstva po prehrani. To je zasnovano na uvoženi in doma proizvedeni hrani. Zemlja pa je zato izkoriščena le optimalno. S kulturami so izkoriščeni le tisti kompleksi kmetijske zemlje, ki zagotavljajo vrednost produkcije, ki je konkurenčna v okviru svetovnega tržišča.

Iz narodnoobrambnih razlogov skušajo z zakoni zagotoviti vzdrževanje v okviru regionalno-prostorskih načrtov tudi tiste kmetijske komplekse, ki v normalnih tržnih pogojih za kmetijsko proizvodnjo niso rentabilni, a bi lahko v času vojne, ko se uveljavlja administrativno gospodarstvo, služili za kmetijsko proizvodnjo, ki bi krila minimalne potrebe prebivalstva po prehrani.

Spreminjanje funkcije zemlje z vprašanjem obdelave sprožilo ali odprlo pot novim neugodnim prirodnim procesom (poplave, erozija itd.). Opuščanje obdelave kmetijskih površin pa tudi nenačrtno oranje ledin, je imelo v ZDA in v SSSR, ter tudi drugod po svetu, zlasti zaradi erozije, katastrofalne posledice. V zadnjih letih je v Makedoniji prepuščeno eroziji več tisoč hektarjev zemlje, ki so jo kultivirali skozi stoletja z velikimi napori.

Sodobni problemi izkoriščanja zemlje ob uveljavljanju
industrijske družbe v Sloveniji.

V Sloveniji se ob uveljavljanju industrijske družbe srečujeta urbanizacija in deagrarizacija. Z urbanizacijo je povezana težnja človeka po modernem načinu življenja, kar je značilno za moderno industrijsko družbo. Deagrarizacija pa je izraz odmiranja starega načina življenja, kar je značilno za staro klasično agrarno družbo. V agrarni družbi je vezan kraj bivanja na kraj zaposlitve. V industrijski družbi se že v začetni fazi postopoma loči kraj zaposlitve od kraja stalnega bivanja. V višje razviti industrijski družbi se hitro povečuje razdalja med krajem zaposlitve in krajem bivanja, pričinja pa se oblikovati že tudi kraj oddiha. Tako nastajajo poleg krajev zaposlitve in krajev bivanja še kraji oddiha in weekend naselja. Izoblikujejo se široka območja rekreacije prebivalstva. Iz enotnega agrarnega podeželja, ter na sorazmerno majhen prostor vezana slovenska mesta so se pričeli oblikovati na slovenskem prostoru tri sfere človeškega življenja. Te menjajo zunanjo podobo in funkcijo slovenski pokrajini ter spreminjajo vrednost prirodnih pogojev v posameznih področjih. Pod vplivom ustvarjanja teh treh sfer človekovega življenja v slovenskem prostoru: v sferi zaposlitve¹, v sferi bivanja² in v sferi oddiha ali rekreacije³, se oblikuje omrežje infrastrukturnih elementov (promet, daljnovodi, kanalizacija itd.) Oblikovanje teh treh sfer življenja človeka z izgradnjo infrastrukturnih elementov, naselitve industrije in terciarnih dejavnosti, je bilo v Sloveniji stihijsko in nenačrtno. Zato je le v zelo redkih primerih varovalo prirodno in ekonomsko za kmetijstvo ugodnejša področja. Potrebe kmetijskega prostora za rekreacijo prebivalstva pa seveda tudi niso bile upoštevane. Nosilec urbanizacije je bilo nekmečko prebivalstvo, ki ni znalo pravilno oceniti širše družbene vrednosti kmetijsko izrabljenega prostora. Sredi agrarnih zemljišč

in ob prometnih poteh, ter na robu vasi, so zrasle posamezne hiše ali pa celo skupine stanovanjskih hiš. Tej nesmotrni zazidavi kmetijskih površin lahko sledimo v vseh področjih Slovenije. Kot šolski primer takega razraščanja naselij je Gorenjska med Ljubljano in Kamnikom ter med Jesenicami, Bledom in Radovljico, okolico Kranja, ter širok teritorij zahodno od Celja v Savinjski dolini.

V Sloveniji se skoraj neopazno spreminjajo kmečki domovi v sekundarna počitniška bivališča. Najhitreje in najbolj vidno se na prometno povezanih planinah spreminjajo pastirski domovi v weekend hišice, ali pa ti hkrati opravljajo funkcijo pastirskega stanu in počitniške hišice. Ob vsem tem se nismo dobro zavedali, da s takim nenačrtnim razraščanjem stanovanjskih in počitniških naselij, ne odvezemamo kmetijski proizvodnji samo zemljišča, kjer je postavljena sama hiša, temveč onesposabljammo za moderno kmetijsko proizvodnjo obsežne nezazidane prostore med hišami. To pomeni tudi drobljenje zemlje, ki bi bila za tržno kmetijsko proizvodnjo, pa tudi za izpolnjevanje drugih funkcij lahko zelo pomembna.

Pri pripravi koncepta izkoriščanja zemlje in zaščite prostora v okviru regionalnega prostorskega načrta, se moramo zavedati, da je sedanji način izkoriščanja zasebne zemlje izraz zelo visokega štadija deagrarizacije, zlasti demografskega izumiranja stare klasične kmetijske strukture. V kolikor sedanjega procesa dinamike in načina deagrarizacije v nadaljnjih dvajsetih letih ne bodo zmotili elementi tendenc drugačnega socialnega ter ekonomskega razvoja ali nove agrarne politike, bo v dvajsetih letih skoraj čisto izumrlo prebivalstvo stare klasične agrarne strukture, s tem pa tudi stara funkcija kmetijske izrabe zemlje. Temu procesu izumiranja je že podvržen sorazmerno velik del slovenskega prostora. V okviru priprav koncepta regionalnega prostorskega razvoja Slovenije, bomo morali vlogo deagrarizacije v per-

spektivnem razvoju temeljito proučiti in oceniti. Leta nam bo osnova, da bomo lahko dali kmetijskemu prostoru tako funkcijo, ki jo narekujejo odnosi razmerja med človekom in prostorom v pokrajini z moderno industrijsko socialistično družbo.

Če se hočemo izogniti družbenim konfliktom in nadaljnji stihiji razvoja izkoriščanja zemlje, bomo morali upoštevati človekovo željo po prosti izbiri prostora za delo, bivanje in oddih. To bomo morali v regionalno-prostorskem načrtu zasnovati tako, da bodo lahko živeli ter enakovredno izkoriščali vse tri sfere življenja vsi sloji prebivalstva v vseh območjih Slovenije. Pri oblikovanju in prednosti izkoriščanja teh treh sfer življenja so bili doslej izločeni določeni sloji prebivalstva, pa tudi obsežne prostorske enote Slovenije. Posledice tega se kažejo z veliko socialno diferenciacijo družbe in prostora.

Značilnosti deagrarizacije kot elementa izkoriščanja zemlje v Sloveniji.

Tako kot pri urbanizaciji in širjenju bolj ali manj urbaniziranega prostora tudi ni mogoče govoriti o načrtnosti poteka deagrarizacije. Deagrarizacija, ki pomeni razkroj stare klasične agrarne strukture, je v Sloveniji dosegla zelo različno stopnjo. V nekaterih področjih je šele v začetni fazi, v drugih pa že v zaključnih. Ugotavljanje elementov in stopnje deagrarizacije posameznih področij je za regionalno prostorsko planiranje izredno pomembno. Za vsako stopnjo se odpirajo specifični problemi, ki so vezani na določen tip izkoriščanja zemlje. Vsaka stopnja deagrarizacije je znanilec problemov, ki se bodo odpirali v nadaljnjem razvoju. Če ne obvladamo procesa deagrarizacije in nje dosežene stopnje po posameznih področjih, tudi ne moremo ustrezno usmerjati nadaljne deagrarizacije tako, da bi ustrezala zaželjenemu načinu izkoriščanja prostora.

Indikatorji za merjenje in ugotavljanje stopnje deagrarnizacije so:

- 1/ Stopnja poklicne preslojitve članov kmečkih gospodinjstev v nekmečke poklice. Struktura gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi je deljena na kmečka, mešana in nekmečka.
- 2/ Starostna struktura in število aktivnega kmečkega prebivalstva skupno, ter posebej po tipih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi za čista kmečka, ter mešana delavsko-kmečka gospodinjstva.
- 3/ Struktura aktivnega kmečkega prebivalstva po spolu ter posebej za kmečka in mešana delavsko-kmečka gospodinjstva.
- 4/ Delež in obseg zemlje ki pripada kmečkim, mešanim in nekmečkim gospodinjstvom.
- 5/ Delež in obseg zemlje, ki pripada nekmečkim lastnikom, ki stalno prebivajo v mestih in stran od svoje posesti.
- 6/ Delež in obseg zemlje, ki je obdelana na zakupni osnovi; delež in obseg zemlje, ki jo oddajajo v zakup po tipih gospodinjstev in delež ter obseg zemlje, ki jo imajo v zakupu po tipih gospodinjstev.
- 7/ Starostna struktura in število aktivnih kmetov, ki jemljejo zemljo v zakup.
- 8/ Opremljenost kmečkih gospodarstev s stroji, skupaj in ločeno na tiste, ki imajo zemljo v zakupu in na tiste, ki zemlje nimajo v zakupu.
- 9/ Delež in obseg neobdelanih kmetijskih površin po tipih gospodinjstev.
- 10/ Število članov gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom na sezonskih delih v inozemstvu in po tipih gospodinjstev.

Za vse podatke naštetih pod desetimi točkami, moramo izračunati indekse koleracij z velikostjo posesti.

Tipi in štadiji deagrarnizacije v Sloveniji

V Sloveniji se je pričela razkrajati stara klasična

struktura po drugi svetovni vojni. Po začetkih razkroja le-te se posamezna področja med seboj razlikujejo. V osrednjem industrijsko razvitem delu Slovenije segajo prvi začetki razkroja nazaj v razdobje med prvo in drugo svetovno vojno in je zato tod na obsežnih področjih že v zaključni fazi. V obrobni področjih Slovenije je ta prehod šele na začetku. Zato so tudi razlike v načinu izkoriščanja ter intenzivnosti in stopnji izkoriščenosti zemlje med posameznimi deli zelo velike. V nekaterih gospodarsko razvitih predelih osrednje Slovenije je zasebna zemlja že v celoti v posesti kmečkega prebivalstva, ki zemlje ne izkorišča tako kot to narekujejo interesi tržnega gospodarstva in potrebe mestnega prebivalstva za rekreacijo. V nekaterih področjih, ki so agrarno že prenaseljena, pa je prebivalstvo na zemljo še emocionalno nevezano in socialno od nje odvisno. Zemlja je zato izkoriščena zelo intenzivno, toda z nizko vrednostjo hektarske proizvodnje, ter nizko produktivnostjo človekovega dela.

Stopnja deagrarizacije je izražena z demografsko strukturo in njej odgovarjajočim načinom v intenzivnosti izrabe zemlje. Zato je kolaracija podatkov v izrabi zemlje in demografske strukture gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi trdno izhodišče za prognozo izkoriščanja zemlje v naslednjih razdobjih in za napoved obdobja zaključne faze deagrarizacije določenega področja. To je tiste faze, ki odpira s podobo izkoriščanja zemlje probleme, ki jih mora regionalno-prostorski načrt urejati z družbenimi posegi (pravnimi in ekonomskimi).

V razvoju deagrarizacije Slovenije in kmetijske izrabe zemlje se uveljavljajo kot poseben element obrati socialističnega kmetijskega sektorja, kooperacija in zadružništvo. Zato bomo morali pri regionalno-prostorskem planu oceniti njihovo vlogo v nadaljni deagrarizaciji.

Dosedanje podrobnejše vzorčne analize deagrarrizacije na primerih naselij v socialno-geografsko različnih področjih Slovenije, so nam bile osnova pri opredelitvi deagrarrizacije in njenih štadijev. Ta nam lahko služi kot dobra delovna hipoteza pri iskanju metod za študij deagrarrizacije, ki so nam lahko pripomoček pri opredelitvi izkoriščanja zemlje po posameznih delih. Lahko so nam tudi instrument za načrtneje urejanje slovenskega prostora po posameznih fazah deagrarrizacije.

Po naših dosedanjih spoznanjih poteka deagrarrizacija takole: V prvi fazi odteka iz agrarno prenaseljenih področij odvišna delovna sila v druge poklice. Ta delovna sila se s spremembo poklica iz vasi tudi izseljuje.

V drugi fazi delovna sila še vedno odteka iz vasi, vendar del iz kmečkih poklicev preslojenih članov kmečkih gospodinjestev še naprej stanuje v kmečkem domu in dnevno migrira na delo v bližnje kraje zaposlitve. Zato se v drugi fazi deagrarrizacije pojavijo poleg kmetij s čistimi kmečkimi gospodinjestvi še kmetije z mešanimi delavsko-kmečkimi gospodinjestvi. V tej fazi se izven kmetijstva zaposlujejo člani kmečkih gospodinjestev, predvsem doraščajoči otroci, ki niso predvideni za bodoče gospodarje. V tretji fazi se pa zaposlujejo izven kmetijstva in dnevno migrirajo na delo gospodarji in tista doraščajoča mladina, ki je predvidena za gospodarje, predvsem iz manjših kmetij.

V četrti fazi prehajajo v nekmečke poklice in dnevno migrirajo na delo gospodarji in otroci, ki so predvideni za bodoče gospodarje kmetij tudi iz večjih kmetij.

Že v tretji in četrti fazi se vključuje v nekmečke poklice tudi ženska delovna sila, razen gospodinje.

V peti fazi prehajajo v nekmečke poklice že tudi gospodinje iz gospodinjestev s kmečkimi gospodinjestvi. V peti fazi deagrarrizacije že prevladuje v strukturi

gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi tip delavsko mešanega kmečkega gospodinjstva. Čista nekmečka gospodinjstva in čista kmečka gospodinjstva s kmečkimi gospodarstvi so pa zastopana v približno enakem številu. Nekmečka gospodinjstva s kmečkimi gospodarstvi imajo zaposlene vse člane izven kmečkega gospodinjstva v nekmečkih poklicih, kmečka gospodinjstva pa nobenega.

Že v tretji fazi, ko prehajajo gospodarji kmetij in vsi odrasli otroci v nekmečke poklice, se pričinja staranje aktivnega kmečkega prebivalstva.

V četrti fazi je struktura aktivnega kmečkega prebivalstva po številu in starosti ugodnejša v mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstvih.

V peti fazi znaša običajno delež aktivnega kmečkega prebivalstva od skupnega števila aktivnega prebivalstva eno petino. Aktivnih kmetov v okviru mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev, ki so stari manj kot 50 let, je slaba polovica, v čistih kmečkih gospodinjstvih pa le ena tretjina. Med aktivnimi kmeti je v čistih in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstvih večji delež žensk od deleža moške delovne sile. Zelo nizko je število in odstotek aktivnih kmetov, ki so stari manj kot 30 let. Odstotek ali število otrok iz kmečkih in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev, ki bi se duhovno pripravljali na kmečki poklic, pa je neznaten.

Iz gospodarsko razvitega dela Slovenije se iz kmečkih poklicev preslojeni člani kmečkih gospodinjstev običajno lahko brez večjih težav zaposle v bližnjem centru. Saj je nekvalificirana delovna sila, ki ima svoje stanovanje v kmečki hiši, mnogo bolj zaželenja od delovne sile istega tipa iz oddaljenih področij, ki z zaposlitvijo terja tudi stanovanje. Vključitev članov kmečkih gospodinjstev v nekmečke poklice iz agrarnega obrobja Slovenije, pomeni v zadnjem razdobju tudi začasno izselitev v inozemstvo.

Učinki poklicnega preslojevanja članov kmečkih gospodinjestev se pokažejo v izkoriščenosti zemlje in transformaciji stanovanjskih in gospodarskih poslopij šele v tretji fazi. V tej fazi člani mešanih delavsko-kmečkih gospodinjestev, ki so zaposleni izven kmetijstva, a stanujejo doma na kmetiji, še vlagajo del svojih dohodkov v kmetijske stroje, v popravilo ali v izboljšanje stanovanjskih in gospodarskih poslopij, zemljo pa še intenzivno obdelujejo.

V četrta fazi se pa že začne staranje aktivnih kmetov. Zmanjša se navezanost in socialna odvisnost članov gospodinjestev, ki so zaposleni izven kmetijstva od kmetijstva. Zato pričnejo postopoma opuščati obdelavo zemlje. Najprej opuste od kmetij oddaljene parcele. V peti fazi pa običajno obdelajo mešana in nekmečka gospodinjestva, le boljšo zemljo v bližini doma.

V četrta in peti fazi deagrarizacije na kmečkih in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjestvih hitro opuščajo živinorejo. Nazadovanje števila živine pa zajame zaradi staranja aktivnih kmečkih delavcev tudi gospodinjestva, ki imajo čista kmečka gospodinjestva.

Proces opuščanja obdelave zemlje je po svojem načinu lahko različen. Običajno najprej spreminjajo njive v travnike. Le-te kosijo najpreje dvakrat, nato enkrat, končno jih pa opuste. Ponekod pa kar opuste obdelavo njiv.

V prvih štirih fazah deagrarizacije je opuščanje obdelave zemlje precej podobno. V peti fazi deagrarizacije se pa opuščanje obdelave zemlje od področja do področja razlikuje. Drugačno je v gospodarsko razvitih področjih z ugodnimi pogoji za kmetijstvo, drugačno v področjih, ki so privlačna za rekreacijo in izgradnjo weekend naselij in zopet drugačno v področjih, kjer zaradi slabih prometnih zvez in prirodnih pogojev za kmetijstvo ni osnov pa tudi ne za nobeno obliko tržnega kmetijskega gospodarstva, niti za razvoj turizma.

Poseben je razvoj izkoriščanja zemlje v gorskih področjih, kjer se kombinirata funkcija kmetijstva z gozdarstvom in eventuelno s turizmom. Poseben je tudi razvoj v hribovitih obmejnih področjih, kjer imajo kmetje poleg kmetijstva še dodaten dohodek iz občasnega dela v A. striji. Svojstvena je deagrarizacija tudi v tistih področjih, kjer se kmetijstvo kombinira z gozdarstvom in turizmom.

Zelo pomemben modifikator deagrarizacije je zaposlitev članov kmečkih gospodinjestev izven doma v obliki migracije delovne sile.

V deagrarizaciji je med področji z razvito dnevno migracijo delovne sile, velika razlika od tistih področij, kjer prebivalstvo v dnevno migracijo ni vključeno.

Na razvitih področjih se v peti fazi deagrarizacije med čistimi kmečkimi gospodinjestvi izoblikujeta dva tipa.

— Tip čistega kmečkega gospodinjstva, ki ima samo ostarele delavce in zato ti obdelujejo le manjši del svoje zemlje. Opustili so že slabše, manj kvalitetne in od kmetije oddaljene parcele. Del boljše zemlje pa dajejo tudi v zakup.

— Drugi tip čistih kmečkih gospodinjestev, ki so v vasi maloštevilni, pa imajo mlajše aktivne člane zlasti med gospodarji, ki stremijo k opremljanju svojega gospodarstva s stroji. Le-ti obdelujejo s stroji lastno zemljo, za denarno nagrado pa tudi zemljo sosednjih kmetij s kmečkimi in delavsko-kmečkimi gospodinjestvi, pogosto pa obdelujejo zemljo sovaščanov na zakupni osnovi.

Ta proces zakupništva zemlje je prav gotovo pozitiven in kaže proučiti možnosti stopnjevanja kmetijskega gospodarstva na zakupniški osnovi. To bi lahko v mnogih področjih ponovno intenziviralo izrabo zemlje.

S tem pa tudi zagotovilo razvoj kulturne pokrajine, ki je zlasti na območju večjih mest, potrebna za rekreacijo. Prav te kmetije na obmestju med gosteje naseljenim prostorom bi lahko za obdelavo zemlje vzdrževale zelene površine.

V področjih, ki so privlačna za turizem, zlasti za gradnjo weekend naselij ali za spreminjanje funkcije kmečkih hiš v sekundarno prebivališče, je posebno značilno širjenje posesti tujih lastnikov - nekmetov. Leti so po svojem izvoru dvojnega tipa: tisti, ki so zemljo podedovali od svojih staršev, a so naseljeni v mestu, stran od svoje zemlje, ter kupci zemlje, ki so meščanskega porekla.

Ta pojav tujih lastnikov je pomemben indikator preoblikovanja agrarne pokrajine v tip pokrajine, kjer se kombinirata kmetijska funkcija s funkcijo turizma. V nekaterih alpskih področjih v Južni Nemčiji, v Švici in v Avstriji, so ponekod pokupili tujci do 90 % celotne površine občin. Ker ima ta pojav tudi svoje negativne posledice, skušajo z regionalno prostorskimi načrti zavreti nadaljno širjenje tega pojava in ga ustrežno regulirati.

Poseben problem predstavljajo v zaključni fazi deagrarizacije tista agrarna področja, ki so izven območij migracij delovne sile, a imajo kmetijska zemljišča, ki so po svoji vrednosti za kmetijsko izrabo pod mejo kmetijske rentabilnosti. To so področja, od koder se vsa za delo sposobna delovna sila odseljuje in ostane v zaključni fazi v kmečkih gospodinjstvih le ostarela delovna sila.

Poseben tip področij izven območja dnevne migracije delovne sile so obmejni kraji Severovzhodne Slovenije ob avstrijski meji, ob madžarsko-avstrijski-slovenski tromeji do Dravograda. Tu so kmetijska zemljišča za kme-

tijsko proizvodnjo slaba, vendar vsaj začasno zadržujejo deagrarizacijo neregistrirane sezonske zaposlitve prebivalstva onstran meja v Avstriji. Zato nerazvitim področjem je zaslužek onstran meje zelo pomemben socialni vir za preživljanje družin. Le-ta predstavlja v teh revnih področjih osnovo za sicer skromno izboljšanje življenjskega standarda tamkajšnjega prebivalstva.

Na hribovitih in goratih področjih, kjer kombinirajo člani kmečkih gospodinjstev svoj dohodek iz kmetijstva z dohodkom iz gozda, ostajajo na kmetijah tudi mlajši člani, ki kmetijsko gospodarstvo specializirajo na živinorejo. Le-ta sloni na izkoriščanju travnikov bližje domu. Kmetijsko zemljo, travnike, njive, ki so stran od doma, pa prepuščajo razraščanju grmičevja in gozda.

Zaključki

Čeprav je bila v vseh povojnih letih deagrarizacija slovenskega podeželja prepuščena stihiji, pa moremo vseeno zaslediti v slovenskem prostoru določeno zakonitost poteka deagrarizacije in pod vplivom nje oblikovanje ali nastajanje novega načina izkoriščanja zemlje.

Z deagrarizacijo prehaja obsežen prostor v roke nekmečkega prebivalstva. To teži v zelo majhni meri k izkoriščanju ali k gospodarjenju z zemljo tako, kot ga narekuje potreba moderne družbe. Zemlja pa ne prehaja samo v roke nekmečkega prebivalstva zaradi poklicne preselitve lastnikov kmetov. Z nakupom zemlje prebivalstva, ki teži k svoji naselitvi izven mesta za izgradnjo stanovanjske in weekend hiše, prehaja zemlja v roke nekmečkega prebivalstva. Doslej nismo preizkusili preveriti in valorizirati procesa deagrarizacije in uveljavljanja urbanizacije z vsemi posledicami, ki se izražajo v načinu izkoriščanja prostora. Mnenja o tem so zelo različna, vendar nobeno ni zasnovano na temeljnih raziskavah.

Naše dosedanje raziskave kažejo, da sedanje tendence deagrarnizacije vodijo k taki strukturi izkoriščanja zemlje, ki ni more biti solidna osnova za kmetijsko gospodarstvo vseh tistih funkcij, ki integrirajo produkcijo hrane s funkcijo za rekreacijo urbanega prebivalstva z vzdrževanjem kulturne pokrajine, ter varovanjem prostora pred učinki elementarnih nezdod.

Program dela

Če hočemo obvarovati slovenske pokrajine pred nezaželenimi posledicami stihije - deagrarnizacije, bomo morali opredeliti slovenskemu prostoru funkcije, ki jih narekuje potreba moderne industrijske družbe. Pri tem bomo morali oceniti tudi negativne posledice stihije deagrarnizacije.

Zavarovati bomo morali za kmetijsko proizvodnjo vsa tista področja, ki so še manj deformirana, a imajo za to dane prirodne pogoje.

Upoštevati bomo morali pri razmejevanju kmetijskega prostora potrebo prebivalstva po prostoru za njegovo rekreacijo.

V agrarnem prostoru bomo morali omejiti tista področja, ki bodo morala zaradi svoje specifične lege v odnosih do urbaniziranih prostorov ter specifičnih prirodnih pogojev opravljati hkrati funkcijo kmetijske proizvodnje in funkcijo rekreacije prebivalstva.

Od območij, ki so primerna za kmetijsko proizvodnjo ter hkrati za turizem bomo morali ločiti tista področja, ki jih je stihijsko razraščanje prostorske urbanizacije že tako deformiralo, da na njih ni več mogoče organiziranje modernega kmetijstva.

Če bomo ta prostor pravilno omejili, je le-ta še tako obsežen, da si bo znotraj tega, slovensko prebivalstvo vseh slojev in vseh področij lahko še več desetletij nemoteno oblikovalo svojo sfero dela, bivanja in rekreacije.

V tem urbaniziranem področju bomo morali izločiti manjše ali večje komplekse zemlje, ki so danes kmetijsko izkoriščeni. Na teh bo lahko kmetijstvo, če ga bomo pravilno usmerili, v bodoče opravljalo le s funkcijo kmetijstva, varovanje zelenih površin, ki so potrebne urbanemu prebivalstvu.

Zavestno bomo morali razmejiti tista kmetijska področja, ki ne morejo biti rentabilna, a prebivalstvo zaradi oddaljenosti od zaposlitvenih krajev ne more ustvarjati dodatnih dohodkov. To so področja, katerim bo potrebno oskrbeti dostojno socialno zaščito za ostarelo, dela nezmožno kmečko prebivalstvo.

Posebna območja Slovenije bodo predstavljala tudi v bodoče tista gorska in hribovita področja, kjer lahko predvidimo, da si bo nezadostne vire iz kmetijstva dopolnjevalo prebivalstvo z dohodki iz gozdov.

Dr. Jakob Medved

NEKATERI ELEMENTI ZA PROSTORSKO NAČRTOVANJE KMETIJSTVA

V SRS

I. KMETIJSKA ZEMLJIŠČA

1. Osnovne značilnosti našega kmetijskega prostora

Osnovna naloga vsakega prostorskega načrtovanja, med njimi tudi prostorskega načrtovanja v kmetijstvu je, da ugotovi prave odnose med prostorom in človekom. Kakšni so "pravi" in kakšni so "nepravi" odnosi ni mogoče enkrat za vselej ugotoviti, temveč se ta razmerja spreminjajo s prostorom in časom. Če hoče prostorsko načrtovanje v kmetijstvu uvesti prave odnose med prostorom in človekom, mora obseg, kakovost in produkcijske sposobnosti nacionalnega kmetijskega prostora dobro poznati in jih glede na socialno ekonomske razmere okolja in stopnjo tehničnega razvoja ustrezno izbrati.

Kmetijstvo kot gospodarska panoga se razlikuje od drugih vej gospodarstva tudi po tem, da je mnogo bolj odvisno od naravnih razmer, ki močno vplivajo na način in usmerjenost izrabe tal. To dejstvo prihaja v Sloveniji še posebno do izraza, saj leži naša dežela na stičišču vse velikih naravno geografskih enot Evrope in v malem obsega skoraj vse njene regije. To dejstvo povzroča vrsto pozitivnih in negativnih posledic, ki se odražajo v izoblikovanju različnih agrarnih struktur v sedanosti, v različni usmerjenosti izrabe zemljišča in bodo našle svoj odraz tudi v usmerjenosti kmetijske proizvodnje v prihodnosti. Pozitivna stran različnih naravnih razmer je v tem, da ima Slovenija možnosti za gojitev velikega števila različnih kultur. Ta izredno široka fleksibilnost nudi v pretežnem delu Slovenije možnosti za preusmeritev k potrebam tržišča. Heterogene naravne razmere pa

povzročajo tudi vrsto negativnih posledic. Ena izmed teh je, da Slovenija nima pogojev za velikopotezno gojitev posameznih kultur, ker posamezne naravno geografske enote, ki nudijo optimalne pogoje za gojitev določene kulture, zavzemajo le skromen obseg. Zaradi tega bo optimalno koriščenje naravnih razmer povzročilo tudi zelo različno usmerjenost kmetijske proizvodnje. Ta razdrobljenost močno omejuje, marsikje pa celo omogoča širokopotezno socializacijo in nastajanje velikih kmetijskih obratov in zahteva, da bo tudi v bodoče velik del našega kmetijskega prostora lahko optimalno izkoriščen le s smiselno organizacijo malih kmetijskih obratov, t. j. družinskih kmetij.

Zelo pomembna negativna posledica heterogenih naravnih razmer je tudi v tem, da naš kmetijski prostor zahteva zelo podrobne in zamudne raziskave, kajti naravni potencial za kmetijsko izrabo tal se od kraja do kraja močno spreminja.

2. Splošne tendence razvoja zemljiških kategorij

Splošne tendence razvoja zemljiških kategorij lahko ugotovimo, če primerjamo stanje zemljiških kategorij v dveh ali več različnih časovnih obdobjih (tabela 1). Ugotavljanje tendenc razvoja pa znatno otežkoča neeksaktnost podatkov (za vsako leto je navedena drugačna skupina površina Slovenije) ter neenaki kriteriji evidentiranja (pri nekaterih letih so senožeti izkazane ločeno, od leta 1955 dalje pa jih vodijo skupno s travniki). Ne glede na te pomanjkljivosti lahko ugotovimo splošne tendence razvoja v zadnjih 17 letih.

V okviru kmetijske zemlje so v času od leta 1954 do 1967 nastale naslednje spremembe:

Zemljiška kategorija	razlika v ha	razlika v %
njive in vrtovi	- 48.664,62	- 14,0
sadovnjaki	+ 25.200,50	+ 80,0
vinogradi	- 7.599,31	- 25,0
travniki in senožeti	+ 37.185,79	+ 11,0
pašniki	- 25.933,84	- 8,8
trstičja in močvirja	- 434,57	- 19,0
Skupne razlike v obsegu kmet.zemljišč	- 20.246,05	- 1,9

Razvoj zemljiških kategorij v Sloveniji (v ha - Tabela 1.)

kategorija	1954	1967
skupna površina v ha	1.964.834,77	2,025.284,69
povečanje skupne površ.v ha		60.449,92
povečanje skupne površ. v %		3,1
skupna površina v %	100	100
rodovitna zemlja v ha	1,857.332,27	1,907.904,63
v %	94,5	94,2
gozdovi v ha	336.527,23	907.443,60
v %	42,5	44,8
kmetijska zemlja v ha	1,020.705,04	1.000,461,03
v %	52,0	49,4
obdelovalna zemlja v ha	723.428,41	729.552,81
v %	36,8	36,0
njive in vrtovi v ha	346.532,50	297.867,88
v %	17,7	14,7
sadovnjaki v ha	13.761,09	38.961,59
v %	0,7	1,9
vinogradi v ha	30.114,46	22.515,15
v %	1,6	1,1
travniki v ha	333.020,36	370.006,15
v %	16,8	18,3
pašniki v ha	295.016,31	269.082,47
v %	15,0	13,3
trstičja in močvirja v ha	2.260,32	1.825,75
v %	0,2	0,1

nerodovitna zemlja v ha	107.602,50	117.382,06
v %	5,5	5,8

x/ Za Slovenijo je za različna leta nevedena različna skupna površina. Do leta 1955 so senožeti vodili kot posebno kategorijo po tem letu pa jo vodijo skupno s travniki.

Razvoj ornih, travnih in gozdnih zemljišč v času od 1954-1967

Večanje ornih zemljišč je v Sloveniji izjemen pojav. Porast obsega teh zemljišč je izredno močan v občinah Ljubljana-Bežigrad (+55%), Ljubljana-Moste (+28%), Lendava (+28%) in Ilirska Bistrica (+7,3%). Manjši porast ornih zemljišč je opazen tudi v občinah Ljutomer (+3,8%) in Slovenska Bistrica (+0,8%). V vseh primerih je naraščanje ornih zemljišč zaradi agrotehničnih del naših družbenih gospodarstev. V vseh ostalih občinah Slovenije obseg ornih zemljišč nazaduje. Najmanjše nazadovanje (do 5%) ornih zemljišč je v treh obalnih občinah in v občini Laško. Od 5 do 10% nazadovanje izkazujejo občine Zalec, Črnomelj, Cerknica, Kočevje, Ormož in Kranj. Nazadovanje od 10 do 15% kažejo štiri občine v vzhodnem delu Slovenije (Brežice, Krško, Metlika in Murska Sobota), ter občine Ljubljana-Šiška, Grosuplje, Logatec in Tolmin. Od 15 do 20% so se s skrčila orna zemljišča v naslednjih občinah: Šentjur pri Celju, Idrija, Postojna, Jesenice, Domžale, Novo mesto, Radovljica, Lenart, Litija, Ribnica, Radlje ob Dravi in Ptuj. Od 20 do 30% nazadovanja ornih zemljišč je v tistih občinah, ki obsega pretežno gorski ali kraški svet v glavnem v predelih, kjer se uveljavlja intenzivno ogozdovanje. To so občine Maribor, Dravograd, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah, Celje, Kamnik, Zagorje, Sevnica, Trebnje, Tržič, Škofja Loka, Ljubljana-Vič, Vrhnika, Ajdovščina in Nova Gorica. Največje nazadovanje ornih zemljišč je v občinah Trbovlje (-35%), Velenje (-33%) ter v občini Hrastnik (-32%).

Kljub novo pridobljenim njivskim zemljiščem v nekaterih občinah, se je skupna površina ornih zemljišč v navedenem času zmanjšala od 367 645 ha na 320 382 ha, kar pomeni zmanjšanje za 56 262 ha ali za 14 0/c.

Razvoj ornih zemljišč:

čas	razlika v celotnem obdobju	povpreček na leto
1939 - 1954	- 7,4 %	- 0,5 %
1954 - 1967	-15,0 %	- 1,00%
1939 - 1967	-17,9 %	- 0,64 %

Pri primerjavi katastrskih podatkov za navedeno obdobje izkazujejo travna zemljišča (travniki, pašniki, senože-
ti, sadovnjaki) povečanje svojega obsega in to od 641
797 ha v letu 1954 na 678 249 ha v letu 1967. Porast
znaša torej 36 442 ha ali 5,6 %. Prostorski pregled
razvoja travnih zemljišč kaže izredno velike razlike
med posameznimi predeli Slovenije. Nazadovanje obsega
travnih zemljišč je značilno za 23 občin. Do 5% naza-
dovanja je v občinah Mozirje, Žalec, Idrija, Piran,
Jesenice, Grosuplje, Novo mesto, Radgona in Ljubljana-
Šiška. Od 5 do 10 % so nazadovala travna zemljišča v
občinah Ajdovščina, Tolmin, Cerknica, Slovenj Gradec
in Tržic. Od 10 do 15% nazadovanja travnišča izkazu-
jejo občine Velenje, Koper, Kamnik, Logatec, Škofja
Loka, Dravograd in Radlje ob Dravi. Največje nazadovanje
travišč je v občini Ravne na Koroškem (-28%) in v ob-
čini Postojna (-21%). Večina občin, ki izkazuje naza-
dovanje travišč leži v gorskem in kraškem svetu, v
subpanonskem svetu sta samo občini Radgona in Novo
mesto. Najbolj strnjeno področje nazadovanja travišč
se pojavlja od zahodnega dela Pohorja na vzhodu in
do Kokre na zahodu, ter do Tuhinjske doline in revir-
skih občin na jugu. Drugi večji strnjeni predel naza-

dovanja travnišč se uveljavlja v zahodnem delu Slovenije z izjemo občin Nova Gorica, Sežana, Ilirska Bistrica in Izola. Največji porast travnišč je v občinah Sevnica (+46%), Sežana (+43%), Laško (+40%) in v občini Brežice (+31%). Nad 20% so porasla travna zemljišča v občinah Slov. Bistrica, Ljutomer in Ljubljana-Vič.

Obseg gozdov se je po katastrskih podatkih v navedenem obdobju v Sloveniji povečal od 836 527 ha na 907 443 ha ali za 70 916 ha kar pomeni porast za 8,5%. Razvoj gozdnih zemljišč po posameznih političnih občinah je dokaj različen. Krčenje obsega gozdnih zemljišč izkazuje 8 občin. Najmanjše je nazadovanje v občinah Krško, Šmarje pri Jelšah, Ilirska Bistrica in občini Lenart (do 5%), nekoliko večje (5 do 10%) je v občini Metlika, Radgona in Ribnica, največje pa v občini Zagorje (-14,2%). Največjo rast gozdnih zemljišč (nad 20%) izkazujejo občine Črnomelj, Hrastnik, Sežana, Nova Gorica in Laško. Od 15 do 20% je porasla površina gozdov v občini Ajdovščina, Postojna Lendava in v občini Maribor. Od 10 do 15% porasti izkazujejo Mozirje, Velenje, Ljutomer, Škofja Loka, Zagorje, Ormož, Dravograd, Ravne na Koroškem, Litija in Slov. Bistrica. Od 5 do 10% je porasla površina gozdov v občinah Sevnica, Tolmin, Kamnik, Novo mesto, Radovljica, Cerknica, Trebnje, Murska Sobotna, Slovenj Gradec, Vrhnika, Radlje ob Dravi, Ptuj in v občini Ljubljana-Polje, Vse ostale občine v Sloveniji pa izkazujejo rast gozdnih zemljišč pod 5%.

Razvoj ornih, travnih in gozdnih zemljišč po upravnih občinah Slovenije v času od leta 1954 do 1967.

Občina	orna površ.	travna površ.	gozd
1. Brezice	- 14	+ 31	+ 0,7
2. Celje	- 21	+ 9,6	+ 1,5
3. Šentjur pri Celju	- 19	+ 11,7	+ 0,03
4. Krško	- 12,6	+ 19,6	- 4,5
5. Mozirje	- 27,4	- 2	+12
6. Sevnica	- 21	+ 46	+ 8,2
7. Slov.Konjice	- 21	+ 12,5	+ 1,4
8. Šmarje pri Jelšah	- 22	+ 18	- 0,7
9. Velenje	- 33	- 14	+15
10. Žalec	- 9,2	- 1,5	+ 3,5
11. Ajdovščina	- 27	+ 8,1	+19
12. Idrija	- 19,7	- 0,2	+ 3,1
13. Sl.Bistrica	+ 7,3	+ 21	- 0,4
14. Koper	- 2,4	- 10,5	+ 4,9
15. Izola	- 2,2	+ 6,2	+ 0,3
16. Piran	- 2,4	- 1,1	+ 0,6
17. Postojna	- 17,6	+ 21	+19,8
18. Tolmin	- 11,4	- 5,1	+ 9,3
19. Črnomelj	- 9,3	+ 5,2	+27
20. Metlika	- 11,7	+ 14	- 9,8
21. Jesenice	- 17,5	- 1,8	+ 1,07
22. Kamnik	- 22	- 16	+ 5,8
23. Domžale	- 17	+ 1,5	+ 2,6
24. Kranj	- 5,9	+ 4,6	+ 3,2
25. Tržič	- 26,7	- 5,5	+ 2,9
26. Grosuplje	- 13,7	- 4,5	+ 1,4
27. Logatec	- 12,6	- 12,4	+13,8
28. Račoveljica	- 17,6	+ 0,9	+ 8
29. Novomesto	- 18	- 3,4	+ 8
30. Cerknica	- 6,1	- 9	+ 7,5

nadaljevanje

občina	orna površ.	travna površ.	gozd
31. Škofja Loka	- 27	- 14,7	+ 14
32. Trbovlje	- 35	+ 12	+ 3,7
33. Hrastnik	- 32	+ 14,5	+ 23,8
34. Zagorje	- 23	+ 7	- 14,2
35. Trebnje	- 25	+ 3,9	+ 10
36. Gor.Radgona	- 16	- 2,1	- 5,4
37. Lendava	+ 28	+ 9,3	+ 19,4
38. Ljutomer	+ 3,8	+ 23	+ 14,6
39. Lenart	- 16	+ 13	- 0,9
40. M.Sobota	- 13	+ 3	+ 6,9
41. Ormož	- 7,1	+ 15	+ 13,7
42. Sl.Građec	- 27	- 7,5	+ 8
43. Dravograd	- 26	- 10,4	+ 11,2
44. Ravne	- 23	- 28	+ 12,6
45. Sežana	- 11	+ 42	+ 73
46. N.Gorica	- 26	+ 4	+ 48
47. Laško	- 2,8	+ 40	+ 42
48. Litija	- 15	+ 15	+ 12
49. Vrhnika	- 27	+ 9,6	+ 8
50. Ribnica	- 16	+ 9,6	- 8,1
51. Sl.Bistrica	+ 0,8	+ 14,6	+ 12
52. Kočevje	- 8,8	+ 2,2	+ 3,8
53. Radlje	- 19	- 15	+ 7,3
54. Ptuj	- 19	+ 11	+ 6,2
55. Maribor	- 22	+ 8	+ 16
56. Lj.Center	- 38	+ 2,1	+ 73,5
57. Lj.Bežigrad	+ 55	+ 11,5	+ 2,2
58. Lj.Vič-Rudnik	- 26	+ 23	+ 1,4
59. Lj. Moste-Polje	+ 28	+ 4,1	+ 8,1
60. Lj.Šiška	- 15	- 0,8	+ 3

Nakazane tendence spreminjanja izrabe zemljišča so realne. Intenzivnost procesa pa je znatno večja, kot ga izkazujejo prej navedeni statistični podatki. Zavodi za izmero zemljišč iz različnih razlogov ne morejo slediti dejanskim spremembam v pokrajini. Eden izmed teh razlogov je, da kmetje ne prijavljajo sprememb, če nimajo od tega neposredne koristi, ker so spremembe izrabe zemljišča povezane z izdatnimi stroški. Za zemljišča, ki so v lasti socialističnega sektorja, pa po kat. podatkih v pretežni meri še obstajajo take kategorije, kot so bile v času agrarne reforme, nacionalizacije ali drugih izvorov nastajanja teh posesti, čeprav se je dejanska izraba spremenila. Naslednji razlog je v tem, da zavodi za izmero zemljišč ne morejo sproti opravljati prijavljenega dela in so v večini primerov v znatnem zaostanku.

Navedena dejstva nas opozarjajo, da se prostorsko načrtovanje ne more naslanjati na realnost teh statističnih podatkov, ker so znatno za dejanskim razvojem. Kakšne so dejanske razmere v naši republici, ni mogoče ugotoviti. Iz posameznih podrobnih raziskav v različnih naravnih enotah in različnih socialno-ekonomskih razmerah, pa lahko sklepamo, da je ta proces, zlasti pa intenzivnost procesa precej drugačna kot ga lahko ugotovimo iz podatkov zavodov za izmero zemljišč. Za ilustracijo si oglejmo nekaj primerov.

Podrobna proučevanja kat. občine Koprivne (1), kot tipične predstavnice samotnih gorskih kmetij ob zgornji meji naselitve nam lahko služi kot primer za ugotavljanje tendenc spreminjanja izrabe zemljišča v višjih predelih našega kmetijskega prostora. Koprivna obsega najvišje kmetije v Sloveniji ter verjetno tudi največjo povprečno zemljiško posest (66 ha). Leži v zgornjem delu Mežiške doline med Peco, Raduko in Oljševo, od lokalnega centra je oddaljena 9 km

1. I. Medved: Spreminjanje agrarnega gospodarstva v gorskem svetu ob primeru Mežiške doline. GV XXXVII, Ljubljana 1965.

Koprivna je bila v preteklosti izrazito živinorejsko-poljedelska pokrajina. Naglo odseljevanje prebivalstva po drugi svetovni vojni je povzročilo, velika zemljiška posest pa omogočila, da se začnejo kmetije naglo preusmerjati k gozdarstvu in živinoreji. Leta 1931 se je bavilo s kmetijstvom 69,2%, leta 1953 51,3%, leta 1967 pa samo še 17% prebivalstva. Te spremembe so dobile močan odraz tudi v spreminjanju zemljiških kategorij; kot jih kaže tabela (v ha).

Leto	Njive in vrtovi	Travniki in seno-žeti	Pašniki in planine	Gozdovi	Nerodovitno	skupaj
1900	121	151	1620	983	100	2975
1967	119	149	634	1993	80	2975

V navedenem obdobju so se planine in pašniki skrčili za 61%, površine gozdov pa so se povečale za 102%. Razen teh sprememb, ki so evidentirane v katastru, pa je podrobno kartiranje izrabe zemljišča pokazalo nadaljne tendence spreminjanja. Od skupno 119 ha njiv, kolikor jih izkazuje kataster je bilo dejansko obdelanih in posejanih s prehranbenimi in krmnimi kulturami samo 24% njiv. Vse ostalo je prepuščeno ozelenjevanju. Proces spreminjanja izrabe zemljišča je naslednji: pašnike in travnike prešača gozd, funkcijo teh pa prevzemajo nekdanje njive. Tak tip spreminjanja izrabe zemljišča ni značilen samo za Koprivno, temveč za vse predele v i š j e g a g o r - s k e g a s v e t a v Pohorskem podravju, Zgornji Savinjski dolini, Gorenjskem in drugih predelih Slovenije, kjer prevlada večja zemljiška posest.

Drugi tip spreminjanja izrabe zemljišča v gorskem svetu se uveljavlja v nekoliko nižjih, položnejših od neagrarnih središč in ugodnih prometnih zvez dokaj oddaljenih področij. Kot predstavnico takih področij si oglejmo k.o. Strojna, ki leži na istoimenskem hribovju in sega od cca 600 m nm do 1.000 m nm. Kot v vseh takih

področjih, kjer so nekoliko ugodnejše razmere za kmetijstvo, tudi tu prevlada relativno drobna posest, povprečna velikost kmetije je 22 ha. Manjša zemljiška posest ne dovoljuje nobenih bistvenih sprememb v izrabi zemljišča, zato kmetje vztrajajo pri stari polikulturni in samoobskrbni usmerjenosti. Zaradi oddaljenosti od neagrarnih središč in ugodnih prometnih zvez dnevna delovna migracija ni mogoča, zato se prebivalstvo odseljuje. Doma ostajajo predvsem starejši ljudje, ki nimajo več možnosti za preselitev. Produktivnost dela ovira premala zemljiška posest, ki je omejena z zemljiškim maksimumom, kajti uporaba kmetijske mehanizacije pri polikulturi je nerentabilna, razen tega pa bi kmet potreboval zelo raznovrstno mehanizacijo, za preusmeritev k pašno košnemu sistemu, ki bi v teh naravnih razmerah edini lahko omogočal produktivno izrabo naravnih možnosti, pa je kmetija premajhna. Zato se je kmetijska izraba zemljišča v navedenem času le malo spremenila, kot kaže tabela:

Leto	Njive in vrtovi	Travniki in senožeti	Pašniki in planine	Gozdovi	Nerodovit.	Skupno
1900	160	102	57	414	9	742
1967	140	94	70	427	11	742

Zmanjšuje se obseg njiv in travnikov, naraščajo pa pašna in gozdna zemljišča. Od skupno 140 ha njiv je bilo leta 1967 vključenih v obdelavo še 74,19 ha ali 53,9 % njivske površine. Tak tip spreminjanja izrabe zemljišča je značilen za široka področja nekoliko nižjega slovenskega gorskega sveta, kjer prevlada drobna posest in slabe prometne vezi do največjih neagrarnih središč, kjer si bi prebivalstvo eventuelno našlo zaposlitev.

Poseben tip razvoja zemljiških kategorij predstavljajo tiste k.o. gorskega sveta, ki segajo od dna doline do najvišjih vrhov. Taka oblika k.o. povzročča, da področje obsega zelo različne višinske pasove in s tem zelo različne, zlasti mikroklimatske razmere in različno veli-

kost posesti. Zaradi tega se v različnih višinskih pasovih pojavljajo razlike v spreminjanju izrabe zemljišča. Te procese pa seveda ne moremo ugotoviti, če proučujemo podatke za k.o. kot celoto, ker nam kažejo samo srednje vrednosti. Kot predstavnico takih predelov gorskega sveta si lahko ogledamo Ojstrico nad Dravogradom (2). Sega od dna Dravske doline (ca 333 m nm) do najvišjega vrha Košenjaka (1522 m nm). Po vrednosti naravnih razmer za kmetijstvo je mogoče ločiti naslednje pasove:

- vrhnji pas, kjer leže najvišje kmetije (ca 1000 do 1200 m nm) prevladajo strmine med 20 in 30%. Sklana osnova prihaja na dan praviloma tam, kjer je strmina nad 36%.
- Skrilasti pas, ki se razprostira v višini okoli 700 do 1020 m pomeni v reliefu niz položnejših pobočij, povprečni naklon je 17.
- Najnižji pas obsega strma pobočja, povprečni naklon je od 24 do 32. Kmetije so si izbrale le položnejše lege, zato je v tem pasu malo kmetij.

Na smer spreminjanja izrabe zemljišč vplivajo naravni in družbeni dejavniki. Od naravnih dejavnikov sta najvažnejša mikro-klima in kakovost zemljišča. V večjih nadmorskih višinah so poljščine dozorele samo v strmih prisojnih legah, kjer je večja insolacija. Zato so ob poselitvi pritegnili v obdelavo tem bolj strma zemljišča, čim večja je nadmorska višina in čim bolj senčna je bila lega. Spreminjanje kmetijske tehnike je postavljalo vedno nove zahteve glede nagiba zemljišča. Že dosedanji razvoj, do prevlade pluga je povzročil propad kmetijskih zemljišč, ki imajo večji nagib od 25. Od družbenih dejavnikov je najvažnejša velikost posesti. Večji kmetje uvajajo mehanizacijo v gozdno delo, v kmetijstvu pa se preusmerjajo v pašno-košnji sistem z uporabo lahke mehanizacije. Manjši kmet vztraja pri ročnem delu, ter je prisiljen na strmih njivah, kakršne

2. I. Medved, I.Gams: Ojstrica nad Dravogradom G.V.XL, Ljubljana 1968

je večji kmet že davno opustil, gojiti polikulturo, da lahko preživi družino.

Razvoj zemljiških kategorij:

Leto	Njive in vrtovi	Travniki in sadovnjaki	Pašniki in planine	Gozdovi	Nerodov.	Skupaj
1900	96	41	98	407	4	646
1967	73	40	54	467	12	646

Navedeni podatki dokazujejo, da se področja naglo ogozduje. V navedenem času je 29% kmetijskih zemljišč prerasel gozd. Vendar pa katastrski podatki ne ustrezajo stvarnim razmeram. Podrobno kartiranje je pokazalo, da velik del zemljišča, ki ga kataster izkazuje kot pašnike ali travnike je že prerasel mlaj, travniki pa so spremenjeni v pašnike. Od njiv, ki jih izkazuje kataster za leto 1966 je dejansko vključeno v obdelavo samo še 70%. Te ugotovitve pa tudi v taki mali sondi veljajo samo na splošno, v podrobnem je proces spreminjanja izrabe zemljišča močno odvisen od socialno posestnih razmer.

V navedenih primerih je glavni dejavnik za spreminjanje izrabe zemljišča strmina, ki z razvojem agrotehnike dobiva vedno večji pomen. Intenzivnost procesa pa je odvisna od velikosti posesti, zlasti velikosti gozdnih zemljišč.

Drugačni dejavniki usmerjajo spreminjanje izrabe zemljišča v področjih, ki leže ob neposredni bližini večjih neagrarnih središč ali izredno ugodnih prometnih zvez. Kot predstavnico takih področij si oglejmo k.o. Mežo - Ta kraj, ki leži v neposredni bližini središča svinčevega rudarstva v Mežiški dolini.

Spreminjanje zemljiških kategorij

Leto	Njive in vrtovi	Travniki in sadovnjaki	Pašniki in planine	Gozdovi	Nerodovit.	Skupaj
1900	132	112	54	786	15	1099
1967	110	131	59	778	21	1099

Po katastrskih podatkih se kmetijska zemlja v obravnavanem času ni skrčila, temveč je celo nekoliko narasla na račun gozdov. Podrobno kartiranje pa je pokazalo, da je vključenih v obdelavo samo 44,4% njiv, ki jih za omenjeno leto izkazuje kataster. Možnost zaposlitve v rudnikih je povzročila, da so kmetije, ki leže v relativno zelo ugodnih naravnih razmerah njive neobdelane, travniki in pašniki pa zanemarjeni in jih prerašča gramovje. Če smo v prejšnjih primerih ugotovili, da se krčijo kmetijska zemljišča zaradi strmin, bi številne preloge v Meži - Takraj ne mogli s tem razložiti. Tu je v ospredju socialni moment. Večina kmetov se je zaposlila v rudnikih, ali pa ima dokajšnje dohodke od gozdov ali druge neagrarne dejavnosti, zato puščajo posestva slabo ali neobdelano, ker jim živinoreja klub bližini tržišča ne more nuditi enakega ekonomskega položaja. Pojav "socialnih ledin", ki je značilen za področje, kjer je znatno preslajanje je lahko samo prehodnega značaja in je mnogo lažje rešljiv kot pa pojav tehničnih ledin, ki izvira iz neustreznih naravnih razmer.

Katastrska občina Krajna vas leži skoraj v središču Komenske - Divaškega krasa^{x/}. Njeno zemljišče sega prav do italijansko-jugoslovanske meje, njena prometna povezanost z bližnjimi Dutovljami in Sežano ter ostalimi slovenskimi središči je dokaj slaba.

Analizo o kat.občinah Krajna vas, Studenec in Beričevo je pripravil Borut Ingolič, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

V naselju Krajna vas je še do pred nekaj leti nazaj prevladovalo odseljevanje mlade delovne sile, v zadnjih letih, točneje po letu 1961 pa ostaja prebivalstvo v Krajni vasi. Toda proces gospodarske preusmeritve prebivalstva iz agrarnih v neagrarne poklice se nadaljuje. Leta 1953 je bilo v primarnih dejavnostih zaposleno še 47 ali 59,5% aktivnih prebivalcev, leta 1961 se je to število zmanjšalo na 34 ali 42,5%, v nadaljnjih 8 letih, to je do leta 1968 pa se je delež v kmetijstvu in gozdarstvu zaposlenega prebivalstva zmanjšal na 26,8%.

Obenem s spreminjanjem gospodarske usmerjenosti prebivalstva se na področju Krasa in prav tako katastrske občine Krajne vasi spreminja tudi starostna struktura prebivalstva. Še vedno je Kras področje depopulacije. Odseljuje se predvsem mlajša delovna sila, prav zato je skoraj za celoten Kras značilen pojav zmanjšanja števila otrok na eni strani in večanja števila za delo nesposobnega prebivalstva. Leta 1960 je bilo v Krajni vasi 20,6% prebivalstva mlajšega od 14 let in 12,7% starejšega od 65 let. Do leta 1968 pa se je prebivalstvo mlajšega od 14 let zmanjšalo na 12,7%, delež prebivalstva starejšega od 65 let pa povečal na 19,0%.

Ti in še drugi družbeni, populacijski in ekonomski faktorji so v povezanosti za kmetijstvo izredno neugodni naravni pogoji, povzročili naglo spreminjanje odnosa tamkajšnjega prebivalstva do agrarnega gospodarjenja, to pa tudi posredno spreminjanje v razmerjih med posameznimi kmetijskimi površinami in razmerjih le teh do nekmetijskih površin.

Leto	Njiva vrt	Travnik	Vinograd sadovnjak	Pašnik	Gozd	Nero-dovit.	Skupaj
1948	48	121	14	31	110	6	330
1968	32	138	4	33	119	8	334

- Po katastrskih podatkih se je torej kmetijska zemlja v prikazanem razdobju zmanjšala in to izključno na račun zmanjšanja njivskih in vinogradniških površin. Skoraj recipročno se je povečal obseg travnikov za 17 ha in obseg gozda za 9 ha. (Razlika 4 ha v skupni površini katastrske občine je nastala zaradi nekaterih sprememb v državni meji - oziroma mejnega področja).

Poleg zgoraj naštetih dejavnikov, ki so vplivali pri spreminjanju izrabe tal, to je predvsem zmanjševanju njivskih in vinogradniških površin, je tudi važen moment velikosti posesti. Ta pa je na ozemlju katastrske občine Krajne vasi izredno majhna. Povprečna velikost posesti je le 3,4 ha. Kar 24 gospodarstev ima namreč manjšo posest od 2 ha in le 12 gospodarstev je takih katerih celotna posest presega 5 ha kmetijskih in gozdnih površin.

Katastrska občina Studenec predstavlja področje Videm-Krškega gričevja, torej leži na prehodu v subpanonsko Slovenijo. Terciarno gričevje je močno razgibano in se v strmih pobočjih in grapah spušča proti Brežiški ravnini.

Še do nedavnega bolj ali manj odmaknjeno ozemlje od ostalih v dolini se razvijajočih urbanih pa tudi agrarnih centrov, doživlja šele v zadnjih nekaj letih spremembe v agrarnem gospodarjenju.

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva se je v zadnjih letih le malo spreminjal. Tudi tukaj je sicer opazno njegovo postopno zmanjševanje, saj se je od leta 1953, ko je znašal kar 71% aktivnega kmečkega prebivalstva od vsega aktivnega prebivalstva katastrske občine, zmanjšal do leta 1968 za 14%. A je kljub temu še danes razmeroma velik, saj je delež 57% aktivnega kmečkega prebivalstva še daleč nad slovenskim povprečjem in močno spominja na nekatere katastrske občine

ali naselja Haloz in odročnega Goriškega. Toda tudi tukaj se je predvsem v zadnjih letih začela spremenjati ne samo gospodarska struktura prebivalstva, ampak tudi način agrarnega gospodarjenja in s tem v zvezi posamezna razmerja med kmetijskimi in nekmetijskimi površinami. V veliki meri je povzročilo spreminjanje razmerja med kmetijskimi površinami tudi drugačno gledanje na kmetijsko gospodarstvo.

Opuščajo se prestrma pobočja, ki so še do nedavnega bila v njivah, kakor se tudi opuščajo nerentabilni in stari vinogradi na kolju. Poudariti pa je treba, da se prav v zadnjem času pojavlja načrtno gojenje nekaterih plantažnih kultur, kot so črni ribez in plantažno gojenje sadja. Vse te spremembe v gojenju posameznih kultur in uvajanju novih pa niso zavrle zmanjšanja njivskih pa tudi travniških površin.

Leto	Njiva vrt	Travnik	Vinograd sadovnjak	Pašnik	Gozd	Nerodovitno	Skupaj
1948	154	114	62	44	517	21	912
1968	148	120	48	46	529	21	912

Kakor v večini Videm-Krškega gričevja in slovenskega tercialnega gričevja na sploh, je tudi v katastrski občini Studenec velikost posesti vse prej kot ugodna. Povprečna velikost posesti preseže namreč komaj 4 ha vseh površin. Od 154 posestev je kar 59 takih, katerih posest je manjša od 2 ha, če k temu dodamo še 41 posestev katerih velikost kmetijskih in gozdnih površin se giblje med 2,1 ha in 5 ha, je to dokaj dobra ilustracija razmeroma neugodnih posestnih razmer.

Ozemlja, ki jih je v povojnem naglem razvoju neagrarnih panog gospodarstva in ostalih dejavnosti človeka zajel val urbanizacije so v tem razdobju najmočneje spremenila svojo zunanjo podobo. Tak primer, eden izmed mnogih v Sloveniji, nam predstavlja tudi katastrska občina

Beričevo, ki leži na obrobju Ljubljane v takozvani obmestni coni. Tu je proces spreminjanja gospodarske strukture prebivalstva že dalj časa trajajoč in lahko rečemo, da je v veliki meri že prešel svojo kulminacijo. V mislih imamo tisto delovno silo, ki je bila ali odvečno v kmetijstvu ali pa je po lastni želji in hotenju spremenila svoj poklic. Zato pa lahko v zadnjih letih prav na ozemlju naših obmestij spremljamo drugačen razvoj, ki posredno vpliva na spremembe v izrabi zemljišča. To je na eni strani širjenje zemljišč državnih posestev, na drugi pa povečanje urbanih in pozidanih površin.

Katastrska občina Beričevo, sicer ni ravno izrazit primer, kjer bi bila zazidava in širjenje urbanih zemljišč prav ekstremna, a prav zato nam lahko prikaže nekako povprečje razvoja v okolici naših mest. Žal nam naše statistične službe posameznih občin ne dajejo zadovoljivih podatkov o širjenju urbanih in pozidanih površin. Prav zato so podatki, ki nam predstavljajo razvoj tega procesa pomanjkljivi in tudi deloma netočni, to se pravi netočni predvsem v svoji pomanjkljivosti zajetja površin, ki so bila pozidana v zadnjem času. Toda že podatek, da je bilo v naselju Beričevo leta 1953 56 stanovanjskih hiš, da se je to število od leta 1961 povečalo na 67 in da se je v nadaljnih štirih letih povečalo na 84 nam zgovorno priča o stopnjevanem procesu širjenja zazidave.

Kakor na eni strani povečana gradnja zmanjšuje tudi kmetijske površine, pa širjenje državnih posestev pogostokrat povečuje obdelovalne površine. Povečuje jih predvsem zaradi kultiviranja novih površin, ki so bila še do nedavnega pod slabimi travniki ali pašniki. Obenem s kultiviranjem površin, pa se povečuje tudi velikost posameznih njivskih in travniških parcel.

Površine v lasti privatnikov

Leto	njiva	travnik	sadovnjak	pašnik	gozd	nerod.	Skupaj
1953	126	21	5	110	5	9	276
1966	93	38	7	35	5	14	192

Površine družbenega sektorja

Leto	njiva	travnik	sadovnjak	pašnik	gozd	nerod.	skupaj
1953	-	-	1	3	-	23	27
1966	28	20	1	37	-	25	111

Skupne površine v k.o. Beričevo

Leto	njiva	travnik	sadovnjak	pašnik	gozd	nerod.	skupaj
1953	126	21	6	113	5	32	303
1966	121	58	8	72	5	39	303

Katastrska občina Beričevo je torej primer, na katerem ozemlju se srečujejo trije procesi, opuščanje ali bolje rečeno spreminjanje izrabe tal privatnih lastnikov, širjenje površin družbenega sektorja in širjenje urbanih in pozidanih površin. Prav zadnja dva sta si v stalnem nasprotju, zato bo potrebno pri načrtovanju kmetijskega gospodarjenja posvetiti vso pozornost vskladitvi teh dveh razvojnih poti.

Primeri spreminjanja izrabe zemljišča v različnih naravnih področjih in različnih socialno ekonomskih sredinah, nas opozarjajo, da se pri prostorskem načrtovanju razvoja kmetijstva v SRS ne moremo ozirati samo na obstoječe podatke zavodov za izmero zemljišč, ker znatno zaostajajo za dejanskim razvojem v posameznih področjih. Upajmo, da ponovno snemanje s fotogrametično metodo kmalu končamo in da bodo karte v

merilu 1:5.000, ki so za nekatere predele že končane, opravile veliko zamudo in prikazale realno sliko obstoječih kmetijskih zemljišč.

Iz primerjave podatkov o zemljiških kategorijah Slovenije lahko ugotovimo tendence spreminjanja za celotno Slovenijo. Naš kmetijski gospodarski prostor pa je izredno heterogen, zato je potrebno, da ugotovimo tudi tendence po makroregijah. Takega pregleda za celotno Slovenijo trenutno še ni mogoče dati (je pa raziskava v teku in bo končana prve mesece 1970 leta), zato si oglejmo ta razvoj na primeru Koroške regije (3,4).

Metodologija dela ugotavljanja tipov in smeri spreminjanja izrabe zemljišča (3,4) temelji na primerjavi katastrskih podatkov iz dveh različnih obdobj. V tukaj obravnavanem primeru na primerjavi stanja 1954 in 1967. Posamezni tipi spreminjanja so določeni po naslednjih kriterijih.

I. Pogozdovanje. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer prevlada smer spreminjanja kmetijske pokrajine v gozdarsko. Glede na intenzivnost procesa ločimo:

1. Intenzivno pogozdovanje (P 1), kjer je več kot 75% vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja gozdov.
2. Pogozdovanje (P 2), kjer je več kot 50% vseh sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja gozdov.
3. Rahla prevlada pogozdovanja nad ostalimi procesi (P 3).

II. Ozelenjevanje. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer je v ospredju spreminjanje

-
3. I. Medved: Tipi spreminjanja izrabe zemljišča v Pohorskem podravju (v tisku ČZN 1969)
 4. I. Medved: Nekateri družbene geografske značilnosti Jugovzhodne Koroške (v tisku "Jugovzhodna Koroška").

delske pokrajine v živinorejsko. Po intenzivnosti procesa ločimo po zgoraj navedenih kriterijih tele tri skupine:

1. Intenzivno ozelenjevanje (O 1), kjer je več kot 75% vseh sprememb zemljiških kategorij v korist naraščanja travnih zemljišč.
2. Ozelenjevanje (O 2), kjer je več kot 50% vseh sprememb zemljiških kategorij v korist naraščanja travnih zemljišč.
3. Rahla prevlada ozelenjevanja nad ostalimi procesi (O 3).

III. Urbanizacija. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer je večina sprememb v korist naraščanja zazidalnih in drugih urbaniziranih zemljišč. Po intenzivnosti ločimo:

1. Intenzivna urbanizacija (U 1), kjer je več kot 75% vseh sprememb v korist naraščanja urbaniziranih zemljišč.
2. Urbanizacija (U 2), kjer je več kot 50% vseh sprememb v korist naraščanja urbaniziranih zemljišč.
3. Rahla prevlada urbanizacije nad ostalimi smermi (U 3).

IV. Intenzifikacija izrabe zemljišča. V to skupino so uvrščene vse tiste katastrske občine, kjer gre večina sprememb v zemljiških kategorijah v korist naraščanja njiv, vrtov in vinogradov - torej intenzivno obdelanih zemljišč.

1. Močna intenzifikacija (I 1), kjer je več kot 75% vseh sprememb zemljiških kategorij v korist naraščanja intenzivno obdelanih zemljišč.
2. Intenzifikacija (I 2), kjer je več kot 50% vseh sprememb v korist naraščanja intenzivneje obdelanih zemljišč.
3. Rahla prevlada intenzifikacije nad ostalimi smermi (I 3).

Pogozdovanje zajema v Koroški regiji 62,9% vseh zemljišč. Najbolj intenzivno je bo zgornji meji naseelitve, kjer prevlada tip P 1, ki zajema skupno 57%

vseh zemljišč. V nekoliko nižjih predelih in v katastrskih občinah, ki segajo od dna doline do najvišjih vrhov se uveljavlja tip P 2. Druga prevladujoča smer je ozelenjevanje, ki zajema področja, kjer so relativno nekoliko boljši pogoji za kmetijstvo in prevlada drobna posest, tj. nižja področja gorskega sveta in dna dolin. Prvi tip (0 1), se uveljavlja v višjih predelih in zajema skupno 12%, drugi in tretji tip pa v nižjih predelih zlasti področja dnevne delovne migracije in skupno zajemata 21,5% vseh površin. Proces urbanizacije je v ospredju v dnu dolin in neposredni bližini večjih industrijskih središč ter skupno zajema 4,5% vseh zemljišč. Smeri spreminjanja izrabe središča zemljišča v Koroški regiji gredo povsod v smeri ekstenzifikacije izrabe zemljišča, vendar so med posameznimi predeli dokajšnje razlike. Spreminjanje agrarne pokrajine v gozdarsko je v občini Slovenj Gradec (79,5%) in v občini Dravograd (66,75%), medtem ko v občini Ravne na Koroškem nekoliko zaostaja (46,2%). Razlog je v tem, da so v občini Ravne na Koroškem najslabše razmere za kmetijstvo ter da ima dve izredno močni neagrarni gospodarski središči, kjer je prebivalstvo našlo zapošlitev (Občina Ravne na Koroškem ima samo 9% kmečkega prebivalstva). Zaradi navedenih razlogov je bil proces spreminjanja kmetijske pokrajine v gozdarsko že v preteklosti izredno močan in je v obravnavanem času že v zaključni fazi in zato nekoliko manj intenziven.

Če skušamo ta proces ovrednostiti z vidika vrednosti naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal v Koroški regiji na današnji stopnji agrotehničnega razvoja, lahko rečemo, čim intenzivnejši je proces ekstenzifikacije, tem naprednejše tendence se uveljavljajo v kmetijskem gospodarstvu te gorske pokrajine. Pri tem pa moramo poznati izhodiščno stopnjo razvoja, sicer lahko pridemo do napačnih zaključkov, kot smo navedli pri primeru Raven.

Ugotavljanje bodočih kmetijskih zemljišč

Ugotavljanje bodočih kmetijskih zemljišč pri prostorskem načrtovanju kmetijstva ne more sloneti na enostavnem ugotavljanju dosedanjega trenda spreminjanja zemljiških kategorij. Kakor smo videli iz navedenih primerov spreminjanja zemljiških kategorij je smer in intenzivnost odvisna od vrste dejavnikov, ki imajo v različnih naravnih enotah in različnih socialno posestnih in ekonomskih strukturah zelo različen pomen. Zaradi tega je lahko ugotovljeni trend zelo varljiv, zlasti če ni realen, ker se naslanja na podatke o zemljiških kategorijah, ki ne ustrezajo realnim razmeram. realnejše metodološke možnosti lahko nudi podrobna raziskava vseh dejavnikov, ki vplivajo na krčenje ali večanje kmetijskih zemljišč.

Izračun bodočih kmetijskih zemljišč bi bil lahko približno tak-le:

- + Sedanja kmetijska zemljišča Slovenije
- Potencialna mejna zemljišča, tj. taka zemljišča, kjer se kmetijska izraba v bodočnosti ne bo več splačala.
- Kmetijska zemljišča, ki bodo odpadla zaradi zazidav, regulacij, gradnje prometnih poti itd.
- + Novo pridobljena kmetijska zemljišča.

- Kmetijska zemljišča v bodočnosti.

Za ugotavljanje bodočih kmetijskih zemljišč se v glavnem lahko poslužimo dveh poti. Prvič z realnim ugotavljanjem in izmero vseh posameznih zemljišč na katerih se predvideva sprememba izrabe. Pri tem bi morali ugotoviti tudi kvaliteto dosedanjih kmetijskih zemljišč (kakovost tal, nagib zemljišča, velikost izoliranih zemljišč itd.) Podrobno bi morali ugotoviti zemljišča, kjer bo v bodočnosti spremenjena izraba (zazidava, regulacije, prometne poti, rekreacija itd.)

Ugotoviti bi morali današnja nekmetijska zemljišča, ki bi jih bilo treba rentabilno vključiti v bodočo kmetijsko izrabo.

Ta način zahteva izredno dosti dela in stroškov, kajti za vsak primer bi morali sprejeti ustrezno strokovno odločitev.

Ima pa izredno velike prednosti, ker bi slonelo na realnem vrednotenju in bi prikazalo vsa protislovja med to vrednostjo in dejansko izrabo. Izsledki bi bili prostorsko evidentirani in bi prikazali vse posebnosti prostora, ki so nujni za prostorsko načrtovanje. V manjših področjih, odnosno pri izdelavi prostorskih načrtov za manjša področja je ta način najprimernejši. Za okvirno planiranje v širšem prostoru pa je mogoče le, če prej obstajajo podrobna proučevanja za posamezna področja.

Druga možna pot, da dobimo sliko bodočih kmetijskih zemljišč je v tem, da iz statističnih podatkov o spremembi zemljiških kategorij dobimo tendence in trende za intenzivnost procesa ter skušamo na tej osnovi ugotoviti spremembe v neposredni bodočnosti. Na tak način lahko ugotovimo neke enote, ne moremo jih pa podrobno prostorsko omejiti. Za velika področja brez predhodnih raziskav se lahko poslužujemo le te metode. Kako pa je ta metoda lahko pri nas zaradi nepopolnosti podatkov varljiva, smo govorili že zgoraj. Realnejša možnost uporabe te metode bo šele z izdelavo že prej omenjenih novih katastrskih kart.

a) Ocenjevanje krčenja kmetijskih zemljišč zaradi neustreznih naravnih razmer

Koncept dolgoročnega razvoja kmetijstva v prostoru SRS mora sloneti na rezultatih poznavanja absolutnih vrednosti naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal. Merila za

vrednotenje naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal morajo biti objektivna, tj. taka, ki niso ali pa so čim manj odvisna od subjektivne presoje posameznih raziskovalcev. Čeprav je objektivnost posameznega kriterija sama po sebi lahko do določene mere problematična, pa poznavanje meril, metod in tehnik dela vedno omogoča določene korekture. Pri ugotavljanju absolutnih vrednosti posameznih elementov ali skupine elementov in pojavov mora prevladovati, lahko bi rekli sferični vidik, ker posamezne elemente ali skupine elementov ne vrednotimo iz določenega časa in prostora, temveč ugotavljamo njihove značilnosti in vrednosti za kmetijsko izrabo tal po izbranih kriterijih. Le na tak način zbrani rezultati bodo imeli trajno vrednost in bodo pri aplikaciji omogočali relativno vrednotenje posameznega elementa ali skupine elementov iz vidika določenega časa in prostora, t. j. določene stopnje splošnega družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja ter drugih populacijskih in socialno ekonomskih značilnosti v konkretnem prostoru in širšem, republiškem in evropskem merilu.

Če si ogledamo glavne dejavnike, ki vplivajo in bodo vplivali na krčenje kmetijskih zemljišč, bi jih lahko strnili v naslednje skupine:

1. Neustrezne naravne razmere (npr. strmina, slaba tla, neugodni klimatski pogoji).
2. Strukturne pomanjkljivosti (razdrobljenost parcel, male izolirane kmetijske površine itd.)
3. Socialno ekonomske razmere (možnosti zaposlitve v drugih donosnejših gospodarskih panogah, nesigurnost odkupnih cen, spremembe cen predmetov, ki jih kmetijstvo potrebuje itd).

Strukturni in socialno-ekonomski vplivi niso nekaj trajnega nespremenljivega, temveč se dajo odpraviti ali izboljšati. Naravni dejavniki pa imajo stalne, ali vsaj dolgotrajne vplive in so težko spremenljivi,

zato jih je potrebno podrobneje proučiti.

Vsaka slovenska makroregija bo glede na prevladujoče poteze naravnih razmer, zlasti glede na tiste elemente, ki odločilno vplivajo na možnost produktivne izrabe naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal, zahtevala posebna proučevanja ter posebne makro in mikro kriterije za klasifikacijo. Z makrokriteriji za klasifikacijo kmetijskih zemljišč bi lahko ločili tista zemljišča, ki danes in v neposredni bodočnosti še prihajajo v poštev za različne oblike kmetijske izrabe tal od onih, ki nimajo več osnovnih pogojev za kakršnokoli kmetijsko izrabo tal, ter jih je potrebno prepustiti drugim koristnikom.

Glede na prevladujoče značilnosti našega nacionalnega prostora bo gorski svet zahteval največ podrobnih proučevanj. Zaradi svojstvenih produkcijskih pogojev (nadmorske višine, strmine, izoliranosti posameznih kmetijskih zemljišč, svojstvene oblike poselitve itd.) sestavlja posebno makro regijo. Čeprav se ta makroregija na znotraj znatno modificira (zaradi različne nadmorske višine, nagljenosti, pobočij), mikroklimatskih razmer kakovosti tal, oddaljenosti od neagrarnih središč in možnosti pridobivanja dodatnih dohodkov od turizma, gozdarstva), je povsod glavni faktor, ki bo krčil kmetijska zemljišča na g i b z e m l j i š č a. Zaradi tega lahko nagib zemljišča vzamemo kot osnovni skupni kriterij za celotno makroregijo in s pomočjo tega ločimo potencialna kmetijstva od onih, ki tem namenom več ne ustrezajo. Tak kriterij je lahko vodilni kriterij za ves naš gorski svet, razen za tista področja, ki so zaradi drugih elementov naravnih razmer primerna za gojitev specialnih kultur (vinograd, sadje in drugi trajni nasadi).

Strmina ali nagib zemljišča je eden izmed glavnih elementov, ki bo "dobavljal" in bo tudi v bodoče "dobavljal" potencialno mejna kmetijska zemljišča in to iz dveh razlogov:

1. Odločilno vpliva na rentabilnost gojitve posameznih skupin poljščin.
2. Odločilno vpliva na možnost uporabe kmetijske mehanizacije.

Vpliv strmine na rentabilnost gojitve posameznih kultur je pri različnih kulturah različen. Po Meinbergu (5) je vpliv strmine na gojitev posameznih skupin poljščin naslednji:

1. Nagnjenost do 6%
Ravnina ali v ravnini enakovredna kmetijska zemljišča. Zaradi nagnjenosti je mogoča gojitev vseh kultur brez ovir.
2. Nagnjenost od 6 do 12%
Položna zemljišča. Zaradi nagnjenosti je mogoča gojitev vseh kultur, le pri okopavinah se že kaže negativen vpliv.
3. Nagnjenost od 12 do 18%
Strma zemljišča. Pri gojitvi vseh poljščin se že uveljavljajo negativni vplivi strmine. Pri 16% nagnjenosti je gojitev okopavin že problematična. Možnosti za uvajanje intenzivnega travnega gospodarstva so zaradi strmine samo deloma omejene.
4. Nagnjenost od 18 do 24%
Zelo strma zemljišča. Gojitev okopavin gospodarsko ni več utemeljena. Gojitev žitaric in drugih krmnih kultur je z velikimi omejitvami še mogoča. Tudi možnosti za intenzivno travno gospodarstvo so močno omejene.
5. Nagnjenost nad 24%
Intenzivno travno gospodarstvo in gojitev poljščin je zaradi prevelike strmine negospodarsko.

Strmina ima izredno močan vpliv na možnost uvajanja kmetijske tehnike. Zlasti pa bo močan ta vpliv pri nas v Sloveniji, ker smo pri vrednotenju produktivne

5. Meinberg s sodelavci: Die Bewertung hängiger Grundstücke in der Flurbereinigung. Forschungsbericht, v tisku.

vrednosti strmih zemljišč znatno za ostalimi deželami v zahodni Evropi. Velik del našega gospodarskega sveta je bil poseljen v času motičnega poljedelstva. Kmetijska izraba tal je bila vezana na določeno poljedelsko tehniko-motiko. Že uvedba rala je izločila iz obdelovanja vrsto njiv ali pa celotne kmetije, ki jih zaradi strmin ni bilo več mogoče obdelovati z vprežno živino. Naslednjo stopnjo izločanja strmih njivskih zemljišč je služila uvedba železnega pluga. Na tej stopnji razvoja je velika večina današnjih kmetijskih zemljišč v našem gorskem svetu. ⁴Ne moremo računati, da bi bodoči razvoj kmetijske tehnike v neposredni bodočnosti dosegel tak razvoj, da bi omogočal rentabilno obdelavo vedno bolj strmih zemljišč, temveč moramo predvidevati, da bo šel razvoj v nasprotni smeri. Čeprav zaradi tehničnega zaostajanja našega kmetijstva sami nimamo dosti lastnih izkušenj pri uporabi mehanizacije, lahko na osnovi izkušenj v drugih državah ugotovimo, da za orno poljedelstvo niso več primerne površine, ki imajo nagib nad 20% za travno gospodarstvo pa s sedanja meja rentabilnosti leži nekje pri 24%. Toda ne glede na to relativno vrednotenje, ki se bo prostorsko in časovno neprestano spreminjalo obstaja osnovna naloga u g o t o v i - t i n a g i b k m e t i j s k i h z e m l j i š č .

Ugotavljanje nagiba kmetijskih zemljišč bi lahko izvedli na dva načina:

Prvi, najeksaktnější način je p o d r o b n o k a r - t i r a n j e vseh kmetijskih zemljišč v gorskem svetu; podobno kot so podrobno skartirana in proučena gozdna zemljišča in sestav ter kakovost gozda. Take podrobne karte bi bile t r a j n a o s n o v a za relativno vrednotenje in ugotavljanje potencialnih kmetijskih zemljišč v zvezi s splošnim družbeno-ekonomskim in tehničnim razvojem in potreb po prehrani. Kljub temu,

da bi tak pregled zahteval dosti truda in sredstev je neobhodno potreben. Pri podrobnem kartiranju se bo pojavljalo vprašanje, kakšno enoto vzamemo kot izhodišče za ovrednotenje nagiba. Ponekod bo to lahko, ker je nagib obsežnih področij skoraj enoten, drugod pa ne, ker se nagib zelo hitro menja in bo nastalo vprašanje na kaj naj naslanjamo posplošitev, na parcelo, posestvo, določeno strnjeno velikost kmetijskih zemljišč itd. Za ta namen bi morala obstajati določena metodologija, ki bi upoštevala tudi druge bistvene elemente, ki so odločilni za bodočo minimalno velikost izoliranih kmetijskih zemljišč, o katerih pa bomo govorili nekoliko pozneje.

Drugi način ovrednotenja nagiba zemljišča bi lahko slo- nel na izračunu strmin po izohipsah. Dobro bo treba pre- študirati možnosti, ki bi jih nudila nova katastrska karta 1: 5.000, ki je izdelana po najnovejši fotogrametrič- ni metodi in ima vrisane izohipse (5m).

Ali bo ta metoda nudila tolike eksaktne izsledke, da bi bili uporabni v ta namen, bo potrebno šele v praksi preizkusiti.

Drugi vodilni element, ki bo trajno vplival na krčenje sedanjih kmetijskih zemljišč je **s t r n j e n a v e - l i k o s t i z o l i r a n i h k m e t i j s k i h z e m l j i š č**. Ta dejavnik, ki ni nič manj pomemben, kot nagib ze- mljišča, je pri nas skoraj v celoti še neproučen. Ra- zen del Malovrha (6) nimamo nobenih pomembnejših razi- skav. Strnjena velikost izoliranih kmetijskih zemljišč, ki je iz ekonomskega vidika še primerna za kmetijsko izrabo, je funkcija družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja ter se bo zaradi tega neprestano spreminjala. Na spreminjanje pa ne bo vplival samo razvoj temveč tudi prostor. V različnih naravnih razmerah, različni gostoti in stanju prometnega omrežja ter različnih

kmetijskih strukturah bo ta velikost zelo različna. Zaradi tega ni mogoče ugotoviti nekih splošno veljavnih teoretičnih velikosti, ki bi lahko veljale za celo republiko ali celotno makroregijo. Edino realno izhodišče za ugotavljanje vpliva tega elementa na krčenje kmetijskih zemljišč je, da se pri ugotavljanju nagiba (katero koli izmed obeh metod se bo uporabljala) evidentira tudi ta element, da bo lahko nudil osnovo za relativno vrednotenje, ki ga bo zahteval ekonomski in tehnični razvoj v določenem področju.

Podrobna proučitev teh dveh vodilnih dejavnikov, ki bosta vedno na novo ustvarjala mejne kmetijske površine, bi za prostorsko usmerjanje kmetijstva v bodočnosti nudila naslednje možnosti.

- Glede na današnjo stopnjo razvoja agrotehnike bi lahko ločili potencialna kmetijska zemljišča onih, ki za takšno izrabo nimajo več pogojev.
- Z določenim nagibom zemljišča so ugotovljene tudi možnosti do kod je rentabilno predelovanje posameznih vrst poljščin in kje se začenja izključno travno gospodarstvo. Zaradi tega bi s pomočjo teh kart lahko ugotovili področja pašno-košnega sistema, cono intenzivne živinoreje in predele kjer je glede na strmino rentabilno gojenje tudi drugih poljščin, če so ugodni tudi drugi naravni in družbeni dejavniki.
- Druge raziskave naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal, (talne razmere, prst, debelina rodovitne prsti, mikroklimatske razmere itd.) bi proučevali samo v tistih področjih, kjer nagib in velikost strnjenih zemljišč dovoljuje tudi drugo izrabo, s tem bi se obseg teh zemljišč znatno zmanjšal.

- S pomočjo teh kart bi lahko realno ovrednotili naravni potencial za agrarno izrabo tal, ki bi služil tudi kot osnova za realno davčno politiko ali pa družbeno pomoč gospodarstev v posameznih višinskih cenah.
- Karte bi bile lahko ena izmed osnov za določanje maksimalne velikosti kmetijskih gospodarstev v posameznih naravno in družbeno ekonomskih okoljih.

Svojstvenost krasa kot kmetijskega področja

Specifičnost kraškega ozemlja Slovenije je poudarjena s prirodno izrazito neugodnimi razmerami. Izrazita razbitost mikro reljefa in neugodni mikro klimatskimi pogoji dajejo agrarnemu gospodarstvu na Krasu in ostalem kraškem ozemlju samosvoj pečat. V glavnem lahko naštejemo tri osnovne prirodne faktorje, ki jih moramo upoštevati pri agrarnem načrtovanju na kraškem ozemlju:

1. razbitost mikro reljefa
2. mikro klima
3. debelina prsti oziroma stopnja kamenitosti planega sveta

Razbitost mikro reljefa

Značilnost kraških pojavov kot so vrtače so razprostranjeni po vsem slovenskem krasu, še posebno pa na Komenško-Divaškem krasu. Njihova pogostost se giblje med povprečno 26 do povprečno 70 vrtač na km² x/. Večina obdelovalnih površin (predvsem njivskih) je vezana na dna vrtač, od njihove velikosti in strmine roba, pa je odvisna možnost strojne obdelave. Toda že površen pregled nam pokaže, da je skoraj večina obdelovalnega sveta v vrtačah neprimerna za strojno obdelavo in s tem velikokrat neprimerna za rentabilno kmetijsko gospodarjenje,

x/ Tekst o mikrorelejnih oblikah krasa je pripravil Borut Ingolič, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

Ugotavljanje sposobnih površin vrtač za sodobno kmetijsko gospodarjenje bi lahko izvedli na dva načina. S podrobnim kartiranjem, oziroma merjenjem posameznih vrtač, sodobnejši in vsekakor cenejši način pa bi bilo ponovno prirejeno aviosnemanje kraških področij in kasneje detajlnejše kabinetsko ugotavljanje. Pri drugem načinu, bi bila pomanjkljivost edino-le ta, da bi se zabrisali podatki o strminah robov vrtač, ki so malokrat važne za dostop mehanizacije.

Mikro klima

Gojenje posameznih kultur je na Krasu zaradi njegove specifične mikro klime močno omejeno. Način agrarnega gospodarstva je izključno vezan na obdelavo dna kraških vrtač in tistih planih področij (kraških polj) kjer je debelina prsti še zadostna. Klimatski pogoji na planem svetu so več ali manj ugodni, za gojenje vseh kultur, medtem ko pa se mikro klimatske razmere v vrtačah močno razlikujejo. Temperaturne razlike med planim svetom in dnom vrtač, ki le redko leži niže kot 14 m od planega sveta so večje od 2⁰C, to pa je zadosten vzrok, da ne uspevajo ali pravilneje dobro ne uspevajo nekatere kulture. pokazalo se je, da v vrtačah ne uspevajo ali pa vsaj zelo slabo uspevajo prav vse žitarice, zaradi mikro temperaturnih obratov v pomladanskem in jesenskem času ne uspevajo na dnu vrtač vinska trta in sadno drevje. Iz tega sledi, da je rentabilno gojenje posameznih kmetijskih kultur na Krasu tudi po mikro klimatskih razmerah močno omejeno.

Prihodnje raziskave, bi morale dati odgovore, katere so tiste kmetijske kulture, katerih gojitev bi bila najrentabilnejša na teh področjih. Torej bi bilo potrebno predhodno podrobno raziskati klimatske in mikro klimatske razmere na Krasu in kraškem slovenskem svetu nasploh.

Debelina prsti oziroma stopnja kamenitosti planega sveta

Način in pa vrsta kmetijskega gospodarjenja na planem svetu Krasa je v veliki meri vezana na stopnjo kamenitosti površja. Ta je odločala in bo odločala o načinu koriščenja površin, posebno v sedanjem času, ko strmi kmetijsko gospodarstvo z vse večjo mehanizacijo, postaja problem kamenitosti kraškega površja vse bolj pereč. Kamenitost oziroma njegova stopnja vse bolj omogoča ali pa onemogoča gojenje njivskih kultur pa tudi moderno gojenje travniških površin. Prav kamenitost je namreč v veliki meri ti isti faktor, ki onemogoča strojno obdelavo.

Zaradi stalnega spiranja prsti v notranjost varira debelina prsti že na kratke razdalje, kar onemogoča popolno in eksaktno klasifikacijo pomembnih področij. Za plani svet bi bile pri nadaljnem načrtovanju potrebne podrobnejše, predvsem mikro raziskave, saj je raznostranost fizičnih faktorjev tolikšna, da je potrebno nujno detajlno drobno raziskovanje in ugotavljanje posameznih soodvisnosti med njimi.

Nadaljne raziskave kmetijskih zemljišč, kjer je zaradi nagiba možno pridelovanje različnih kultur, bi morale zajeti vse vodilne dejavnike in s tem ugotoviti fleksibilnost posamezne zone, ki bi prikazala celotni naravni potencial za agrarno izrabo tal. Zemljišča, ki so primerna ali komaj primerna za eno samo kulturo, ali samo določeno usmeritev, bodo najbolj problematična, saj ob nihanju tržišča povzročajo krizo na kmečkem gospodarstvu, ali propada gospodarstev v določenih zonah. Fleksibilnost naravnega potenciala bi morali ugotavljati na osnovi vrednosti naravnih razmer za gojitev posameznih kultur. Minimalne in optimalne vrednosti pa ne smejo biti prikazane samo iz vidika našega ožjega republiškega ali državnega prostora, temveč tudi iz širših mednarodnih vidikov.

- b) Ocenjevanje krčenja kmetijskih zemljišč zaradi zazidav, gradnje novih prometnih poti, rekreacijskih centrov itd.

Značilno za Slovenijo je, da ima mali delež urbaniziranega prebivalstva. Po podatkih iz leta 1961 je samo 512 883 prebivalcev živelo v naseljih z nad 2000 prebivalcev, to je v krajih, ki dosegajo vsaj najnižjo številko, ki se postavlja za opredelitev urbansega značaja prebivalstva. Teh krajev je bilo skupaj 51. Skupno pa živi v teh krajih komaj 31% (30,96%) celotnega prebivalstva Slovenije. Od celotnega števila urbansega prebivalstva odpade skoraj polovica (47,6%) samo na Ljubljano in Maribor, kot edini večji mesti. Pri tem pa je delež kmetijskega prebivalstva pod 1/3. Urbanizacija je tako šibka, ker več kot 1/3 prebivalstva, ki je zaposlena v mestih ali drugih neagrarnih središčih, ne stanuje v njih, temveč se dnevno vozi na delo. Te značilnosti Slovenije so izredno pomembne pri ugotavljanju bodočega krčenja kmetijskih zemljišč za stanovanjsko zazidavo, industrijo, tercialne dejavnosti, rekreacijo itd. Ugotavljanje krčenja kmetijskih zemljišč za te potrebe je pri nas izredno težko ugotoviti in to iz naslednjih razlogov:

- Nimamo podatkov koliko obsega dosedanja urbanizirana površina. Doslej ni bila opravljena nobena raziskava, ki bi kolikor toliko dokumentirano odgovorila o celotnih urbaniziranih površinah, še manj pa o strukturi teh. Geodetski podatki večinoma vodijo te površine skupno z "nerodovitno", te pa se od leta do leta krčijo kljub naglemu dejanskemu naraščanju zazidalnih zemljišč zato ni mogoče ugotoviti dosedanji trend naraščanja.
- Dokaj nejasni so tudi bodoči zazidalni okoliši, lokacije industrije, rekreacijskih središč itd. in s tem tudi delež kmetijskih zemljišč, ki odpade za te namene

Zaradi nevedenih dejstev se lahko pri ocenjevanju krčenja kmetijskih zemljišč za te potrebe naslanjamo le na tuje izkušnje in tuje kriterije, ki so pa lahko zelo daleč od naše življenske stvarnosti. Tak poizkus ocenjevanja naraščanja urbaniziranih zemljišč je prikazal Kokole (7). Pri tem izhaja iz izkušenj Švedske in ZDA, da je potrebno za zadovolitev potreb po površinah za stanovanje, mestna realna rekreacijska središča, industrijo, tercialne dejavnosti in vse ostale potrebe po 400 m^2 površine na zaposlenega prebivalca. Pri 50% stopnji zaposlitve prebivalstva in to je številka, okrog katere se sučejo odstotki tudi za naša mesta, bi pomenilo 200 m^2 raznih urbaniziranih zemljišč na prebivalca. Na tej osnovi avtor razvija bodoče potrebe po urbaniziranih zemljiščih in predvideva, da bomo v naslednjih 30 letih vrte namene še dodali 18 km^2 zemljišč. Po izkušnjah v ZR Nemčiji več kot 80% novo urbaniziranih zemljišč izhaja iz nekdanje zemljiške kmetijske zemlje. Na osnovi teh predvidevanj bi lahko ugotavljalo krčenje naših kmetijskih zemljišč za te namene v naslednjih 30 letih. Kako pa je tako abstraktno programiranje na osnovi tujih izkušenj in brez poznavanja domače stvarnosti nevarno, ni potrebno posebej poudariti.

Edina realna, čeprav dokaj draga pot je ugotoviti današnje stvarne razmere, ter na osnovi naših izkušenj in tujih normativov predvideti širjenje urbaniziranih zemljišč in s tem tudi krčenje kmetijskih zemljišč za potrebe urbanizacije.

c) Ugotavljanje možnosti pridobivanja novih kmetijskih zemljišč

Čeprav splošne tendence za SR Slovenijo kažejo krčenje kmetijskih zemljišč so po posameznih makro regijah precejšnje razlike. Večina krčenja kmetijskih zemljišč

7. Dr. Vladimir Kokole: Nekateri problemi regionalnega planiranja v Sloveniji. Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1964.

je v gorskem in kraškem svetu, medtem ko so v dolinskih področjih ponekod kmetijska zemljišča celo porasla. To nam kažejo tudi podatki, da se je od leta 1949 do 1967 v Sloveniji skrčila nerodovitna zemlja od 7% do oz. na 6,3%. Pretežni del spremembe je verjetno zaradi pridobivanja novih gozdnih zemljišč na Krasu, deloma pa tudi zaradi pridobivanja novih kmetijskih zemljišč na zamočvirnih področjih. Možnosti za pridobivanje novih kmetijskih zemljišč obstajajo, tako v osuševanju zamočvirjenih področij, kot v krčenju posameznih gozdnih kompleksov v ravninskih predelih. Uboje pa je povezano z velikimi investicijami, ki jih verjetno v bližnji bodočnosti naše gospodarstvo ne bo moglo sprostiti v te namene.

č) Možnosti za izračun bodočih kmetijskih zemljišč

Na osnovi obstoječih geodetskih podatkov in dosedanjih raziskav ni mogoče izračunati obseg kmetijskih zemljišč v neposredni bodočnosti. Manjkajo podatki o stvarnem obsegu današnjih kmetijskih zemljišč. Nimamo raziskav o krčenju kmetijskih zemljišč zaradi nagiba, neustrezne velikosti, strnjenih kompleksov kmetijskih zemljišč ter drugih neustreznih naravnih dejavnikov (plitva tla, skalovitost itd.) Nimamo ustreznih podatkov o današnjih urbaniziranih površinah in s tem tudi ne moremo realno predvidevati realnih potreb po teh zemljiščih. Manjkajo tudi raziskave o možnosti in rentabilnosti pridobivanja novih kmetijskih zemljišč. Realna prognoza bo mogoča šele, ko bomo z raziskavami spoznali prej navedene elemente.

Poizkus prognoziranja bodočih kmetijskih zemljišč na osnovi ugotavljanja trendov ni problematičen samo iz že zgoraj navedenih razlogov temveč tudi zaradi specifičnih socialno posestnih razmer v Sloveniji, svojstvene starostne strukture prebivalstva in izredno velikega deleža mešanih gospodarstev. Vsak izmed teh dejavnikov bo imel znatne vplive na nadaljni razvoj kmetijskih

zemljišč.

Tendence razvoja kmetijskih zemljišč v času od 1954 do 1967 ugotovljene na osnovi geodetskih podatkov, kažejo po posameznih občinah in makroregijah zelo različno smer in intenzivnosti spreminjanja, kot nam jih kaže priložena karta.

Postavlja se vprašanje ali lahko na osnovi smeri in intenzivnosti dosedanjega spreminjanja izrabe zemljišča ugotovimo smeri in trend za bodoči razvoj. Glede na zgoraj navedena dejstva lahko ugotovimo samo smer, intenzivnost procesa v neposredni bodočnosti pa brez že prej navedenih preiskav ni mogoče ugotoviti. Pa tudi ko bodo znana današnja kmetijska zemljišča in tista, ki bodo odpadla zaradi neustreznih naravnih dejavnikov, bo mogoče nadaljno intenzivnost krčenja kmetijskih zemljišč predvidevati le ob upoštevanju specifičnih vplivov socialno posestnih razmer in vplivov, ki izhajajo iz starostne in poklicne sestave prebivalstva, o katerih bomo govorili pozneje.

3) Primerjava krčenja kmetijskih zemljišč z naraščanjem donosov poljščin

Čeprev so take primerjave pri nas precej otežkočene, zaradi različnih kriterijev pri posameznih popisih glede tega kaj spada v obdelovalna zemljišča, vendar lahko na osnovi razvoja njivskih zemljišč ugotovimo nekatere značilnosti.

Vojno opustošenje in nagla industrializacija po osvoboditvi sta povzročili, da se je veliko število prebivalstva izselilo iz podeželja ali pa se preslojilo in da so bile njive prepuščene drugačni izrabi ali pa pogozdovanju. V tej fazi notranjega prilagajanja izrabe zemljišča se krči obseg njiv za 7,4% ali povprečno za 0,5% na leto. V naslednjem obdobju (1954 do

1967) pa so spremenjene družbene ekonomske razmere povzročile intenzivnejše manšanje njivskih zemljišč, saj so se njive v tem obdobju skrčile za 15% ali letno povprečno okrog 1%.

V zadnjih 28 letih so se skrčile njivske površine za 17,9% ali letno povprečno za 0,64%. Ne glede na večjo ali manjšo realnost teh podatkov lahko z gotovostjo predvidevamo, da so navedene tendence stvarne in da v bodočnosti lahko predvidevamo neprestano krčenje njivskih in tudi ostalih kmetijskih zemljišč. Pojavlja se vprašanje ali bo zaradi manjšanja kmetijskih zemljišč in naraščanja števila prebivalstva v bodoče potreben vedno večji uvoz, ali pa lahko del tega primanjkljaja, ali pa v celoti pridobivamo s povečanjem donosov na preostalih kmetijskih zemljiščih. Odgovor na to vprašanje je odvisen od našega naravnega potenciala, biološko-tehničnega napredka (boljše gnojenje, izbor vrst poljščin, gojitve zaščite pred kvarnimi vremenskimi vplivi, osuševanje, namakanje itd.) ter socialno ekonomskih vplivov.

Kakšen je dosedanji razvoj donosov, si oglejmo na primeru treh kultur:

Leto	rž	pšenica	koruza
1900	8	7,8	10,4
1939	9,1	10,0	18,0
1949	13,8	13,2	19,0
1954	18,3	17,9	25,0
1967	20	21,4	26
1939 - 1967 rast	+ 12	+ 13,6	+ 15,4

Iz vidika preskrbe prebivalstva s prehrano ni torej v neposredni bodočnosti nobene bojazni, četudi se bo kmetijska zemlja še nadalje krčila. Te težave se lahko pojavijo šele v dalji bodočnosti. Stopnja večanja

donosov ne bo vedno enaka, niti se ne bo mogla enakomerno povečati, temveč se bo na osnovi zakonitosti počasnejšega večanja, celo počasi zniževala. Verjetno bo krčenje neprimernih kmetijskih zemljišč in potrebe po prehrani tisti dejavnik, ki bo znatno vplival na rentabilnost večanja donosov.

II. Glavna obdobja gospodarsko tehničnega razvoja v kmetijstvu v Sloveniji.

Kot za večino evropskih dežel, tako je tudi za Slovenijo v predindustrijskem obdobju značilna močna agrarna prenaseljenost, zato to obdobje lahko imenujemo tudi fažo z g o š č e v a n j a a g r a r n e n a s e l j e n o s t i . Počasna, toda stalna rast števila agrarnega prebivalstva in pomanjkanje možnosti zaposlitve v drugih poklicih sta bila glavna dejavnika, ki sta povzročala nadaljno kolonizacijo (kjer so za to še obstajale možnosti) in drobitev obstoječih kmetij. Glede na specifične naravne razmere v Sloveniji, ki leži na stičišču skoraj vseh velikih naravnih geografskih enot Evrope in v malem obsegu skoraj vse njene naravno geografske regije, so nastale po posameznih področjih različne oblike in različne gostote agrarne naseljenosti. Razen vrednosti naravnih razmer za naravno izrabo tal v predindustrijskem obdobju so na gostoto in tip poselitve ter na poljsko razdelitev odločilno vplivali tudi tehnično, socialni, ekonomski, politični, pravni in kulturni dejavniki tiste dobe. Kako se ti vplivi odražajo v tipu poselitve in poljski razdelitvi Slovenije, nam je prikazal S. Tlešič v svojih delih (8). Glede na vrednost naravnih razmer za kmetijstvo je za celotno Slovenijo značilna izredno gosta poselitev in razdrobljenost kmetij. V obdelavo so pritegnili vsako za kmetijstvo količkaj primerno zemljišče. Izven kmetijske izrabe so ostala tista potencialna kmetijska zemljišča, katerih kultivacija bi zahtevala zelo velika finančna sredstva. Tudi drobljenje kmetij so po-

nekod pospeševali, drugod pa ovirali razni družbeni dejavniki tiste dobe. Najvidnejše posledice se kažejo v tistem delu našega gorskega sveta, kjer so avstrijski zakoni ovirali delitev kmetij. Tam so v večini primerov ostale kmetije, višek agrarnega prebivalstva pa se je naseljeval na obrobju posestev, dolinah in grapah kot agrarni proletariat, gozdni delavci, oglarji, obrtniki itd.

Zaradi malega deleža neagrarnega prebivalstva, nerazvitega prometa in prevlade naturalnega gospodarstva so bile potrebe po tržni proizvodnji kmetijskih pridelkov zelo skromne, zato je na kmečkih gospodarstvih prevladovala polikulturalna in samooskrbna usmeritev.

Razvoj industrije sproži številne procese v agrarni pokrajini. Nastajanje vedno novih in večjih tovarn in s tem vedno večje možnosti za zaposlitev v neagrarnem gospodarstvu sproži neprestano preseljanje in odseljevanje kmečkega prebivalstva. Rast števila neagrarnega prebivalstva pa povzroča tudi naglo rast potreb po tržni proizvodnji kmetijskih pridelkov. Te spremenjene družbeno ekonomske razmere sprožijo v kmetijstvu obdobje i n t e n z i f i k a c i j e izrabe zemljišča. To obdobje, ki na zasebnih gospodarstvih traja od začetka preteklega stoletja pa vse do konca druge svetovne vojne, lahko v Sloveniji razdelimo na dve podobdobji ali fazi.

Prva faza zajema čas od začetka intenzifikacije do prvih desetletij druge polovice preteklega stoletja, ko se je v agrarnem gospodarstvu že začel čutiti vpliv razvijajoče se industrije in novih prometnih sredstev. Kmetijstvo je v tem času skušalo z večjim vlaganjem dela, zlasti z opuščanjem prahe, boljšim kolobarjenjem, ustrežnejšim gnojenjem, uvajanjem intenzivnejših kultur

8. S. Ilešič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana 1950 Die Flurformen Sloveniens im Lichte der europäischen Flurforschung, Regensburg 1959

(okopavine, detelja itd) in naprednejših sort ter boljših pasem živine dvigati donose in si tako ustvariti pogoje za preživljanje svojega prebivalstva. Kljub počasni rasti števila prebivalstva se je agrarna gostota neprestano višala.

Sredi preteklega stoletja se v agrarnem gospodarstvu že čutijo vplivi nastajajoče industrije in novega prometnega sredstva → železnice. Ker so nastajale predvsem male tovarne je bil tudi njihov vpliv omejen na ozko okolico. Mnogo večje in temeljitejše spremembe povzroči železnica. Pocenitev prevoza olajša trgovsko menjavo na velike razdalje, kar se je med drugim odražalo tudi v lažji prodaji kmetijskih pridelkov. Zlasti pa je močno porasla vrednost lesa in lesnih izdelkov. Zaradi tega se kmetje v gorskih predelih, zlasti če so imeli večjo zemljiško posest, začeli opuščati poljedelstvo ter iskati dohodke v gozdu in živinoreji.

S tem gospodarsko tehničnimi spremembami se začne druga faza intenzifikacije in traja vse do konca druge svetovne vojne. Na splošno se intenzifikacija izrabe zemljišča (glede na vloženo delo) še stopnjuje. Vrednost kmetijskih in gozdnih zemljišč polagoma, toda neprestano narašča, kar povzroči, da začnejo segati po kmečki zemlji vedno novi sloji neagrarnega prebivalstva. Zadolževanje kmetov in prehajanje kmetij v roke neagrarnih lastnikov je sicer značilno za celotno obdobje, toda največjo intenzivnost doseže ta proces v obdobju večjih gospodarskih kriz proti koncu prejšnjega stoletja v četrtem desetletju. Ker skromna in počasi se razvijajoča industrija ni mogla sprejeti viška prebivalstva iz prenaseljenih agrarnih področij, je zato obdobje značilno močno sezonsko in stalno odseljevanje kmečkega prebivalstva v tujino, zlasti v ZDA, Argentino, Kanado, Francijo, Nemčijo, Belgijo itd.

Te ugotovitve pa veljajo samo na splošno, po posameznih področjih so velike razlike. Različne socialno posestne skupine v različnih naravno geografskih razmerah so si iskale specifične poti prilagajanja novim razmeram. Tudi velike kmetije že v tem obdobju možno skrbijo število najete delovne sile. Pri tem jih v različnih naravno geografskih razmerah vodijo različni razlogi. V ugodnejših naravno geografskih razmerah jim to omogoča uvajanje naprednejšega poljedelskega orodja, v hribovitih predelih pa preusmerjanje od poljedelsko živinorejske usmeritve k živinoreji in gozdarstvu. Pri veliki večini kmetij se že v tem času začne rušiti tradicionalni polikulturni sistem, čeprav za domače potrebe še nadalje goje večino kultur, ki uspevajo v določenih naravnih razmerah, vendar zaradi manjšega števila ljudi na kmetiji in s tem manjših potreb po prehrani polagoma prehajajo k določeni tržni usmeritvi. Srednje kmetije, ki so v tem času že večinoma brez tuje delovne sile, stopnjujejo intenzifikacijo in skušajo z gojitvijo intenzivnih kultur čim bolj zadočiti domačim potrebam. Z viškom pridelkov pa dobiti potrebna finančna sredstva za davke in druge potrebe. Prebivalstvo malih kmetij (njihova absolutna velikost je lahko v različnih naravnih razmerah zelo različna) se v tem času skrči na člane ožje družine. Preostali prebivalci na malih kmetijah si skušajo z gojitvijo intenzivnih kultur in raznimi dodatnimi sezonskimi ali stalnimi zaposlitvami ustvariti možnost za preživljanje. Veliko število malih in srednjih kmetov pa odhaja na stalno ali sezonsko delo v tujino.

Novo obdobje v razvoju našega agrarnega gospodarstva nastopi z zmago ljudske revolucije. Z nacionalizacijo in izvedbo agrarne reforme so zemljišča nekdanjih tujih in domačih veleposestnikov ter drugih neagrarnih lastnikov postala splošna ljudska last. Gozdovi in večji

kompleksi strnjenih kmetijskih zemljišč so ostali v družbeni lasti in so bili osnova za razvoj družbenih kmetijskih in gozdnih gospodarstev. Z navedenimi ukrepi in nadaljno arondacijo se je delež zemljišč družbenega sektorja polagoma večal in je leta 1961 znašal 28%, leta 1966 pa 31%, celotne površine Slovenije. Pri prostorski razširjenosti družbene posesti lahko ugotovimo določene značilnosti. Največji delež družbene posesti je v tistih občinah, kjer je bila v preteklosti močna tuja veleposest in kjer je propadlo največ kmetij (Kočevje 81,3%, Jesenice 61,3%, Radovljica 59,3%, Tržič 56,9%, Tolmin 56,4%, Postojna 49,3%, Ravne na Koroškem 46%, Mozirje 40,9% itd.) V teh občinah družbena posest zajema predvsem gozdove in narodoviten svet, le v občini Kočevje in Postojna tudi nekoliko večji delež kmetijskih zemljišč. Najmanjši delež družbene posesti je v razgibanem sredogorskem in subpanonskem svetu, kjer prevlada drobna posest in ni ugodnih pogojev za nastanek večjih kmetijskih obratov (Metlika 8,7%, Sevnica 10,7%, Šentjur pri Celju 11,2%, Brežice 13,1% itd.)

V družbenem sektorju kmetijskega gospodarstva so odpadli negativni vplivi, ki izvirajo iz neustrezno socialnih posestnih razmer, zato se je izraba zemljišča in usmerjenost kmetijske proizvodnje spreminjala v skladu z novim vrednotenjem vrednosti človekovega dela in razvoja agrotehnike.

Manjši kosi kmetijskih zemljišč, ki iz različnih razlogov (izoliranost, razdrobljenost parcel, strmin itd.) niso primerni za družbena kmetijska posestva, so bili razdeljeni med agrarne interesente. S tem ko so nekdanji najemniki postali lastniki teh zemljišč, se je izraba zemljišča spreminjala tako, kot na drugih malih kmetijah.

Povojno obdobje je prineslo spremembe tudi zasebnemu kmetijstvu. V času ekstenzivne industrializacije, slovensko podeželje izgubi izredno veliko število ljudi. Iz oddaljenih agrarnih predelov so se ljudje odseljevali v močno razširjena stara ali pa novo nastala industrijska središča. V okolici teh središč in ob ugodnejših prometnih poteh, pa je prebivalstvo ostalo doma in od doma hodilo na delo. Oba procesa, odseljevanje in preslajanje sta naglo nižala agrarno gostoto. Naglo nižanje števila kmečkega prebivalstva, administrativno določene cene za kmetijske pridelke ter zaprtost našega gospodarstva so sprožile ekstenzifikacijo iz rabe zemljišča. Ta anomalija v razvoju agrarnega gospodarstva je posledica temeljitih družbeno ekonomskih sprememb.

Medtem ko je nagli razvoj industrije in ostalega neagrarnega gospodarstva naglo nižal število razpoložljive delovne sile v kmetijstvu in industrija ni bila sposobna, da bi vzporedno s tem nudila kmetijstvu potrebno mehanizacijo. Zaradi tega so se kmetije kljub uporabi stare primitivne tehnike skušale z notranjimi spremembami prilagajati novim družbeno ekonomskim razmeram. Večje kmetije so vzporedno z manjšanjem števila delovne sile opuščale številne kulture, ki zahtevajo največ dela (lan, mak, riček, korenje itd.), druge okopavine pa so sejali predvsem samo za lastne potrebe. Manj primerna (osamljena, oddaljena, težko dostopna, strma itd.) kmetijska zemljišča pa so prepustili ogozdovanju ali ozelenjevanju. Tako se je na večjih kmetijah z notranjimi spremembami usmerjenosti izrabe zemljišča vsaj deloma dvignila storilnost dela. Srednje kmetije v tem času nimajo pogojev za bistveno menjavo smeri izrabe zemljišča (izjema so tiste kmetije, kjer sta eden ali dva člana družine zaposlena v neagrarnem gospodarstvu), zato še vztrajajo pri starem sistemu. Večja ali manjša intenzivnost izrabe zemljišča

je odvisna od starostne strukture in števila družine. Edine večje spremembe so spreminjanje manj primernih obdelovalnih zemljišč v travišča. V tem času se v predelih, ki so oddaljeni od neagrarnih središč, izpraznili koče agrarnega, gozdarskega in viničarskega polproletariata. Njihovo mesto pa zavzame nekdanji "srednji kmet". V okolici industrijskih središč in ob ugodnih prometnih poteh pa se kočarji in mali kmetje večinoma zaposle v neagrarnem gospodarstvu.

V najnovejšem obdobju, ki zajema čas od začetka uvajanja gospodarske reforme, se naglo uvaja moderna tehnika v vsa področja gospodarstva, zato naglo prodira moderni način proizvodnje tudi v kmetijstvo, zlasti v družbeni sektor. Rezultati se kažejo v porastu storilnosti in večanju donosov /9/. Z uvajanjem gospodarske reforme se vedno bolj vključujemo v mednarodno delitev dela, odpravljamo administrativno določene cene in prehajamo na tržno vrednost produktov in pridelkov. Vse to povzroča, da je rast življenske ravnitako posameznika kot skupnosti mogoča samo na osnovi večanja produktivnosti dela. To pa lahko kmečki delavec veča samo na osnovi uvajanja mehanizacije in drugih agrotehničnih ukrepov ali pa s skrajno ekstenzifikacijo izrabo zemljišča. Za oba načina pa bo kmečka družina rabila vedno večja zemljišča. Nasproti temu socialno ekonomskemu

9. V družbeni proizvodnji se je zmanjšalo število zaposlenih za 10%, medtem ko je produktivnost narasla za 66% (razmerje 1967:1964/65). Pri pšenici se je poraba ur živega dela zmanjšala od 126 ur leta 1961 na 72 ur na ha leta 1967, ali 3,5 na 1,6 ure za stot zrnja. Produktivnost v zasebnem sektorju močno zaostaja. Leta 1955 je bila n.pr. poraba ur živega dela pri boljših kooperantih povprečno 247 ur/ha ali 8,4 ure za stot pšenice, kar je 5 krat več kot na družbenih posestvih. V.Štern: Agrarno ekonomske raziskave in študije ter problemi kmetijstva. Sodobno kmetijstvo. Ljubljana 1969 št. 1-2.

procesu pa stoji stara, že davno preživela posestna struktura, ki v večini primerov ne dovoljuje produktivne izrabe delovnih kapacitet normalno številne kmečke družine in ovira nadaljni razvoj.

III. Velikost kmečkih gospodarstev kot dejavnik spreminjanja smeri in intenzivnosti izrabe zemljišča ter preslajanja prebivalstva

1. Splošne značilnosti razvoja

Eden izmed osnovnih družbenih dejavnikov, ki rušijo stare agrarne strukture je spreminjanje medsebojnih odnosov med tremi činitelji: d e l o m, z e m l j o i n a g r o t e h n i k o. Različna razmerja med temi dejavniki, ki se krajevno in časovno spreminjajo, ustvarjajo različne agrarne strukture. Spreminjanje odnosov med posameznimi dejavniki lahko poteka zelo različno. Ponekod se medsebojni odnosi spreminjajo z revolucionarnimi dejanji (nacionalizacija zemljišč, socializacija, agrarna reforma, komasacija itd.) drugod pa z evolucijo. Družbeno ekonomski razvoj zadnjih let z vedno hitrejšo in močnejšo gospodarsko povezavo različnih držav, vedno večjo trgovsko izmenjavo in gospodarskim sodelovanjem različnih dežel povzroča, da se razmerja med temi dejavniki vedno bolj izoblikujejo in posplošujejo ter dobivajo univerzalni značaj.

Oglejmo si posamezne dejavnike in osnovne značilnosti razvoja medsebojnih odnosov med njimi.

Pod pojmom delo razumemo delovni potencial kmečke družine, ki se razvojno in krajevno naglo spreminja. Družbeno ekonomski razvoj zadnjih stoletij je z uvajanjem vedno naprednejše agrotehnikе neprestano dvigal storilnost dela, kar je povzročalo neprestano zmanjšanje števila kmečkega prebivalstva. Gozdarsko tehnični razvoj posamezne dežele je vedno v obratnem sorazmerju s števi-

lom agrarnega prebivalstva. Uvajanje nove tehnike je povzročalo vedno notranje napetosti, sproščalo je delovno silo, ki se je preseljala ali pa preseljevala. Pri splošnem zmanjševanju števila prebivalstva pa so bistvene razlike glede na velikost kmetij. Velike kmetije s številno tujo delovno silo so vzporedno z uvajanjem naprednejše agrotehnike, ki je omogočala vedno večjo produktivnost človekovega dela, odpuščale najeto delovno silo in vedno bolj postajale navezane na delovno silo lastne družine. Tako iz nekdanjih veleposestev nastajajo družinske kmetije. Srednje kmetije so manjšale število članov družine in si polagoma iskale dodatne dohodke v raznih zaposlitvah v neagrarnem gospodarstvu. Ta proces prilagajanja števila delovne sile velikosti posesti in napredku agrotehnike je danes v večini evropskih dežel že dokaj izravnani in zaključen. Pri nas v Jugoslaviji je z načelom, da zemlja pripada tistemu, ki jo obdeluje, že določeno, da privatno kmečko gospodarstvo lahko računa z delovno silo ožje družine. Zaradi tega lahko rečemo, da bosta na kmetiji zaposlena dva aktivna delavca, ali če prištejemo še delovno silo šoloobveznih otrok, ali naslednika na kmetiji in preužitkarje, ki še občasno pomagajo pri delu, lahko računamo na dve in pol osebi. Tudi v večini kapitalističnih dežel, je prej naveden proces s svojimi ekonomskimi zakonitostmi

10. Schaefer: Wandlungen in der Agrarstruktur unter dem Einfluss der Technik. Berichte über Landwirtschaft XXXIX.

Kötter: Die Betriebsgrösse in Landwirtschaft als Funktion der gesamtwirtschaftlichen und gesamtgesellschaftlichen Entwicklung. B.ü.L. XXXVIII 1960.

Medved - Ingolič: Nekateri aktualni problemi Porenja in Porurja. GO, XIV. Ljubljana 1967.

P. George: Die Binnenwanderung der Bevölkerung und der Veränderung der sozial Strukturen in Frankreich seit dem 2. Weltkrieg. MFH, Regensburg 1968.

delovni potencial posameznega kmečkega gospodinjstva omejil na enako število oseb /lo/. S tem, da je delovni potencial posameznega agrarnega gospodarstva v večini evropskih dežel že omejen na delovno silo ožje družine, je dosežena gornja stopnja prilagajanja delovne sile velikosti posestva in agrotehniki. S tem je delovni potencial ožje družine postal tisto osnovno merilo, kateremu se bo morala prilagajati velikost posestva v skladu z napredkom agrotehnike in splošno rastjo storilnosti človekovega dela.

Drugi dejavnik je zemlja. Pod tem pojmom razumemo velikost kmečkega gospodarstva. Pri tem je važna predvsem relativna velikost posesti, to pa dobimo, če absolutno velikost posestva ovrednotimo z vidika določenega časa in prostora. Pod pojmom določenega časa razumemo splošno stopnjo družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja in stopnjo tega razvoja v konkretnem okolju. Med obema obstajajo vedno večje ali manjše razlike, kar pomeni večje ali manjše zaostajanje ali prehitevanje splošnega razvoja. Pod pojmom določenega prostora pa razumemo, da relativna velikost kmetij ni izenačena z absolutno velikostjo, temveč je mišljena notranja gospodarska vrednost, glede na današnje vrednotenje vrednosti naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal. Realna relativna velikost kmetij v določenem prostoru je tista velikost, ki glede na stopnjo agrotehničnega razvoja in vrednosti človekovega dela omogoča produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine. Ta velikost se bo kot funkcija splošnega družbeno ekonomskega razvoja in napredka agrotehnike morala neprestano spreminjati in prilagajati vedno novi vrednosti človekovega dela.

A g r o t e h n i k a . Uvajanje naprednejšega poljedelškega orodja in naprednejših agrarnih sistemov je vedno

povzročalo velike spremembe v agrarni strukturi. Uvajanje sodobne agrotehnikе pa povzročā prave revolucionarne spremembe, ki se odražajo v biološko-tehničnih in mehanično tehničnih učinkih. Biološko tehnični napredek (nove sorte, zaščita pred boleznimi in škodljivci, ustrenejše gnojenje, boljša krma itd.) boljšajo kvaliteto in večajo donose. Mehanično-tehnični napredek pa predvsem olajšujejo delo in dviga njegovo storilnost. Zaradi tega dinamika razvojnih procesov leži v uvajanju naprednejše tehnike, ki bo povzročala neprestano preseljanje, odseljevanje in prilagajanje velikosti posestva, ne glede na večje ali manjše zaostajanje področja za splošnim razvojem.

Zaradi navedenih procesov je proučevanje posestne strukture v deželah kjer prevlada, ali pa je velik delež privatnih kmečkih gospodarstev, ena izmed najvažnejših poti za odkrivanje razvojnih procesov in s tem programiranja kmetijstva v določenem prostoru. Posebna struktura odraža rezultate dolgoletnega razvoja socialno posestnih odnosov in vrednotenja človekovega dela v bližnji ali daljni preteklosti. Posestna struktura je vedno ostanek preteklosti v pokrajini, odraz vrednotenja zmerili, katerim je družbeno-ekonomski razvoj že davno menjal vrednost. Zato so med posestno strukturo in realno vrednostjo naravnih razmer na današnji stopnji družbeno ekonomskega razvoja vedno večja ali manjša nasprotja. Iz teh pa izhajajo motivi, težnje in tendence porušenju obstoječe agrarne strukture.

Ta proces rušenja je tem intenzivnejši in tem hitrejši, čim večja so nasprotja med dejanskimi razmerami in vrednostjo teh razmer v določenem času in prostoru.

Raziskovanje, spoznavanje in okrivanje teh teženj in tendenc ter hotenj, ki izvirajo iz posestne strukture je osnova za ugotavljanje zakonitosti odseljevanja,

preslavljanja in nastajanje polproletariata ter uveljavljanje določenih oblik živinorejske ali poljedelske usmeritve. Torej je eden izmed zelo važnih osnovnih izhodišč pri usmerjanju nadaljnjega razvoja.

Raziskave agrarnih struktur nam dokazujejo, kako vpliva velikost posesti na spreminjanje kmetijskega gospodarstva v določeni pokrajini. Oglejmo si nekaj primerov iz Zahodne Evrope. Pokrajina Siegeland v Zahodni Nemčiji je bila poseljena v poznem srednjem veku. S krčenjem gozdov so nastale kmetije, ki so se s kasnejšo delitvijo še nadalje drobile, tako da je danes povprečna velikost pod 5 ha.

Pred drugo svetovno vojno ta velikost ni nudila več možnosti za preživljanje družine. Splošen gospodarski razvoj po drugi svetovni vojni, predvsem pa možnosti zaposlitve in dvig življenske ravni sta povzročila naglo odseljevanje kmečkega prebivalstva iz teh predelov. Prvo desetletje po drugi svetovni vojni so vzporedno z odseljevanjem prebivalstva še prevzemali zemljo v najem in obdelavo preostali starejši ljudje, danes pa je ta generacija že izumrla. Rast življenske ravni je povzročila drugačno vrednetenje vrednosti človekovega dela, kar se odraža v tem, da leži zemlja že več let neobdelana. Noben lastnik nima toliko zemlje, da bi si lahko uredil sodobno kmetijsko gospodarstvo. Obenem pa je še toliko navezan na zemljo (ali pa ne rabi denarja in z zemljo špekulira), da je noče prodati. Tako je svojstvena posestna struktura povzročila, da leži zemlja že dalje časa neobdelana v takoimenovani "socialni ledini". Sredi tega neobdelanega sveta pa opazimo rast novih oblik. Posameznikom je uspelo dobiti v najem za dobo cca 30 let od 40 do 60 ha in ti so si sredi pustega sveta uredili sodobne, večinoma monokulturne farme.

Podoben razvoj je tudi v drugih zahodnoevropskih deželah. Npr. v Franciji zapusti vsako leto okrog 150.000 malih kmetov svoje kmetije in si išče zaposlitev v drugih poklicih (8). To odseljevanje in opuščanje malih kmetij omogoča preostalemu kmečkemu prebivalstvu pridobivanje obdelovalne zemlje in večanje kmetij in s tem možnosti za dvig življenske ravni. Pred drugo svetovno vojno je bilo za produktivno izrabo delovnih kapacitet normalno številne kmečke družine (dva aktivna člana) v Franciji lo do 12 ha, v prvem desetletju po vojni (1950) od 20 do 25 ha, danes pa že 50 do 60 ha obdelovalne zemlje. V navedenih primerih (iz Zahodne Nemčije in Francije) ima ta proces v različnih socialnih strukturah različne posledice v spreminjanju usmerjenosti izrabe zemljišča, kot v spreminjanju funkcij naselij. Velike kmetije s tujo delovno silo se vedno bolj spreminjajo v družinske kmetije. Srednje kmetije krčijo število družinskih članov, dokupujejo zemljišča ali pa uvajajo kulture, ki zahtevajo več delovne sile. Manjše kmetije pa propadajo in leže v socialni prahi, doklerz menjavo lastnika in združevanjem več takih kmetij zopet niso vključene v obdelavo.

Navedeni primeri niso značilni samo za omenjeni deželi, temveč za vso Zahodno Evropo. Zakonitosti, ki jih lahko izluščimo iz teh primerov nam dokazujejo, da se bo ta proces tudi v bodoče intenzivno nadaljeval.

2. Razvoj posestne strukture v Sloveniji

Gradivo in metode analize. Podatki velikosti posestev so zelo pomanjkljivi. Različni kmetijski popisi, ki so med drugim vključevali tudi velikost kmečkih gospodarstev so uporabljali različne kriterije. Med obema vojnama je bil popis leta 1931, ki pa je bil le deloma obdelan in objavljen. Osnova za popis velikosti kmečkega gospo-

darstva je bila vsa površina, na kateri so gospodarili. Iste kriteriji so uporabljali tudi pri kmetijskem popisu leta 1960 in 1969. Drugi popisi zasebnih kmečkih gospodarstev po osvoboditvi so temeljili na lastninskem principu, zato se podatki ne čajo med seboj točno primerjati. Tudi v kriterijih kaj je gospodarstvo, so med posameznimi popisi precejšnje razlike. Zadnja dva popisa iz leta 1960 in 1969 smatrata za zasebno kmečko gospodarstvo vsako gospodarstvo, ki ima najmanj lo arrov zemlje, če pa manj pa le takrat, če goji za prodajo zelenjavo, cvetje ali drugo oziroma če ima določeno število živine. Zaradi tega nam le zadnja dva popisa omogočata točnejšo primerjavo podatkov. Primerjava podatkov zadnjih dveh popisov s podatki prejšnjih popisov pa nam lahko nudi le orientacijsko sliko.

Veliko oviro ne samo za znanstveno raziskovalno delo temveč predvsem za uspešnejše odpravljanje zaostalosti pri zasebnem kmetijstvu predstavlja dejstvo, da še vedno nimamo podrobno obdelanih podatkov o velikosti gospodarstev iz kmetijskega popisa leta 1960. Obstajajo samo podatki za politične občine, te pa so zelo velike in obsegajo zelo različno naravno geografske enote, kar znatno zniža povprečno vrednost podatkov in zabriše notranje kontraste.

Razvoj posestne strukture v Sloveniji. Povprečna velikost zasebnega kmečkega gospodarstva v Sloveniji je nekoliko nad jugoslovanskim povprečjem, ki je leta 1969 znašala 3,8 ha. Leta 1931 je bila povprečna velikost kmečkega gospodarstva v Sloveniji 8,27 ha /4,3 ha brez gozda/, leta 1947 6,74 ha /4,3 ha brez gozda/, leta 1949 5,8 ha, leta 1950 5,5 ha, leta 1960 6,7 ha in leta 1969 6,2 ha. Nižanje povprečne velikosti zasebnega kmečkega gospodarstva med leti 1949 in 1969 je verjetno deloma zaradi nastajanja in razpusta kmečko obdelovalnih zadrug, deloma

pa zaradi neenakih kriterijev pri popisih.

Razvoj posestne strukture:

Velikost gospodarstev v ha	Število zasebnih kmečkih gospodarstev v tisočih			Struktura zasebnih kmečkih gospodarstev v %		
	1947	1960	1969	1947	1960	1969
do 2 ha	77	65	63	38,7	33,5	33,4
od 2-5 ha	44	49	48	22,1	25,3	26,0
od 5-8 ha	24	27	26	12,1	13,9	13,8
od 8-10 ha	11	12	11	5,5	6,2	6,3
nađ 10 ha	43	41	36	21,6	21,1	20,5
Skupno	199	194	183	100	100	100

Zgoraj navedeni podatki nam kažejo, da se je v času od 1947 do 1960 leta zmanjšalo število gospodarstev v najmanjši in največji posestni skupini. Število gospodarstev v posestni skupini do 2 ha se je zmanjšalo za 15,6%, v posestni skupini nađ 10 ha pa za 4,6 %. Število gospodarstev v vmesnih skupinah pa je znatno poraslo. V velikostni skupini od 2 do 5 ha se je število gospodarstev povečalo za 11,3%, v skupini od 5 do 8 ha pa za 12,5% in v skupini od 8 do 10 ha za 9 % v primerjavi z letom 1947. Skupno število gospodarstev se je v navedenem obdobju zmanjšalo za okrog 5 000 ali za 2,5 %.

Za obdobje od leta 1960 do 1969 je značilno, da se manjša število kmečkih gospodarstev v vseh velikostnih skupinah. Najmanjše nazadovanje števila gospodarstev kažeta prvi dve velikostni skupini (skupini do 2 ha za 3%, skupina od 2 do 5 ha pa za 2%/. V naslednjih velikostnih skupinah je nazadovanje števila gospodarstev znatno večje. V velikostni skupini od 5 do 8 ha je padlo število gospodarstev za 7,4 %, v skupini od 8 do 10 ha pa za 8,3 in v velikostni skupini nađ 10 ha za 12,2 %. Skupno se je v navedenem času zmanjšalo število kmečkih gospodarstev za okrog 11.000 ali za 5,6 %.

Skupno se je v zadnjih dveh desetletjih /od 1947 do 1969/ zmanjšalo število kmečkih gospodarstev za okrog 16.000 ali za 8%. Celotno zmanjšanje števila gospodarstev je v dveh velikostnih skupinah. V velikostni skupini č. 2 ha je padlo število gospodarstev za 18,1 %, v skupini nad 10 ha pa za 16,3 %. Medtem ko nekatere vmesne velikostne skupine kažejo znaten porast števila gospodarstev, tako skupina od 2 do 5 ha za 9,1 %, skupina od 5 do 8 ha za 4,1 %. Skoraj nespremenjeno pa je število kmetij v velikostni skupini od 8 do 10 ha.

Zanimivo sliko nam nudi primerjava obsega zemljišč, ki jih posedujejo posamezne velikostne skupine gospodarstev v obravnavanem času. Obseg zemljišč gospodarstev v velikostni skupini do 2 ha je od leta 1947 do leta 1960 nekoliko nazadoval /za 0,1%/ , po tem letu pa kaže malenkosten porast /za 0,6%/. Pri vseh posestnih skupinah v velikosti od 2 do 10 ha obseg zemljišč narašča, znatno nazadovanje površin opažamo samo pri velikostni skupini nad 10 ha in to do leta 1960 za 5,2 %, ter od leta 1960 do 1969 za 3,8 %.

Kakšne značilnosti razvoja posestne strukture se uveljavljajo po posameznih katastrskih občinah Slovenije, zaradi že prej omenjenih ovir ni mogoče ugotoviti. Toda že skromen pregled stanja velikosti posestev po posameznih političnih občinah leta 1960 nam kaže veliko zaostalost naše socialno posestne strukture. Največji delež drobne posesti, nad 80 % gospodarstev v velikostnih skupinah pod 5 ha, je v občini Ljubljana-Center, treh obalnih občinah in v občini Lendava. 15 občin (Gor. Radgona, Maribor, Ormož, Ljutomer, Brežice, Celje, Ljubljana-Šiška, Nova Gorica, Lenart, Hrastnik, Kočevje, Šmarje pri Jelšah, Ljubljana-Moste, Žalec in Slovenska Bistrica) ima od 60 do 80 % vseh posestev v velikosti pod 5 ha. Te občine zavzemajo predvsem predgorski in

subpanonski svet ter okolico večjih mest. 9 občin v Sloveniji ima pod 10 % posestev večjih od 10 ha. V to skupino spadajo vse tri obalne občine, Murska Sobota, Lendava, Gornja Radgona, Brežice ter občina Ljubljana-Center.

Nad 40 % posestev v velikosti nad 10 ha ima samo 8 občin (Zagorje, Črnomelj, Cerknica, Ravne na Koroškem, Idrija, Litija, Škofja Loka in Dravograd). Navedene občine obsegajo pretežno gorski del, zato imajo kmečka gospodarstva le malo obdelovalne zemlje, večino posestva obsegajo gozdovi ali slabi kraški pašniki.

Srednje velikostne skupine niso v nobenem predelu Slovenije izrazito v ospredju. Skupno je samo pet občin (Murska Sobota, Šmarje pri Jelšah, Metlika, Ajdovščina in Sežana), kjer srednja kategorija od 5 do 10 ha obsega več kot 25 % vseh posestev.

Navedeni podatki nam dokazujejo, da naša posestna struktura odraža vrednotenje človekovega dela v predindustrijskem obdobju, ko je bilo glavno poljedelsko orodje motika, ralo, vile in grablje. Zaradi tega so med realno vrednostjo naravnih razmer za sodobno agrarno izrabo tal in med velikostjo posestev zelo velika nasprotja, iz teh pa izhajajo težnje in hotenja po rušenju obstoječih razmer. Te težnje so tem močnejše in proces rušenja obstoječe strukture tem intenzivnejši, čim večja so nasprotja med dejanskimi razmerami in realno vrednostjo teh razmer v določenem okolju. Ta nasprotja so v Sloveniji zelo velika, zlasti pa v severovzhodni, vzhodni in jugovzhodnem delu Slovenije. Povprečna kmetija v Sloveniji je imela leta 1960 4,02 ha kmetijske zemlje, od tega 2,5 ha obdelovalne zemlje in 1,2 ha njiv. V istem času je povprečna kmetija v Veliki Britaniji imela 29,3 ha, v Franciji 15 ha in avstrijski

Koroški 27,3 ha /11/.

V obdobju znanstveno tehnične revolucije, ko vse de-
žele EGS in SEV z različnimi načini večajo obseg po-
sameznega agrarnega gospodarstva, se pri našem zasebnem
kmetijstvu uveljavljajo smeri, ki so značilne za prvo
obdobje industrializacije. Ekonomska nujnost nepresta-
nega večanja velikosti agrarnih gospodarstev se odraža
tudi v neprestanem spreminjanju velikosti naših druž-
benih kmetijskih posestev. Od leta 1959 do 1968 se je
povprečna velikost družbenih kmetijskih gospodarstev v
Jugoslaviji povečala od 197 ha na 1189 ha, v Sloveniji
pa od 509 ha na 11485 ha, /12/.

Nič manj problematična kot velikost posestev ni tudi
razdrobljenost parcel. Po popisu iz leta 1960 je bila
kmečka zemlja v Sloveniji razdeljena na 1,322.000 ko-
sov, ali povprečno 6,7 kosov na posestvo. Največja raz-
drobljenost je v pasu od Prekmurja do Bele Krajine in
na Primorskem. Tod so posestva razdeljena tudi na 100
parcel /5/. V občini Koper je povprečna velikost par-
cele 13 a, v občini Lendava 15 a, v občini Krško 19 a,
v občini Brežice 23 a itd. Nekoliko večje parcele so
le v gorskem svetu, med temi so največje v občini Idri-
ja in sicer 78 a.

Glede na statistične podatke in splošno stopnjo druž-
beno ekonomskega in tehničnega razvoja lahko ugotovimo
naslednje:

-
11. N. Engelman: Odprta pct za zložbo zemljišč. So-
dobno kmetijstvo. Ljubljana 1969, št.10.
Unterlagen für der Landwirtschaftlichen
Betriebsdienst Karnten Wien 1960.
 12. A.Vadnal, M.Andolšek, Z.Kovič: Prvi rezultati popisa
kmetijstva 1969 in nekateri drugi po-
datki. Prikazi in študije XV.3. Lu-
Ljubljana 1969.

- Velika večina kmečkih gospodarstev v Sloveniji je po velikosti kmetijskih zemljišč pod tistim minimumom, ki omogoča produktivno izrabo delovnih kapacitet normalno številne kmečke družine in omogoča življensko raven, ki jo ima povprečen delavec v neagrarnem gospodarstvu.

- Zemljiški maksimum loha ne ustreza več današnji stopnji agrotehnike in vrednotenju človekovega dela ter zavira napredek v kmetijstvu in pušča kmečkega delavca v neenakopravnem, podrejenem položaju.

1. Celjska	71,5	16,43	12,13
2. Slovenska	62,9	18,8	20,5
3. Krško	51,86	13,36	16,7
4. Ljubljana	43,12	16,63	40,2
5. Maribor	42,90	14,7	16,4
6. Novo mesto	46,72	17,23	39,03
7. Ptuj	57,8	19,40	22,73
8. Radenci	53,6	25,03	11,33
9. Slovenska Bistrica	66,00	24,0	20,0
10. Šalca	60,27	12,23	14,40
11. Tolmin	60,6	16,34	20,66
12. Velenje	61,7	19,0	20,3
13. Vrhnja	53,65	12,53	33,46
14. Brezice	60,3	21,4	9,1
15. Trzin	57,8	23,85	16,93
16. Šentjur	51,6	22,4	27,4
17. Zavrč	52,7	16,3	36,9
18. Domžale	63,0	13,0	22,0
19. Zagorje	52,7	18,8	27,3
20. Kamnik	63,4	16,40	29,40
21. Škocjan	51,1	16,3	27,4
22. Slovenski Jaz	51,2	23,3	14,0
23. Šempeter	60,0	20,0	33,2

VELIKOST KMEČKIH POSESTEV (privatni sektor) po podatkih kmetijskega popisa iz leta 1960

Občina	do 5 ha %	Od 5 -10 ha %	nad 10 ha %
1.Murska Sobota	62,7	29,0	8,3
2.Lendava	89,8	8,66	1,54
3.Gor. Radgona	76,19	14,75	9,06
4.Mjutomer	69,3	18,5	12,2
5.Ormož	70,40	17,85	11,75
6.Lenart	65,45	21,22	13,33
7.Ptuj	66,70	20,45	12,85
8.Maribor	71,6	16,25	12,15
9.Slov.Bistrica	60,9	18,6	20,5
10.Radlje	51,80	11,50	36,7
11.Dravograd	43,12	16,68	40,2
12.Ravne	42,90	10,7	46,4
13.Slov.Gradec	46,72	15,23	38,05
14.Slov.Konjice	57,8	19,45	22,75
15.Šmarje p.Jelšah	63,6	25,05	11,35
16.Šentjur pri Celju	56,00	24,0	20,0
17.Celje	68,27	17,25	14,48
18.Žalec	60,6	18,54	20,86
19.Velenje	61,7	16,0	22,3
20.Mozirje	53,65	12,95	33,40
21.Brežice	69,3	21,6	9,1
22.Krško	57,2	23,85	18,95
23.Sevnica	50,2	22,4	27,4
24.Trbovlje	52,7	10,5	36,8
25.Hrastnik	65,0	13,0	22,0
26.Laško	53,7	18,8	27,5
27.Kamnik	53,4	16,65	29,95
28.Kranj	54,3	18,5	27,4
29.Tržič	51,5	13,9	34,6
30.Radovljica	44,3	22,5	33,2

nadaljevanje

občina	do 5 ha od 5 - 10 ha		nad 10 ha
	%	%	%
31. Jesenice	43,6	17,0	39,4
32. Šk. Loka	41,3	17,8	40,9
33. Vrhnika	60,7	16,2	23,1
34. Logatec	46,4	16,9	36,7
35. Metlika	49,0	35,5	15,5
36. Postojna	43,5	23,4	33,1
37. Koper	80,5	14,6	4,9
38. Izola	90,3	7,7	2,0
39. Piran	92,2	6,8	1,0
40. Nova Gorica	66,4	20,2	13,4
41. Ajdovščina	58,3	25,7	16,0
42. Il. Bistrica	38,4	24,5	37,1
43. Sežana	38,3	32,4	29,3
44. Idrija	37,8	16,8	45,4
45. Tolmin	43,6	27,6	28,8
46. Trebnje	52,0	21,0	27,0
47. Novo Mesto	53,6	23,0	23,5
48. Črnomelj	30,2	19,7	50,1
49. Kočevje	63,1	15,6	21,3
50. Ribnica	40,9	22,4	36,8
51. Cerknica	35,6	17,9	46,5
52. Litija	37,9	18,7	43,4
53. Grosuplje	42,5	21,9	35,6
54. Domžale	57,5	20,0	22,5
55. Zagorje	32,8	16,8	50,4
56. Ljubljana-Center	92,2	6,0	1,3
57. Ljubljana-Šiška	67,0	20,0	13,0
58. Ljubljana-Bežigrad	70,0	18,0	12,0
59. Ljubljana-Vič-R.	52,0	20,0	28,0
60. Ljubljana-Moste	62,5	13,0	24,5
Rep. sumarij	58,8	20,1	21,1

a) Vpliv neustrezne velikosti kmetij na preslajanje prebivalstva

Ker večina kmečkih gospodarstev nima toliko zemlje, da bi lahko produktivno izrazila delovne kapacitete svojih družinskih članov so si nujno morali iskati druge možnosti preživljanja. V prvem obdobju po osvoboditvi je bil v ospredju proces preslajanja prebivalstva. Velik del malih in srednjih kmetov v neposredni bližini industrijskih središč in ob ugodnih prometnih poteh si je poiskal zaposlitev v neagrarnih panogah gospodarstva. Na kmetiji pa je delal po končanem delu, ali pa so na kmetiji delali ostali družinski člani. V oddaljenih predelih pa so na manjših in srednjih kmetijah ostali tisti ljudje, ki se zaradi starosti niso mogli več preslojiti.

Po podatkih kmetijskega popisa iz leta 1960 je bila pri kmečkih gospodarstvih glede na zaposlitev družinskih članov naslednja slika:

Vrsta gospodarstva	Število gospodarstev	Odstotek
čista kmečka gospodarstva	95.918	49,1
mešana gospodarstva	84.251	43,2
nekmečka gospodarstva	11.306	5,9
gospodarstva brez del.sile	3.380	1,8
skupno	194.855	100

Navedeni podatki ne odražajo v celoti stvarnih razmer, ker štejejo med čista kmečka gospodarstva tudi tiste kmetije, katerih prebivalci so živeli pretežno od gozda ali pa na njih žive ljudje, ki se zaradi starosti ne morejo več vzdrževati.

Prostorski pregled razširjenosti čistih, mešanih in delavskih ali nekmečkih gospodarstev po posameznih

političnih občinah /karta 2/ nam kaže zanimivo sliko. Prevlada čistih kmečkih gospodarstev v določenem področju se stopnjuje v obratnem sorazmerju s stopnjo razvoja neagrarnega gospodarstva in razvoja prometnih zvez. Največji delež čistih kmečkih gospodarstev (nad 60 %) je v gospodarsko nerazvitih predelih našega subpanonskega sveta. V to skupino spadajo občine Murska Sobota, Lendava, Šmarje pri Jelšah, Lenart, Metlika, Črnomelj in občina Trebnje. Od 50 do 60 % čistih kmečkih gospodarstev je leta 1960 imelo 17 občin /Radgona, Ljutomer, Ptuj, Ormož, Radlje ob Dravi, Slovenjske Konjice, Šentjur pri Celju, Brežice, Videm Krško, Sevnica, Litija, Novo mesto, Mozirje, Ilirska Bistrica, Tolmin in Koper/, ki pretežno zavzemajo subpanonski, kraški in deloma gorski svet.

Največji delež /od 55 do 62 %/ mešanih gospodarstev je v tistih industrijskih razvitih občinah, ki imajo slab naravni potencial za agrarno izrabo zemljišča /Ravne na Koroškem, Radovljica, Tržič in Hrastnik/ ter v neposredni okolici Ljubljane /Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Moste in Vrhnika/. Nekoliko manjši, toda še vedno prevladujoč delež /od 45 do 55%/ mešanih gospodarstev je značilen za pretežen del Slovenije. V to skupino spadajo občine Maribor, Slovenjska Bistrica, Dravograd, Celje, Laško, Trbovlje, Zagorje, Domžale, Kamnik, Kranj, Jesenice, Ljubljana-Vič, Grosuplje, Ribnica, Kočevje, Cerknica, Logatec, Nova Gorica in Sežana. Iste občine, ki imajo največji delež mešanih gospodarstev imajo tudi relativno velik delež nekmečkih gospodarstev. Večji delež nekmečnih gospodarstev ima še občina Ljubljana-Center in Izola.

Svojstveno stopnjo preslajanja čistih kmečkih gospodarstev kažejo občine Slovenj Gradec, Velenje, Žalec, Škofja Loka, Ajdovščina, Postojna in Piran, kjer sta

deleža čistih kmečkih gospodarstev /od 45 do 49/ in mešanih gospodarstev /od 43 do 44 %/ dokaj v ravnotežju.

V času izvajanja gospodarske reforme je verjetno proces preslajanja čistih kmečkih gospodarstev v mešana in nekmečka gospodarstva znatno napredoval, toda zaradi neobdelanih podatkov kmetijskega popisa iz leta 1969 tega ni mogoče točno ugotoviti. Sumarni podatki nam omogočajo le zelo okvirno primerjavo. Ob popisu leta 1969 je bilo v Sloveniji 147. tisoč članov kmečkih gospodarstev, ki so bili stalno zaposleni zunaj gospodarstev. To število je okrog 20 % vseh članov, ki so takrat živeli na gospodarstvih. Leta 1960 je ta delež znašal 17 %. Med obema popisoma se je delež gospodarstev, katerih člani vse zaposleni izven domačega gospodarstva povečal od 42, 1 % na okoli 54 %. Število članov gospodarstev pa se je zmanjšal od 822 tisoč na 739 tisoč ali za 10,1 %. Tudi ti podatki ne ustrezajo v celoti dejanskim razmeram, ker ne vključujejo tistih, ki so sezonsko zaposleni izven agrarnega gospodarstva /doma ali v tujini/, ter razne dodatne zaposlitve /v gozdarstvu, turizmu itd./. Če upoštevamo vse te dodatne zaposlitve lahko predvidevamo, da je čistih kmečkih gospodarstev komaj nekaj več kot 1/4, vsa ostala gospodarstva pa imajo dohodke tudi od drugih zaposlitev. Zaradi tega lahko rečemo, da postaja kmetijstvo v Slovenije vedno bolj dodatna zaposlitev, odnosno p o s t r a n s k i v i r d o - h o d k o v p r e b i v a l c e v z a p o s l e n i h v d r u g i h p o k l i c i h .

Kakšne velikostne skupine čistih kmečkih gospodarstev v posameznih predelih Slovenije, postajajo mešana in delavska ali nekmečka gospodarstva, nam deloma pona- zarja skica št.3 /13/. V višjih predelih Mežiške in

Dravske doline, kjer prevlada slabši naravni potencial za kmetijsko izrabo tal, so vsa gospodarstva do 10 ha mešana ali nekmečka. Šele v velikostni skupini od 20 do 30 ha /skupne površine/ je delež čistih kmečkih gospodarstev okrog 50 %. Seveda pa se uveljavljajo znatne razlike glede na oddaljenost od industrijskih središč in ugodnih prometnih poti in s tem možnosti odhajanja na delo. Dnevna delovna migracija sega do višine cca 1000 m nm in do tiste oddaljenosti, od koder lahko pride delavec od doma do delovnega mesta in nazaj v treh urah. V Podgorju pri Kamniku so vsa gospodarstva do 2 ha mešana ali nekmečka. V velikostni skupini od 2 do 5 ha je delež čistih kmečkih gospodarstev samo 10 %, prevladajo pa šele v velikostni skupini od 8 do 10 ha /70 % /14/. V vinorodnih Halozah /15/ pa je delež čistih kmečkih gospodarstev že v velikostni skupini do 2 ha zelo velik /46%/, v velikostni skupini od 2 do 5 ha pa že prevladajo /55%/.

Čeprav se ti trije predeli po vrednosti naravnega potenciala za kmetijstvo med seboj močno razlikujejo, nam vendar velik delež čistih kmečkih gospodarstev pri najmanjših posestnih skupinah v Halozah kaže izredno gospodarsko zaostalost ter težke socialno ekonomske razmere tamkajšnjega kmečkega prebivalstva. Zaradi tega bodo Haloze tudi v bodoče naglo izgubljuje mlado prebivalstvo, ostajali pa bodo ljudje, ki se zaradi starosti ne morejo več preseliti in odseliti.

-
13. Anketiranje prebivalstva v k.o. Koprivna, Bistra, Topla, Strojna, Ojstrica, Goriški vrh, Zg. Razbor. J. Medved, I. Gams: Ojstrica nad Dravogradom. GV. Ljubljana 1968.
 14. V. Klemenčič in soavtorji: Študije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije. GV. XXXIV. Ljubljana 1963
 15. V. Bračič: Vinorodne Haloze. Založba obzorja. Maribor 1967

b) Vpliv velikosti posesti na smer izrabe zemljišča

Že uvodoma pri začetku obravnave kmetijskih zemljišč smo rekli, da je osnovna naloga prostorskega načrtovanja, da uredi prave odnose med prostorom in človekom. Eden važnih elementov teh pravih odnosov je tudi v tem, da je izraba tal v skladu z današnjo vrednostjo naravnih razmer in vrednostjo človekovega dela. Tega pa neustrezna velikost posesti na splošno v Sloveniji ne dopušča, izjeme so samo v področjih, ki so primerna za gojitev specialnih kultur.

Vpliv velikosti kmetij na spreminjanje izrabe zemljišča se seveda drugače odraža v predelih, kjer je mogoče preslajanje prebivalstva in zaposlovanje v drugih poklicih, kot pa v tistih krajih, kjer zaradi oddaljenosti in neugodnih prometnih zvez to ni mogoče in se mora višek prebivalstva odseljevati.

Kakšni odnosi se uveljavljajo med velikostjo kmetij in spreminjanjem izrabe zemljišča v različnih naravnih in družbeno ekonomskih razmerah v Sloveniji ni mogoče v celoti ugotoviti, ker manjkajo podrobne raziskave. Kot primer izredno močnega vpliva velikosti kmetij na spreminjanje izrabe zemljišča si oglejmo rezultate proučevanj iz Pohorskega Podravja.

Delovni postopek. Da bi ugotovil odnose med velikostjo posestev in spreminjanjem izrabe zemljišča sem analiziral spreminjanje izrabe zemljišča na 80 izbranih kmetijah, ki sem jih razdelil v štiri skupine po 20 kmetij. V prvi skupini so gospodarstva, ki imajo najmanj 60 ha skupne površine, od tega najmanj 15 ha kmetijskih zemljišč /skica 4/. V drugi skupini so gospodarstva, ki imajo od 30 do 60 ha skupne površine /skica 5/, v tretji skupini so gospodarstva, ki imajo od 15 do 30 ha /skica 6/ in v četrti skupini gospo-

darstva, ki imajo od 5 do 15 ha skupne površine. Primeri so vzeti iz 10 kat.občin Mežiške / Koprivna, Strojna, Bistra, Topla/, Dravske /Ojstrica, Velka, Goriški vrh, Kozji vrh/, Mislinjske doline /Golavabuka/ in južnega pobočja Pohorja /Ošelj/ 12/.

Pri kmečkih gospodarstvih, ki imajo nad 60 ha skupne površine in nad 15 ha kmetijskih zemljišč je spreminjanje izrabe zemljišča dokaj v skladu s spremenjeno vrednostjo naravnega potenciala za kmetijsko izrabo tal. Njivska zemljišča so se od leta 1945 do 1969 skrčila za 60 %. V prvem obdobju /do leta 1954/ je opazno le skromno nazadovanje, večina sprememb je nastala v zadnjih letih. Izredno močno se je zmanjšal obseg pašnikov in planin. Pri tem pa je značilno, da je bilo krčenje predvsem v prvem obdobju, medtem ko je v zadnjih letih opazen skromen porast pašnih zemljišč. Tak razvoj pašnih zemljišč je predvsem zaradi prepovedi paše v gozdovih, kajti zaradi tega so kmetje opustili pašnike - enklave sredi gozdov. V zadnjem času pa se širijo pašna zemljišča na račun nekdanjih travnikov in njiv.

Travna zemljišča kažejo v prvem obdobju le skromno rast, v zadnjih letih pa se je njihova površina znatno povečala. Širjenje travnikov je predvsem zaradi opuščanja setve žitaric in prehajanja na travno gospodarstvo. Drugačne značilnosti opazimo pri širjenju gozdov; večina povečanja je v prvem obdobju /do leta 1954/, medtem ko je zadnja leta njihova rast dokaj

-
12. Razvoj izrabe zemljišča sloni na primerjavi stanja zemljiških kategorij leta 1945, 1954 in 1969. To stanje sem ugotovil tako, da sem osnovne podatke, ki sem jih dobil na zavodih za izmero zemljišč z anketo pri posameznih gospodarstvih vskladil s stvarnimi razmerami.

škromna. Te razlike so predvsem zaradi tega, ker so v prvih letih po osvoboditvi opustili ogozdovanje velike površine pašnikov in planin, sedaj pa se gozd polagoma širi na nekdanja obdelovalna zemljišča.

Druga velikostna skupina kaže podobne značilnosti spreminjanja izrabe zemljišča, le da zavzemajo spremembe ne samo absolutno, temveč tudi relativno dosti manjši obseg. Pri tretji in četrti velikostni skupini gospodarstev so sicer zaznavne enake tendence spreminjanja izrabe zemljišča, toda spremembe so /relativno in absolutno/ izredno skromne. Ti dve velikostni skupini gospodarstev imata v teh naravnih razmerah že premajhno velikost posesti za kakršnekoli bistvene spremembe v izrabi zemljišča, zato v glavnem vztrajajo pri stari usmeritvi.

V prvi in deloma v drugi velikostni skupini lahko kmetje z uvajanjem mehanizacije v travno in gozdno gospodarstvo dvigajo storilnost svojega dela. Vse anketirane kmetije v prvi skupini imajo svoje motorne kobilnice in motorne žage za delo v gozdu. Okrog 1/3 kmetij v prvi skupini pa ima tudi svoje lahke traktorje in urejene pašnike z električnimi pastirji. V četrti velikostni skupini je lahka mehanizacija samo izjemen pojav. Premajhna velikost gospodarstva jim ne omogoča nobenih bistvenih sprememb, ne morejo se nasloniti ne na gozdarstvo, ne na živinorejo, kajti za oba sistema bi rabili večja zemljišča. Zaradi tega morajo vztrajati pri starem polikulturnem sistemu ter z večjim si vlaganjem dela ustvariti možnosti za preživljanje. Prevlada intenzivnih kultur /glede na vloženo delo/ je tem večja, čim manjša je posest in čim številnejša je družina.

Na osnovi dosedanjih raziskav lahko postavimo naslednje teze:

- 1) Pretežna večina privatnih gospodarstev ne dosega tistega velikostnega minimuma, ki bi v današnjih razmerah dovoljeval izrabo v skladu z naravnimi razmerami in vrednostjo človekovega dela. Zaradi tega je današnja izraba zemljišča odvisna predvsem od poklicne strukture lastnikov (čista kmečka gospodarstva, mešana kmečka gospodarstva, kjer je del družinskih članov zaposlen izven kmetijstva in nekmečkih gospodarstev, kjer je kmetijstvo samo dodatni dohodek) velikosti posestva in strukture družine.
- 2) Čim manjše je čisto kmečko gospodarstvo in čim večja je kmečka družina tem primitivnejša je kmetijska tehnika, izrazitejša polikulturalna usmerjenost in tem več je intenzivnih kultur. Medtem ko večje kmetije z normalno številno družino uvažajo mehanizacijo in prehajajo na smer izrabe zemljišča, ki nudi optimalne možnosti glede na obstoječe naravne razmere.

To tezo potrjujejo tudi proučevanja prof.dr. B. Belca v občini Ormož za leto 1960 (9). Odnos med velikostjo posesti in deležem posameznih kultur nam kaže, da se pri manjših posestvih uveljavljajo predvsem tiste kulture, ki zahtevajo dosti dela in dajejo relativno velike donose (povrtnine, okopavine, zlasti koruza). Pri srednjih skupinah se razen navedenih kultur uveljavljajo že pšenica, rž in ječmen. Pri večjih kmetijah pa okopavine naglo nazadujejo, močno pa se večja delež krmnih in industrijskih rastlin (primerjaj skico št.).

- 3) Izraba zemljišča pri malih in srednjih čistih kmečkih gospodarstvih ni odraz vrednosti naravnih razmer in vrednosti človekovega dela, temveč gole borbe za kruh, t.j. pridobivanje minimalnih možnosti za preživljanje družine, ne glede na obseg in vrednost vloženega dela. Ker so delovne kapacitete kmečke družine znane in več ali manj enake je uveljavljanje določenih kultur v določenih predelih ter večja ali manjša polikulturalna usmerjenost istočasno prikaz produktivnosti človekovega dela, njihove življenske ravni in socialne neenakosti.
- 4) Zaradi tega se more enostavno naslanjati na današnjo kmetijsko proizvodnjo in usmerjenost, kajti ta je posledica zgoraj navedenih dejstev. Obstaja pa vprašanje, če bo doraščajoča mladina še hotela živeti v tem socialno zapostavljenem položaju in producirati s srednjeveškimi agrotehničnimi sredstvi.

Za potrebe razvoja kmetijstva v SRS bi bilo potrebno podrobno raziskati odnose med potencialno in sedanjno realno izrabo zemljišča. Te raziskave in že zgoraj navedene raziskave vrednosti naravnih razmer bi lahko služile kot osnova za določanje novega zemljiškega maksimuma v posameznih naravnih okoljih.

Dr. Matjaž Jeršič

KMETIJSTVO IN TURIZEM V PROSTORU

1. Uvod

Turizem kot najmlajša veja terciarne dejavnosti stoji n a v i d e z n o v n a s p r o t j u s kmetijstvom, najstarejšo panogo človekovega primarnega gospodarskega udejstvovanja. To nasprotje se izraža v konkurenčnih odnosih tako pri izrabi zemljišča, kot pri družbeno ekonomskih spremembah, v okviru katerih lahko turizem vpliva na prestrukturiranje agrarnega prebivalstva in s tem na deagrarizacijo prostora.

Razen nasprotij pa obstoji med obema panogama tudi pomembna analogija: obe sta odvisni od istih naravnih osnov. Neposeljena ali redko poseljena pokrajina s prevlado naravnih elementov in s tem večjo ali manjšo turistično-rekreativno vrednostjo je vsaj v srednje evropskem prostoru in tudi v Sloveniji pretežno agrarna kulturna pokrajina. Isti funkcijski prostor je torej bistven za prostorske zveze med kmetijstvom in rekreacijo oziroma njenim ožjim delom - turizmom.

V istem prostoru delujeta torej primarni uporabnik kmetijstvo in njegov sekundarni "souporabnik" rekreacija. Njune funkcije so prostorsko močnejše diferencirane ob morskih obalah, kjer je turizem

navezan v glavnem na ožji obalni pas in vodne površine, medtem ko je nujno delovanje v kontinentalni, zlasti gorskih turističnih območjih pogosto navezano na isti prostor, celo na isto zemljiščne kategorije.

Poseben prostorski pomen součinkovanja obeh dejavnosti se nanaša na dejstvo, da skoraj po pravilu za kmetijstvo ugodne naravne osnove, za turizem manj primerne, medtem ko so nasprotno za moderno kmetijstvo neugodne lokacije za turizem marsikje zelo ustrezne. Ta nasprotja igrajo pri prostorski razdelitvi funkcij in ekonomskem pomenu turizma kot dodatnem viru dohodka agrarnih področij, pomembno vlogo.

1.1. Pozitivno in negativni prostorski odnosi med turizmom in kmetijstvom

Izkoriščanje istega prostora in njegovih naravnih dobrin poraja med obema dejavnostima številne prostorske odnose, ki jih lahko, z vidika razvoja posameznih agrarnih področij smatramo kot pozitivne ali negativne.

V naslednjem opredeljujemo variante možnih prostorskih odnosov kot izhodišča kasnejšega programiranja oziroma zastavljanja nalog prostorskega urejanja. Te odnose je možno členiti v naslednje sovplivne procese.

a) Učinki na ekonomski položaj agrarno-turističnih področij in njihovo opremljenost.

b) Učinki na socialno-demografski razvoj.

c) Učinki na izrabo agrarnega zemljišča.

a) Učinki na ekonomski položaj agrarno-turističnih področij in njihovo opremljenost

Mnoga področja s pretežno agrarno strukturo

so kljub eventualni finančno pozitivni bilanci razmeroma slabo opremljena z ustreznimi in prastrukturanimi napravami, ki naj omogočajo času ustrezen življenjski standard. Najpogosteje je današnjim zahtevam neustrezno razvito prometno omrežje, vodna oskrba in kanalizacija, pa tudi terciarna in kvartarna opremljenost. Če je za področje značilno še odseljevanje prebivalstva je lahko problematično tudi vzdrževanje že obstoječih naprav in ustanov.

Dovolj močan razvoj turizma lahko v takih področjih omogoči ali vsaj pospeši razvoj infrastrukturnih naprav in sodobnejše terciarne opremljenosti. Izgradnja teh naprav je namreč predpogoj razvoja turizma, vsled česar so investicije v infrastrukturo nujne. Pod vplivom uspešno se razvijajočega turizma zgrajena in izboljšana opremljenost do tedaj pretežno agrarnih naselij pa seveda ne služi le turizmu v ožjem smislu, temveč hkrati tudi socialnim in kulturnim potrebam domačega, v našem primeru agrarnega prebivalstva. Povsem agrarna, ponavadi redkeje naseljena področja lahko zavlačujejo z ureditvijo infrastrukturnih naprav, medtem ko področja, kjer se je pričel razvijati tudi turizem, zlasti s kanalizacijo in ustrezno vodno oskrbo ne morejo odlašati.

S krediti in dohodkom od turizma pa ni možno izboljševati le javno opremo naselja, temveč lahko pridobe potrebna finančna sredstva tudi posamezni kme-

t i j s k i o b r a t i z a r a c i o n a -
l i z a c i j o k m e t i j s t v a i n s p l o h
ž i v l j e n s k i h p o g o j e v . V s e t o s e o b i č a j n o i z r a ž a
v c e l o t n i u r e d i t v i n a s e l j a .

Istočasno pa nastajajo lahko tudi številne ne-
gativne tendence, predvsem v zvezi z gradbenim
razvojem. Pri tem nima negativnega pomena adapta-
cija kmečkih domov zaradi uvajanja zasebnih tu-
rističnih sob, temveč predvsem eventualna ne-
n a č r t n a g r a d n j a n o v i h o b -
j e k t o v t u r i s t i č n e n a d g r a d -
n j e , k i l a h k o n a s t a j a n e u s k l a j e n o s s t a r o
kmečko zasnovano naselja, pretirana disperznost
in neskladje s prirodnim okoljem. Disperzivna
gradnja lahko razen na estetske značilnosti
vpliva tudi na dodatne stroške pri gradnji
infrastrukturnih naprav, zavira promet, event.
združevanje kmetijskih zemljišč itd.

Z intenzivnejšo gradbeno dejavnostjo pa se
lahko ob nezadostni urbanistični kontroli vna-
šajo v naselje oz. njegovo območje različni
gradbeni stili, ki se ne vključujejo v tradi-
cionalno arhitekturo in lahko zato povzročajo
prav tako pomembno estetsko škodo.

b) Učinki na socialno-demografski razvoj agrarno-
turističnih področij

Mnoga gorska področja ostajajo brez industrijskih
obratov, pa tudi vsakodnevno odhajanje na delo v
industrijo je marsikje onemogočeno ali vsaj moč-
no otežkočeno. Iz takih področij se pogosto od-
seljujejo zlasti mlajši del prebivalstva. V
področjih z ekstremno močnim odseljevanjem obsto-
ja celo n e v a r n o s t p o p o l n e i z -
s e l i t v e a g r a r n i h p o d r o č i j

kar se je ponekod v Alpah tudi že zgodilo. Turizem je lahko zaviralca takih procesov, saj ob dovolj močnem razmahu turizma, kot kažejo številni primeri, število prebivalstva ponovno napreduje ali vsaj stagnira.

Zaradi svoje sezonske variabilnosti in konjunkturne odvisnosti pa pomeni turizem le redko - kje samostojno eksistenčno osnovno. Prav zaradi tega pa ima lahko v določenih agrarnih področjih vlogo učinkovite dodatne dejavnosti kmečkih obratov. Iz tega pa izhaja tudi ena izmed nalog prostorskega urejanja: razviti dodatno zaposlitev kmečkega prebivalstva v turizmu in s tem v pasivnih gorskih področjih zadržati prebivalstvo.

Seveda pa je treba pri tem računati tudi z eventualnimi specifičnimi posledicami. Tudi turizem lahko podobno kot industrializacija učinkuje na deagrarnizacijo z vsemi njenimi posledicami. To še ne pomeni, da je turizem za agrarno problematična področja neustrezen prostorsko pospeševalni dejavnik, pač pa da njegovi učinki postavljajo določene meje.

S turizmom je torej možno v mnogih gorskih področjih zadržati prebivalstvo, vendar pa ne brezpogojno tudi v agrarnih poklicih. V področjih kjer razvoj turizma ni integriran s kmetijstvom je lahko celo pospeševalec odseljevanja in opuščanja kmetijske izrabe. Tak proces se

javlja v tistih področjih, kjer se turizem razvija brez povezave na obstoječa agrarna naselja, ki tako ne dobe vzporedne turistične funkcije, saj nastajajo novi turistični obrati ali zaselki povsem samostojno izven ožjih območij prvotnih agrarnih naselij. V tem primeru običajno široke možnosti zaposlovanja v bližnjih novih turističnih centrih lahko vplivajo na popolno opustitev kmetijstva in če leži prvotno agrarno naselje nekoliko dlje od turističnega centra, prihaja tudi do odseljevanja. Končno pa je uspešna integracija med kmetijstvom in turizmom ponekod skoraj nemogoča, ker so kmečke stavbe neustrezne za uspešno adaptacijo v turistične namene.

Integracija med kmetijstvom in turizmom je bila dosežena v zadovoljivem obsegu predvsem v Avstriji, medtem ko so obratni procesi značilni zaradi drugačnega sistema uvajanja turizma predvsem na nekatera francoska alpska področja.

c) Učinki na izrabo agrarnega zemljišča

Ker je, kot rečeno, agrarna kulturna pokrajina istočasno tudi turistična vrši kmečko prebivalstvo sočasno tudi funkcijo ustvarjalca, skrbnika in čuvarja turistično-rekreativne vrednosti prostora.

Agrarna izraba tal, ustvarjena v stoletjih, izpolnjuje več kot zgolj agrarno gospodarsko funkcijo, saj skrbi za ohranitev mnogih estetskih in funkcionalnih učinkov v pokrajini.

Dejavniki, ki učinkujejo predvsem na optični vtis, torej na doživljanje pokrajine (na primer: harmonične oblike, kontrasti, svetlobni efekti, barve itd.) so deloma tudi delo človeka, predvsem biogeografski elementi, to je sedanja razporeditev osnovnih kategorij izrabe tal in posameznih kultur. Kulturna, negovana agrarna pokrajina ima večino največjo rekreativno vrednost kot neobdelane in opuščene površine.

Do začetka industrializacije je ostajala agrarna pokrajina skoraj nespremenjena, prav v zadnjih letih pa je zaradi sodobnih deagrarnizacijskih procesov pričela zlasti v gorskih področjih naraščati stopnja opuščanja ali zanemarjenja kmetijskih površin. S tem procesom se pogosto manjša turistična estetska vrednost, istočasno pa tudi turistično funkcionalna. Turistično-rekreativne aktivnosti (smučanje, sprehajanje - hoja, igre na prostem itd.) so namreč v hribovitih in turističnih območjih navezane predvsem na izvengozdne površine kot so na primer: pašniki in senožeti. Prav te zemljiške kategorije, ki so za turizem marsikje življenskega pomena, pa se v hribovitih agrarnih področjih, ki so pod vplivom depopulacijskih procesov krčijo v korist gozda.

V zvezi s tem procesom se zastavlja vprašanje: ali bo v bodočnosti agrarno prebivalstvo gorskih področij še vršilo funkcijo negovanja kulturne pokrajine ali bodo morale tenaloge prevzeti eventualne

specialne institucije. Trenutni procesi v Alpah kažejo, da bodo gorska agrarna področja, v katerih prevladujejo manj intenzivni načini agrarnega gospodarjenja in ki so istočasno posebej ugodna tudi za turizem, postopno izločena iz kmetijske izrabe.

V gorskih področjih, kjer je turistično povpraševanje zelo močno in omogoča turizem pomemben ekonomski efekt, medtem ko je kmetijstvo in s tem negovanje pokrajine v nazadovanju, so vse bolj močna priporočila, ki zahtevajo honoriranje vzdrževanja agrarne izrabe tal. Ponekod se honoriranje tudi že izvaja.

V turističnih področjih se marsikje pojavi močilo povpraševanje po agrarnih zemljiščih za turistične, predvsem gradbene namene. Visokim izkupičkom se kmečki lastniki ne upirajo, saj lahko dobe za slabo produktivno zemljišče pomembno finančno osnovo za modernizacijo kmečkkega obrata. Vendar pa gre lahko ta proces zaradi močnega povpraševanja po zemljiščih celo tako daleč, da vodi v popolno razprodajo posameznih posestev ali vsaj močno in usodno posežev doterdan je socialne-posesstne razmere.

Končno se pri souporabi kmetijskih površin javlja še en negativen proces. V področjih z intenzivnim stacionarnim zlasti pa izletniškim turizmom se večja problem površnitve škode na kmetijskih površinah. Mnogi "meščani" smatrajo

gozd, gozdne površine, pašnik in celo travnik kot javen prostor, katerega uporaba je na razpolago vsakomur. Temu se pridružuje še škoda zaradi divjadi v interesu lovnega turizma.

1144. Učinek turizma na kmetijsko tržišče

Poleg naštetih direktnih in indirektnih součinkovanj med turizmom in kmetijstvom in sicer v slučaju, ko delujeta obe dejavnosti v istem prostoru, pa je možno še njuno sovplivanje, ki pa ni nujno vezano na skupni prostor delovanja.

Prehrambena potrošnja tujih gostov učinkuje na povečano prodajo kmetijskih produktov oz. na tako imenovani "notranji kmetijski izvoz". Ta možnost je pomembna še posebej zato, ker jo ne omejujejo carinske bariere (npr. EWG) in ker je možno na ta način kmetijske produkte prodati za višjo ceno. Pri tem pa turizem ne vpliva samo na obseg kmetijske proizvodnje, temveč tudi na njegovo strukturo. V slučaju močnega razvoja turizma lahko leta vpliva na povečanje proizvodnje specifičnih produktov (npr. vino, sadje, sir itd.), ki morajo imeti pogosto še posebej visoko kvaliteto.

Navedeni vplivi so lahko pomembni tako za širše državno kot lokalno kmetijsko tržišče, odražajo pa se seveda tudi v agrarnem prostoru.

2.0. Tendence prostorskih odnosov med turizmom in kmetijstvom v SR Sloveniji

V pregledu naštetih prostorskih odnosov in procesov smo upoštevali rezultate dobljene na osnovi dogajanj v evropskem alpskem prostoru. Slovenija se po svojem dosedanjem razvoju turizma v gorskem področju ne more primerjati z osrednjimi alpskimi

državami. Kljub temu pa je pomembno vprašanje ali predhodne splošne ugotovitve kot izhodišča prostorskega urejanja veljajo tudi za Slovenijo predvsem njeno gorško področje.

Sistematičnih študij, ki bi obravnavale odnose med kmetijstvom in turizmom za slovenski prostor ni bilo opravljenih, večina regionalnih ali lokalnih turističnoprostorskih planov se navedene problematike predvsem pa reševanja integracije med obema dejavnostima komaj ali sploh ne dotika. Še največja pozornost je bila posvečena problematiki ohranitve arhitekture starih kmečkih naselij kot atraktivne turistične baze. V kratkem pregledu navajamo nekaj tipičnih in sporadičnih konkretnih primerov v zvezi s predhodnimi splošnimi navedbami.

- Turizem kot dodatna dejavnost agrarnih gospodinjstev.

Pregled razširjenosti zasebnih turističnih zmogljivosti v Sloveniji nam pokaže, da le-te zavzemajo pomembnejši absolutni pa tudi relativni delež v primerjavi z zmogljivostmi v drugih turističnih obratih le v občinah Radovljica, Jesenice in Mozirje (če izvzamemo obmorske občine in izrazita mestna naselja, kjer ni računati, da se zasebne prenočitvene zmogljivosti vežejo na kmečka gospodinjstva). Relativni delež zasebnih sob od katerih odpade del tudi na polkmečka in kmečka gospodinjstva znaša v navedenih treh občinah 30 do 60 % v primerjavi z vsemi prenočitvenimi zmogljivostmi. Vendar pa je prav za gorske kraje karakterističen podatek o izrabi teh zmogljivosti, ki kaže da so bile v letu 1966 izkoriščene povprečno le 10%. Prav

podatek o izkoriščenosti zasebnih turističnih zmogljivosti v gorskih krajih kaže, da turizem kot dodatni vir dohodka trenutno ne igra posebno močne vloge. Tuji viri namreč navajajo, da naj bi pri uspešnem ekonomskem poslovanju, upoštevajoč pri tem investicijska vlaganja za adaptacijo, opremo in vzdrževanje, znašala povprečna letna izkoriščenost vsaj 15%.

Naj ob tem navedemo še nekaj pokazateljev iz Bohinja kot enega izmed najbolj tipičnih agrarno-turističnih območij Slovenije.

V naseljih Bohinja je znašal relativni delež hiš z zasebnimi turističnimi sobami leta 1964: v Stari Fužini in Ribčevem lazcu 60%, v vseh ostalih naseljih pa povprečno med 10 in 20 %. Zasebna ležišča so bila leta 1963 izkoriščena povprečno le 17,7 % (po statističnih podatkih).

Iz navedenega je možno v odnosu na tuje ugotovitve zaključiti, da je v agrarnih področjih Slovenije pomen turizma kot dodatne dejavnosti z oddajanjem turističnih sob razmeroma majhen. Zasebne zmogljivosti so namreč pomembneje razvite le v treh občinah, pa tudi v teh je v povprečju izkoriščenost relativno nizka in zato te zmogljivosti nimajo tiste ekonomske in funkcijsko-prostorske vloge kot v mnogih drugih gorskih agrarnih alpskih področjih.

- P r o c e s s p r e m i n j a n j a a g r a r n o k u l t u r n e p o k r a j i n e i n t u r i z e m . Človek je od naselitve do danes spreminjal podobo pokrajine tudi v slovenskem prostoru. Tudi danes smo podobno kot v ostalem alpskem svetu priča tendencam, ki z vidika vrednosti prostora za turizem niso pozitivne. Na primer.

V Bohinju so se od leta 1826 do 1961 po katastrskih podatkih skrčile travniške površine za 150 ha; Vendar je dejansko ta delež še precej večji, ker kataster teh podatkov ne vodi eksaktno. V Blejskem kotu z obdajajočim gorskim zaledjem so se v istem razdobju zmanjšale travniške površine za 553 ha ali za 20 %.

V slovenskem alpskem območju je približno 27.312 ha planinskih pašnikov. Od celotnega areala planinskih pašnikov se trenutno koristi, zavisno od posameznih področij, 50% do 80% teh površin. Od skupno 532 planin kolikor jih v Sloveniji formalno obstoja jih danes funkcionira le še 405 ali 76 %. Če zopet posebej navedemo Bohinj kot agrarno-turistično tipično področje - tam je od skupno 46 planin v obratovanju le še 29. ^{1/ 2/ 3/}

Na del opuščениh ali tudi aktivnih planin prodira sicer turizem, vendar poteka ta prodor večinoma mimo domačega prebivalstva.

S prodajo pastirskih stanov ali parcel uhaja kmetu iz rok daljša možnost dodatnega zaslужka, saj so primeri, da lastniki-kmetje preuredijo svoje stanove v turistične namene zelo redki; najbolj pogosta je pač prodaja za relativno nizko ceno.

Z navedenim se pojavljajo številni problemi, predvsem problem negovanja turistično visoko vredne pokrajine, ki je brez integracije med kmetijstvom in turizmom ogrožena.

Že iz navedenih primerov je možno ugotoviti, da je integracija med kmetijstvom in turizmom v slovenskem prostoru izredno šibka in da se tudi pri nas javljajo podobni primeri, ki so značilni za mnoga druga alpska področja in ki z vidika razvoja turizma in seveda tudi kmetijstva niso pozitivni.

3. o. Naloge prostorskega planiranja v zvezi z integracijo kmetijstva in turizma v slovenskem prostoru

- a) Proučitev možnosti vključevanja turizma kot dodatne dejavnosti.
- izločitev področij, ki zaradi svojih naravnih in družbenih elementov sodijo v potencialna agrarno turistična področja
 - Proučitev različnih možnosti za integracijo med turizmom in kmetijstvom (prodaja zemljišč, oddaja zemljišč v najem, delo v turistični dejavnosti, turistične vasi, zasebne turistične sobe).
- b) Proučitev problemov v zvezi s prostorskim urejanjem
- Gradbena problematika in urejanje (ustrezne urbanistične rešitve, gradbeni stil, ustrezne adaptacije).
 - Infrastrukturalna problematika (vodna oskrba, kanalizacija).
 - Problematika škode v pokrajini zaradi turizma (lov itd.)
- c) Proučitev možnih demografskih in socioloških učinkov
- Proučitev vplivov na demografske procese in sociološke spremembe
- d) Proučitev reševanja za turizem negativnih procesov to je transformiranja agrarne kulturne pokrajine.
- Problem zaščite turistično visokovrednih površin pred negativnimi procesi opuščanja in zaraščanja.

-
- 1/ M. Vojvoda: Spreminjanje gospod. funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega pasu v slovenskih Alpah v zadnjih 10 letih, Ljubljana 1967
 - 2/ M. Vojvoda: Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju, doktorska disertacija, Ljubljana 1965
 - 3/ M. Jeršič: Družbena geografija Blejskega kota, doktorska disertacija, Ljubljana 1964

Program okvirnih raziskav potrebnih za prostorsko načrtovanje kmetijstva v SR Sloveniji

U v o d

Dosedanje raziskave v našem kmetijskem prostoru nam omogočajo vpogled v osnovne dejavnike, ki spreminjajo in bodo spreminjali našo agrarno pokrajino. Vlogo in pomen posameznega dejavnika v konkretnih naravnih in družbenih razmerah smo skušali nakazati v tem elaboratu. S tem pa smo hoteli opozoriti na pomembnost teh elementov. Isti dejavniki pa lahko imajo v različnih naravnih in družbenih razmerah različni pomen in vlogo ter lahko povzročijo zelo različne odraze v pokrajini. Zaradi tega je potrebno spoznati vlogo in pomen posameznih dejavnikov v vseh naravnogeografskih enotah in družbenogeografskih miljejih Slovenije.

Raziskovalne naloge za potrebe prostorskega planiranja v kmetijstvu lahko v osnovi razdelimo na dve skupini:

- 1/ na enkratne naloge, t.j. tako, ki imajo trajno vrednost in bodo njihovi rezultati trajna osnova za celotno valorizacijo vrednosti naravnega potenciala za agrarno izrabo tal;
- 2/ na naloge, katerih rezultati imajo namen prikazati trenutno stanje ali pa določene tendence in značilnosti razvoja, toda ker predmeti raziskave doživljajo neprestane spremembe je potrebno raziskave ponavljati in s tem slediti razvoju.

V prvo skupino raziskovalnih nalog, ki so neobhodno potrebne za prostorsko načrtovanje v kmetijstvu bi uvrstili predvsem naslednje:

I. Raziskave absolutnih vrednosti naravnega potenciala za potrebe kmetijstva.

1. Ugotoviti absolutne vrednosti naravnih razmer kmetijskih zemljišč v Sloveniji.
2. Na osnovi absolutnih vrednosti naravnega potenciala ugotoviti katera obstoječa kmetijska zemljišča zaradi neustreznosti posameznega odločilnega elementa (strmina, slaba tla, neugodni mikroklimatski pogoji itd.) niso več primerna za sodobno kmetijsko izrabo tal.
3. Na osnovi absolutnih vrednosti ugotoviti zemljišča, ki zaradi strukturnih pomanjkljivosti niso več primerna za sodobno kmetijsko izrabo tal (razdrobljenost parcel, mali osamljeni kosi kmetijskih zemljišč v kraškem in gorskem svetu itd.)
4. Na osnovi absolutnih vrednosti posameznih elementov naravnih razmer ugotoviti potencialna kmetijska zemljišča in širše fleksibilnosti in ona, ki so glede na današnjo stopnjo agrotehnike primerna samo za določeno smer izrabe zemljišča.
5. Pri kmetijskih zemljiščih, ki imajo tudi za sodobno kmetijsko izrabo tal široko fleksibilnost je potrebno ugotoviti;
 - a) zone optimalnih naravnih možnosti za gojitev posameznih kultur (sadjarstvo, hmeljarstvo, vinogradništvo itd.) iz slovenskega, jugoslovanskega in evropskega vidika;
 - b) zone minimalnih naravnih možnosti za gojitev posameznih kultur iz slovenskega, jugoslovanskega in evropskega vidika.

V drugo skupino raziskovalnih nalog bi spadalo predvsem naslednje:

II. Značilnost razvoja zemljiških kategorij v Sloveniji.

1. Razmerje med površinami družbenega in zasebnega sektorja ter njihova razporeditev.
2. Ugotoviti tendence spreminjanja zemljiških kategorij v Sloveniji:
 - a) zone pogozdovanja
 - b) zone ozelenjevanja
 - c) zone intenzifikacije
 - č) zone urbanizacije
3. Ugotoviti ali so smeri spreminjanja izrabe zemljišča v skladu z novim vrednotenjem vrednosti naravnih razmer ali pa se uveljavljajo družbeno škodljive smeri spreminjanja izrabe zemljišča.
3. V področju, kjer je skromen naravni potencial za sodobno kmetijsko izrabo tal ugotoviti možnosti dodatnih zaposlitev (gozdarstvo, turizem itd.)
5. Ugotoviti sedanjo izrabo zemljišča v Sloveniji in odnose med izrabo tal ter naravnim potencialom in velikostjo posesti.

III. Socialno ekonomske raziskave

1. Razvoj posestne strukture
2. Velikosti kmečkih gospodinjstev kot dejavnik spreminjanja izrabe zemljišča.
3. Vpliv velikosti kmetij na preslajanje prebivalstva.
4. Minimalna velikost posesti, ki nudi možnosti za preživljanje družine v različnih naravnih in družbenih razmerah.
5. Kmetijstvo in turizem v slovenskem prostoru.
 - a) učinki turizma na izrabo tal
 - b) učinki turizma na kmetijsko tržišče
 - c) zone potencialnih kmetijsko-turističnih področij kamor bi morali usmeriti finančno pomoč

6. V različnih naravnih razmerah in različnih velikostnih skupinah ugotoviti dohodek čistih kmečkih gospodarstev mešanih gospodarstev in delavskih gospodarstev glede na število aktivnih družinskih članov in količino vloženega dela. Pri tem je potrebno ločiti:

- dohodek od poljedelstva
- dohodek od živinoreje
- dohodek od gozdarstva
- dohodek od turizma
- dohodek od drugih dejavnosti
- dohodek od dodatne zaposlitve po mešanih in delavskih gospodarstvih
- klasifikacija tipov gospodarstev glede na dohodek

7. Vpliv velikosti posesti in dodatnih zaposlitev na spreminjanje izrabe zemljišča in vrednotenje naravnega potenciala za sodobno kmetijsko izrabo tal. Pri tem bi morali ugotoviti predvsem naslednje vidike:

- a) vpliv velikosti kmetijskih zemljišč na vrednotenje naravnega potenciala pri čistih, mešanih in delavskih gospodinjstvih,
- b) vpliv velikosti gozdne posesti,
- c) vpliv dodatnih zaposlitev (turizma, sezonskega dela itd.),
- č) vpliv strokovne kvalifikacije in položaja na delovnem mestu članov družine mešanih in delavsko kmečkih gospodarstev zaposlenih v neagrarnih poklicih,
- d) klasifikacija tipov izrabe zemljišča po odrazu velikosti kmetijskih in gozdnih zemljišč ter vpliva turizma in strokovne kvalifikacije zaposlenih v neagrarnih dejavnostih.

8. Problem delovne sile po različnih tipih kmečkih gospodinjstev:

- glede na velikost posestva
- glede na tip družine

9. Ocena stanja delovne sile in prognoza potreb delovne sile v kmetijstvu in viška primanjkljaja kmečke delovne sile.
- IV. Razvojne možnosti kmetijskega gospodarstva po posameznih predelih Slovenije glede na njihovo prometno povezanost in opremljenost z elementi infrastrukture.
- V. Rajonizacija Slovenije v sedanjem in perspektivnem ravoju.
- a) čista kmetijska področja
 - b) področja s prevlado agrarne funkcije kombinirane s turizmom
 - c) prevladujoča kmetijska območja v kombinaciji z gozdarstvom
 - d) območja s sekundarno kmetijsko funkcijo in prevladujočo gozdarsko
 - e) območja s sekundarno gozdarsko in agrarno gozdarsko in turistično funkcijo
 - f) območja opuščanja kmetijske funkcije prepuščena
 - 1/ gozdarstvu
 - 2/ urbanizaciji
 - 3/ urbanizirana področja, kjer vrši kmetijska izraba funkcijo zelenih površin v urbanem prostoru.

Pregled važnejših publikacij in člankov o kmetijstvu Slovenije

- 1/ BELEC BORUT: Družbenogeografski razvoj ljutomersko-ormoških goric in njihovi agrarno strukturni tipi.
Svet med Muro in Dravo 1968 str.50-71
- 2/ BELEC BORUT: Nekaj demogeografskih in socialnih pojavov ob podružabljanju kmetijstva v Ljutomersko-ormoških goricah.
Socialistično kmetijstvo in gozdarstvo XVI/1965 št.2 str 30-31
 - a) Ljutomersko-ormoške gorice kot tipično področje vinogradništva
 - b) krčenje vinorodnih površin
 - c) rast prebivalstva
 - d) analiza izselitev
 - e) starostna struktura prebivalstva
 - f) pomanjkanje delovne sile
 - g) deagrarizacijski proces
 - h) poklicna struktura prebivalstva
- 3/ BELEC BORUT: Ljutomersko-ormoške gorice. Agrarna geografija. Maribor Obzorja (BT) 1968, 291 +/VII/ str. 80.
- 4/ BRAČIČ VLADIMIR: Vinorodne Haloze. /Z lit.mtab., kartogr., graf. in fot. / Časopis za zgodovino in narodopisje 1/1965 str. 115-138.
- 5/ BRAČIČ VLADIMIR: Vinorodne Haloze. Socialnogeografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. /Svetozar I lešič: Nekaj besed za uvod/. Maribor. Obzorja /BT/ 1967. 252 + /1/ str. z lit. tab., kartami, kartogr. graf. in fot. 8°.

- 6/ BUTINAR JOSIP: Aktualna vprašanja kmetijstva v mari-
borski regiji. Naše gospodarstvo XII/
1966 št.6-7 str.144-148.
- 7/ ČEFERIN EMIL: Smotrno izkoriščanje kmetijskih zemljišč.
/Pravna ureditev/. Ljubljana, Cankarjeva
založba. (TLDP) 1963. 90 + /II/ str. 8°.
(Knjižnica delavske univerze I. Gospo-
darstvo, proizvodnja 1./
- 8/ ILEŠIČ SVETOZAR: K Geografiji agrarne pokrajine na
prekmurskem Goriškem /Z lit. in kartami/.
Geografski vestnik XXXII/1960 str.97-110.
- 9/ INGOLIČ JOŽE: Kmetijska proizvodnja in družbeni odnosi
na vasi. Teorija in praksa II/1965 št.9,
str. 1335-1353.
- a) Obseg skupne kmetijske proizvodnje v
letu 1964
 - b) Potrebe naložbe v kmetijstvu
 - c) Razvoj kmetijstva v hribovitih in
planinskih krajih
- 10/ JANKO ŽIVKO: Doseženi rezultati, problemi in perspek-
tiva razvoja kmetijstva na področju
mariborskega okraja /s sliko/. Kmečki
koledar 1964, str. 40-48.
- 11/ JERŠIČ MATJAŽ: Družbena geografija Blejskega kota.
(dokt.dis.univ.) Lj. Institut za geogr.
univerze. (strojep.avtogr.) 1965 /X.
+ 313 + /IV/ str. 2 lit. in tab., kart.
kartogr. graf. in fot. v prilogi. 4°.
Doktorska disertacija odkriva procese,
ki so se in se še odvijajo v sicer še
bolj ali manj agrarni pokrajini, ki pa
prav v zadnjih letih doživlja zaradi
razvoja nekaterih gospodarskih panog
in pa razvoja turizma velike fiziognom-
ske spremembe.

- 12/ JERŠIČ MATJAŽ -JOŽE LOJK - LUDVIK OLAS - METOD VOJVODA: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju. /Z lit., kart. tab. in fot./ Geografski vestnik XXXIV/1962, str. 81-97. Socialno geografska analiza.
- 13/ KINCL VLADIMIR: Ekonomski problemi pri urejanju kmetijskega prostora na območju mariborske makroregije. /A tab./ Naše gospodarstvo XII/1966, št. 8, str. 191-194.
- 1/ Perspektivne makrolokacije gozdarskih središč na območju mariborske makroregije
- a/ Izdelana je bila tudi analiza dose- danje delovne sile v kmetijstvu in njena perspektivna potreba za ob- močje mariborske regije
- 3/ Tendence razvoja našega kmetijstva
- 14/ KLEMENČIČ VLADIMIR - MATJAŽ JERŠIČ: Elementi trans- formacije Bistriške ravnine. (Z lit., tab., kartogr. in fot. ter karto v prilogi/. Kamniški zbornik XI/1967, str. 3-46. Raziskava je del proučevanj industri- alizacije ali deagrarizacije nekdanj agrarnega področja.
- 15/ KLEMENČIČ VLADIMIR: Mešovita struktura domačinstava poljoprivrednih gazdinstava kao element socialnogeografskih procesa i transfor- macije pokrajine. Lj. Inštitut za geo- grafijo univerze. (stroj.avtogr.) 1968, 2o str. z lit. 4°. Referat ima predvsem metodološki značaj. Avtor obrazloži pojem mešane strukture prebivalstva in to izključno iz agrarne- ga vidika. Prikazane so tudi regije

mešanih kmečkih gospodarstev in sicer ne po regionalni razprostranjenosti, ampak po posameznih fazah razvoja mešanih kmečkih gospodinjstev.

16/ KLEMENČIČ VLADIMIR IN SODELAVCI: Poskus ocene ostarelih kmečkih prebivalcev na osnovi analize šestih naselij Gorenjske. Lj. Inštitut za geografijo univerze /stroj.avtogr./ 1963 4 str. 4°.
V referatu je na osnovi analize starostne in posestne strukture šestih naselij /Podjelenje, Stugor, Selo, Kupljenik, Virmaše, Beričevo/ izvedena ocena o velikosti števila ostarelega prebivalstva v Sloveniji.

17/ KLEMENČIČ VLADIMIR: Menjava zaposlitvene strukture prebivalstva v luči socialno geografskega procesa v Severnoslovenski regiji v razdobju 1961 - 1966. Lj. Inštitut za geografijo univerze. /stroj.avtogr.) 1968. 28 str. s tab. v prilogi 4°.
Študija obsega naslednje glavne elemente: nazadovanje agrarne prenaseljenosti, preobrazbo gospodarske strukture gospodinjstev, kmetijskih gospodarstev, soc.diferenciacijo, manjšanje ekonomske odvisnosti lastnika od zemlje, spreminjanje posestne strukture, spreminjanje parcelacije in način izkoriščanja zemlje.

18/ KLEMENČIČ VLADIMIR: Agrarni problemi in urbanizacija. Lj. Inštitut za geografijo univerze (strojep.avtogr.) 1964 7 str. 4°.
V grobih potezah so analizirani

problemi poklicnega preslajanja kmečkega prebivalstva, dvojne zaposlitve in dnevne migracije delovne sile in to predvsem na agrarnem ozemlju bivšega okraja Ljubljana.

- 19/ KLEMENČIČ VLADIMIR: Kmetijska proizvodnja in izraba tal Podgorje pri Kamniku (Z lit., kart. v pril. tab. in fot.) Geografski vestnik XXXIV/1962 str. 62-81
Socialna geografska analiza
- 20/ KNEZ ANTON: Problematika gorskih kmetijstev (S slikami). Sodobno kmetijstvo I/1968 št.11, str. 9-15
- 21/ KOCIJAN SLAVKO: Socializacija vasi
Naše gospodarstvo XIV/1968, št. 5 str.302-311.
Podružabljenje kmetijske proizvodnje, izgubljanje pomena zasebnega lastništva individualnega kmetijskega proizvajalca na obdelovalni zemlji in njegovo spreminjanje v delavca, udeležba individualnih kmetijskih proizvajalcev pri upravljanju kmetijskih organizacij.
- 22/ KOKOLE VLADIMIR: Prirodne osnove in agrarna izraba novomeške pokrajine. Dolenjska zemlja in ljudje, str. 125-145.
1. Podgorje, 2. Šentjernejsko področje, 3. Krško hribovje, 4. Temeniško področje, 5. Ajdovška planota, 6. Dolina Krke, 7. Topliško področje.
- 23/ LAVRIČ JOŽE: Ob popisu kmetijstva maja 1960 (s tab.) Prikazi in študije V/1960, št.6, str. 1-11. Glavni znaki kmetijskih gospodarstev, ki jih je ugotavljal popis:

a) osebe, ki živijo na gospodarstvu, b) zemljišča, c) poljedelstvo, d) sadjarstvo in vinogradništvo, e) agrotehnika, f) kmetijski stroji in orodje, g) živinoreja, h) razmerje z zadrugami in podjetji ...

24/ LOJK JOŽE: Geografija Škofje Loke s posebnim ozirom na funkcionalnost mesta. (Dokt. dis. univ./ Lj. Inštitut za geografijo univerze./ strojep.avtogr./1964/1965. III + 301, str. s lit. in tab., kartami, kartogr., graf. ter fot. v prilogi. 4°. Težišče doktorske disertacije je na odkrivanju razvoja in fiziognomskega razraščanja mestnega ozemlja Škofje Loke (malega mesta).

25/ MOHORČIČ VLADIMIR: Ob novi metodologiji statistike o površinah zemljišč /Z graf. in tab./ Prikazi in študije VII/1961, št.12, str. 1-27. Ob tolmačenju opredelitev za posamezne zemljiške kategorije in posevke je orisano kmetijstvo SR Slovenije s stališča zemljiških površin za petletje 1956-1960.

26/ MALOVRH CENE: Analiza gospodarsko-prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slovenije. /Z lit., kart. in tab./ Geografski vestnik XXXVIII/1965, str. 15-60.

- 1/ Označba problema in metodoloških načel
- 2/ Zasnova proučevanja in delovni postopki
- 3/ Opis štirih kmetijskih obratov -

Obrat Kozaršče, Obrat Preloge, Obrat
Grušovlje, Obrat Šempeter

4/Distribucija gospodarsko-prostorskih
kategorij in činiteljev štirih kme-
tijskih obratov

5/Količniki odnosnih veličin kmetijskih
obratov

6/Gospodarsko-prostorska klasifikacija
obratnih zemljiških parcel in obratov

27/ MASTNAK TINE: Več skrbi za kmečka gospodarstva.
Teorija in praksa II/1965, št. 11,
str. 1729-1737.
/Razvoj družbenega sektorja. - Proble-
matika zasebnega sektorja/.

28/ MEDVED JAKOB: Gorške kmetije v zahodnem delu mari-
borskega okraja. Lj. Inštitut za geo-
grafijo univerze. /Strojep.avtogr./
1965. 83 str. z lit. in tab. 4°.

29/ MEDVED JAKOB: Problematika agrarnih področij Podravja
in Pomurja. Lj. Inštitut za geografijo
univerze. /Strojep.avtogr./ 1965.
64 str. 4°.

V študiji je dan poudarek na proble-
matiki zemljiških kategorij, sedanji
izrabi tal, vrednosti rastlinske pro-
dukcije, klasifikaciji gospodarstev in
spreminjanju agrarnih področij.

30/ MEDVED JAKOB: Mežiška dolina. Socialno-geografski
razvoj zadnjih 100 let. Lj. MK. /T "J.
MOŠKRIČ"/ 1967. 186 + /VII/ + 11 str. z
lit., tab., kartami, kart., ter fot. in
kartami v prilogi. 8°.

31/ MEDVED JAKOB: Uvod v metodologijo agrarno geografskih
raziskav pokrajine. Lj. Inštitut za

geografijo univerze. /Stroj.avtogr./
1967. 55 str. z lit. kartogr. in graf.
4°. Naloga je izrazito metodološka.

- 32/ MEDVED JAKOB: O vidikih in metodah proučevanja po-
deželske pokrajine. /Z lit./
Geografski vestnik XXXIX/1967, str.
155-160. Načelne misli o spoznavanju
geografskega okolja podeželske po-
krajine, pregled nekaterih osnovnih
smeri, ki so vplivale na razvoj naše
agrarne geografije, izhodišča za pro-
učevanje naše podeželske pokrajine -
-človek v določ socialno ekonomskem
okolju,
-splošna stopnja družbeno-ekonomskega
in tehničnega razvoja,
-naravne razmere/.
- 33/ MEDVED JAKOB: Spreminjanje agrarnega gospodarstva v
gorskem svetu ob primeru Mežiške doli-
ne. /Z lit., tab., kartami v prilogi/.
Geografski vestnik XXXVII/1965, str.
103-121. Analiza preusmerjanja agrarnega
gospodarstva v treh katastrskih obči-
nah - Koprivna - Meža - Takraj - Stroj-
na.
- 34/ MEZE DRAGO: Hribovsko kmetijstvo v zgornjem porečju
Savinje. Elaborat na posvetovanju o
hribovskem kmetijstvu v Velenju,
februarja 1965. Velenje. /Strojep.
avtogr./ 1965. 17 str.
- 35/ MEZE DRAGO: Nekaj o hribovskih kmetijah v Gornji
Savinjski dolini. /S karto in fot./.
Geografski vestnik XXXII/1960, str.
157-173.

- 36/ MEZE DRAGO: Samotne kmetije na Solčavskem. Geografski zbornik VIII/1963, str. 223-280. Prirodne osnove, zemljiške kategorije od leta 1825 naprej, gospodarstvo v preteklosti in danes, agrarna reforma, prebivalstvo, opuščanje kmetij.
- 37/ MEZE DRAGO: Samotne kmetije v Lučki pokrajini. /Z lit., tab., graf., in fot. ter prilogo/. Geografski zbornik IX/1965, str.181-244.
- 38/ NATEK MILAN: Podkoren. Prispevek k geografiji Zg. Savske doline. /Z lit., tab., kart., graf. in fot./
Geografski zbornik VIII/1963, str.281-393.
- I. Prirodne osnove gospodarske dejavnosti
- Relief in njegov pomen za kmetijstvo
 - Nekaterne klimatske karakteristike
 - Hidrogeografska problematika
 - Prst in rastje
- II. Človekovo udejstvovanje v dolini
- Poselitev
 - Kmetijstvo - Socialna posestna struktura Podkorena - Razdelitev zemljiških posestnikov - Razvoj socialne strukture v Podkorenu - Povprečna velikost posesti -
Poljedelstvo: a) Izraba njivskih površin ...
Promet. Prebivalstvo.
- 39/ NATEK MILAN: Zemlja in človek po Dobrovljah. /Z lit., kartogr., graf. in fot./
Celjski zbornik 1962, str. 36-82.

40/ Nekatera vprašanja našega kmetijstva. Ljubljana.

Razprava Borisa Kraigherja, poročila Jožeta Ingoliča in uspehi našega kmetijstva.

Glavna zadružna zveza Slovenije, Oddelek za tisk in propagando. /TLdP/1960. 88 str. 8°.

B.Kraigher: Nekatera vprašanja našega kmetijstva.

J.Ingolič: O nekaterih problemih nadaljnje socialistične izgradnje naše vasi.

- Krčenje grmovja in drugih površin na Bšati

- Presnovanje ljubljanskega barja

- Meliorirana gmajna pri Pragerskem

- Posevek Italijanke v Kidričevem.

41/ OBLAK LEOPOLD: Problemi kmetijske in gozdarske izrabe tal goriških občin. /Občina Nova Gorica, Ajdovščina, Idrija, Tolmin in del sežanske občine s posebnim ozirom na optimalno izrabo prirodnih pogojev/. Ljubljana, Urbanistični inštitut SRS /Strojep.avtogr./1964.

42/ OSNUTEK stališč, sklepov in priporočil v zvezi z nekaterimi problemi kmetijstva v Sloveniji. /Ljubljana, Kmečki glas, T. Ljudska pravica/1968. 8. str. 4°. Priloga k: "Kmečki glas" št. 33. 8.VIII.1968.

Republiški in gospodarski zbor Skupščine SRS sta razpravljala o Razvoju in problematiki kmetijstva. Komisija, ki so jo izvolili poslanci, je pripravila "Osnutek predloga sklepov

in priporočil za javno razpravo".

V čem bo težišče razvoja, bolje izkoriščati kakovostna zemljišča, pospeševalno službo bolje urediti za vso republiko, kmetijsko šolstvo ne ustreza sedanjim potrebam, davčna politika naj podpira preusmerjanje kmetij.

- 43/ PAK MIRKO: Družbeno geografski razvoj Zgornjega Dravskega polja. /Dokt.dis.univ./ Lj. Inštitut za geografijo univerze. /Stroj. avtogr./ 1965. /II./ + 277 + /XII/ str. z lit. in tab., kartami, kartogr. ter fot. v prilogi. 4°.
Prikazane so socialno geografske spremembe, ki so nastale zaradi danajšnjih ekonomskih in populacijskih učinkov.
- 44/ PIRC ALFONZ: Urejanje kmetijskega prostora. 1 del: Osnove. Ljubljana. Univerza, fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo /TLdB/ 1961 . 96 str. s slikami. 8°.
/strokovne razprave 4/
A. Kmetijski prostor
B. Kmetijski prostor Slovenije
I. Glavne značilnosti
1. Naravni pogoji kmetijske proizvodnje
2. Zemljiške kulturne kategorije
3. Za današnje kmet. proizvod. neprimerna razdelitev polja
4. Negospodarsko veliko štev. potov in kolovozov
5. Služnostne pravice hoje ali vožnje preko zemljiških parcel
6. "Gmajne"
7. Pašne pravice

8. Kmetijsko neprimerno koriščenje zemljišč
9. Površina kmet. zemljišč se manjša
10. Kmetija, kmet, vas
11. Agrarna naseljenost
12. Naša miselnost

III. Gospodarske posledice današnje strukture kmetijskega prostora

C. Urejanje kmetijskega prostora

I. Razvojne stopnje

1. Arondacije in regulacije kmetijskih posestev
2. Komasacije poljedelskih zemljišč in integralne melioracije

III. Kmetijski produkcijski kataster

IV. Urejanje kmetijskega prostora v naših družbeno-razvojnih pogojih

E. Ureditveni načrt kmetijskega prostora

45/ RIHTARŠIČ NADA - SLAVKO GLIHA: Produktivnost v družbenem kmetijstvu. Za proizvode: pšenica, koruza, silažna koruza, krompir, mleko, pitano govedo in mesnati prašiči. Ljubljana: Kmetijski inštitut Slovenije. /Strojep. avtogr./ .III/ + 74 + /I/ str. 8⁰.
Gibanje produktivnosti dela na naših družbenih posestvih v zadnjih letih za nekaj važnejših kmetijskih proizvodov.

46/ SIMONIČ PRIMOŽ: Kmetijstvo v /Škofje/ loškem okolišju nekđaj in danes. /Z lit. in slikami/ Loški razgledi, IX/1962, str. 149-170. Stari načini gospodarjenja.

- a) Požigalništvo
- b) Triletno kolobarjenje in uvajanje novih kultur
- c) Lehe

Obdelovalno orodje
Kmetijski okoliši
Zemljiške kategorije predvsem spremembe
Poljedelstvo
Hektarski dohosi
Mehanizacija
Živinoreja
Pašništvo
Kooperacija
Socialne in gospodarske razmere

- 47/ SORE ANTON: Agrarna geografija Zgornjega Sotelskega.
/Dokt.dis.univ./ Lj. /Stroj.avtogr./
1964. 173 str 4°.
- 48/ SPOMINSKI zbornik Biotehniške fakultete univerze v
Ljubljani, 1947-1967. Reports. Biotechni-
cal Faculty, University of Ljubljana,
Anniversary issue /Uredn. odbor: Vinko
Sadar - itd./ Lj. /Biotehniška fakul-
teta/ 1967. 166 str. 3 priloge. 8°.
- 49/ SPOMINSKI zbornik Biotehniške fakultete univerze v
Ljubljani. 1947-1967. III. Simpozij
o družbeni vlogi kmetijstva v Sloveniji
4. in 5.X.1967. /Urejuje uredniški od-
bor Vinko Sadar - itd.-/ Ljubljana,
Biotehniška fakulteta + PTT/1967.
84 str. s tab. 8°.
- 50/ ŠTERN VINKO; Problemi preusmeritve hribovskih kme-
tij. /Referat na posvetovanju v Slov.
Gradcu 17.in 18.9.1966.
Ljubljana, Kmetijski inštitut /Stroj
avtogr./ 1966
- 51/ TAVČAR MARJAN: Briške male kmetije. /S tab.in fot.
Goriška srečanja I/1966, št. 3, str.
4-11. Gre za obsežnejše sociološko

študijo, ki jo je izdelal Oddelek za družbene raziskave pri novogoriški Delavski univerzi.

- 52/ TITL JULIJ: Socialno geografski problemi na koprskem podeželju. Koper. Lipa. /T Primorski tisk/ 1965. 156 str. slikami in 10 zemljevidov v prilogi. 4°.
- 53/ URATNIK FILIP: K smernicam za preusmeritev kmetijske proizvodnje na višinskih kmetijah severozahodne Slovenije. Nova proizvodnja VII/1965 št. 1-2, str. 51-60.
Perspektiva višinskih kmetij. - Kako uresničiti preusmeritve, ki jih priporočajo? Gospodarski račun preusmeritve.
- 54/ VOJVODA METOD: Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju. /Dokt. dis. univ./ Lj. Inštitut za geografijo univerze. /Stroj. avtogr./ 1965. /V/ + 204 + /XXVIII/ str. z lit. in tab., kartami, kartogr. in fot. v prilogi. 4°.
Doktorska disertacija odkriva probleme deagrarnizacije in načine spreminjanja starega tradicionalnega polkulturnega in samoskrbnega kmečkega gospodarjenja v delu gorskega alpskega sveta Slovenije.
- 55/ VRIŠER IGOR: Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v SR Sloveniji. /Z lit., tab., graf., in kart./ Ekonomski revija XVIII/1967, št. 2. str. 190-211.
Pojmi in metode. Določitev sistemov agrarnega izkoriščanja tal na ozemlju SR Slovenije. Razširjenost "Sistemov agrarnega izkoriščanja tal" v SRS.

- 56/ ZBORNIK radova prvog jugoslavenskog simpozija o agrarnoj geografiji u Mariboru od 3.-5. decembra 1964. /Uredniški odbor. Glavni urednik: Ivan Urkvenčič/. Komisija za agrarne strukture i agrarne pejzaže Saveza geografskih društava SFRJ. Inštitut za geografijo univerze. Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru. /ŽT/ 1967. 179 + /V/ str. z lit., tab., kartami, sliko in fot. 4°.
- 57/ ŽAGAR MARJAN: Kozjansko. Gospodarsko geografska problematika. La région de Kozjansko. Géographie économique. /Z lit., tab., karto, kartogr., načrti in fot. ter karto in kartogr. v prilogi/. Geografski zbornik X/1967, str.17-155.
- 58/ EKONOMSKA IN družbena problematika polproletariata v SR Sloveniji. Lj. Kmetijski inštitut Slovenije. /Stroj.avtogr./ 1964. /VI/ + /X/ + 114 + /X/ + 9 + 155 str. 4°.
- 59/ INGOLIČ BORUT: Staranje agrarnega prebivalstva na primeru k.o. Beričevo. Socialistično kmetijstvo in gozdarstvo XVI/ 1965. štr.4, str. 94.
- 60/ KINCL VLADIMIR: Potrebna in presežna delovna sila v kmetijski in gozdarski proizvodnji mariborskega okraja. Ekonomska revija XIV/1963. št. 4 str. 336-353.
Na opisani način so ugotovili količino potrebnega dela v kmetijstvu in gozdarstvu po posameznih cenilnih okoliših. Pri tem ni upoštevano delo z vzdrževanjem zgradb, gospodinjstvom, stranskimi dejavnostmi, predvsem v zvezi z vzdrževanjem mehanizacije, s primerno predelavo proizvodov,

investicijsko dejavnostjo in s podobnimi manjšimi opravili.

- 61/ MARINC ANDREJ: Zasebni kmetovalec in zadruga.
Teorija in praksa II/1965, št. 12.
str.1943-1954. Problematika zasebne kmečke proizvodnje in proces njenega postopnega podružbljanja. Položaj in vloga kmetijskih zadrug.
- 62/ MEZE DRAGO: Gostota naseljenosti in agrarna obljudenost Gornje Savinjske doline. /S tab. in karto/. Celjski zbornik 1960, str. 68-79.
- 63/ SEVER BELA: Razvoj prekmurskega vinogradništva.
/Z lit., tab. in fot./. Geografski vestnik XXXIII/1961, str. 61-93.
- I. Uvodne pripombe. Nekateri posebnosti prirodnega okolja.
 - II. Razvoj vinogradništva do let 1856-1864
 - Vinogradniška področja in delež vinogradov v letih 1856 do 1864
 - III. Razvoj vinogradništva od let 1856
 - 1864 do leta 1909
 - obnova vinogradov na ameriških podlagah.
 - Pojav hibridnih sort - Stanje vinogradništva v letu 1909.
 - IV. Razvoj vinogradništva po letu 1909 - Stanje vinogradništva v zadnjih sto letih.
 - V. Nekateri populacijske in pokrajinske posledice opisanega razvoja - Viničarstvo in sezonstvo - Vpliv vinogradništva na poljsko razdelitev - Vinske kleti in njihova preobrazba.

- 64/ VESELIČ MIRAN - SLAVICA ŠIKOVEC - FRANC STAJNKO:
Lendavske gorice. Vinogradniški zemljevid. Izdelal Ivan Selan. Lj. Inštitut za vinarstvo pri Biotehniški fakulteti. /TLdP/ 1967. Merilo 1:50.000. 860 x 680 mm.
- 65/ VESELIČ MIRAN - SLAVICA ŠIKOVEC: Podravski vinorodni rajon. Vinogradniški zemljevid. Izdelal Ivan Selan. Ljubljana. Inštitut za vinogradništvo in vinarstvo pri Biotehniški fakulteti. /TLdP/ 1967. Merilo 1:150000. 544 x 672 mm.
- 66/ VESELIČ MIRAN - SLAVICA ŠIKOVEC - IVO ZUPANIČ: Srednje Slovenske gorice. Vinogradniški zemljevid. Izdelal Ivan Selan. Kartografska osnova: karte VGE. Lj. Biotehniška fakulteta, Inštitut za vinarstvo univerze. /TLdP/ 1967. Merilo 1:50.000. 850 x 580 mm. Zloženo v kartonski ovitek 4°.
- 67/ FUNKL LOJZE: Možnosti za razvoj našega gozdarstva v zvezi z gradivom za sedemletni program. Gozdarski vestnik XXII/1964, št.3, str. 65-79.
Dosedanji razvoj. Sečnje. Gojenje gozdov. Tehnična opremljenost gozdarstva. Sredstva za pospeševanje gozdne proizvodnje.
Bodoči razvoj. Surovinska osnova lesne industrije. Surovinska osnova celulozne in papirne industrije. Izvoz lesa in izdelkov na bazi lesa. Intenziviranje gojenja gozdov.

68/ GOLOB ROBERT: Ekonomičnost gozdne paše na Pokljuki in severnih Bohinjskih planotah. /Z lit., tab., in fot./
Gozdarski vestnik XVIII/1960, št.3-4, str.65-80.

Analiza gospodarske škode v gozdovih in v živinoreji. /Prikazati škodo, ki jo povzročajo gozdna pašna kvalitetni in kvantitetni proizvodnji lesa/. Obremenitev paše glede na starost gozdov.

B. Gospodarska škoda v živinoreji. Analiza individualnih koristi od gozdne paše in spremembe gozdov v pašnike.

69/ GOZD na Krasu Slovenskega primorja. Spisali F. Jurhar, J. Miklavžič, F. Sevnik, B. Žagar, Lj. Tehniški muzej Slovenije. /T. Toneta Tomšiča/1963. 117 str. s slikami.8⁰.

/Publikacije Tehniškega muzeja Slovenije 1/

Zgodovina gozda v Slovenskem primorju.

I. Nastanek našega Krasa

II. Degradacije in melioracije Krasa v pre-socialističnih sistemih

III. Problemi Krasa v našem socialističnem sistemu

Razvoj metod in tehnike pogozdovanja
Gozdnomelioracijski projekt za degradirano področje

I. Vsebina gozdnomelioracijskega projekta

II. Osnove, načela in metode za izdelavo projekta

III. Splošni podatki o gozdovih na degradiranem področju

IV. Gozdnogospodarska perspektiva

V. Gospodarska utemeljitev melioracij

VI. Realizacija in revizija projekta

- 70/ HLADNIK MARIJAN: Gozdovi in gozdarstvo Bele Krajine. Gozdarski vestnik XIX/1961, št. 1-2, str. 27-37.
Op.uredništva: Pričujoča študija je bila izdelana še preden se je začelo z akcijo intenzivnih nasadov, zato le-ti v razpravi niso upoštevani, čeprav so zlasti za belokranjske razmere velikega pomena.
- 71/ KNEZ ANTON: Gozdno gospodarstvo Gornje Savinjske doline. /Z lit. tab./ Celjski zbornik 1962, str.135-152.
Gornja Savinjska dolina kot gorski gospodarski prostor. Gozdni fond in sečnja lesa. Primarna gozdna proizvodnja. Gradnja gozdnih cest.
- 72/ KNEZ ANTON: O gospodarjenju z gozdovi v Gornjegrajskem območju. /Z lit. in tab./ Gozdarski vestnik XXI/1963. št. 1-2, str. 22-42.
Geografske in ekološke razmere. Gozdna vegetacija. Gospodarstvo območja. Gozdni fond in etat. Gojenje gozdov, gozdnogospodarski cilji. Lesno gospodarstvo. Ekonomski nakazovalci.
- 73/ KRIVEC AMER: Problematika gospodarjenja z zasebnimi gozdovi.
Socialistično kmetijstvo in gozdarstvo XIV/1963, št. 5, str.156-158.
- 74/ MIKLAVŽIČ JOŽE: Premena belokranjskih steljnikov v gozdove na viološko-ekološki in ekonomski osnovi. Lj. Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo Slo-

venije. /Stroj.avtogr./1965, 195 str. s tab. 4°.

Ekološki opis Bele krajine. - Splošni popis in osnovna kategorizacija belokranjskih steljnikov. - Premena belokranjskih steljnikov v gozdove. - Splošni opis steljnikov in njihova razdelitev. Splošna osnova za premeno steljnikov v gozdove. - Orientacijska prognoza razvoja in lesnih donosov načrtovanih gozdov. Premena steljnikov v gozdove z vidika rentabilnosti. Realizacija, financiranje, kontrola in spremljava premene. Revizija premenilnega projekta. Kratkoročni investicijski program. Kratek povzetek in sklepne misli.

- 75/ PIPAN RUDOLF: Optimalna razdelitev Slovenije na gozdno gospodarska območja. /Študija o naši gozdno gospodarski politiki/. Lj. Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo Biotehniške fakultete (Strojep.avtogr.) 1969. 179 + /V/, str. s tab. 4°.
- I. Kratek pregled razvoja gozdarstva v Sloveniji do začetka II. svetovne vojne. Kratek pregled razvoja gozdarstva v novi Jugoslaviji.- Prekretnice; Nekateri rezultati dosedanjega povojnega gospodarjenja z gozdovi.
- II. Analiza položaja po združitvi družbenih /JLP-1/ in zasebnih gozdov.- Akutna problematika.-Predlogi za krepitev ekonomske zmogljivosti gozdarstva v Sloveniji.

76/ PIPAN RUDOLF: Slovenski gozdovi.- NP XXI/1960, št. 1-2, str.59-56, št.3-4; str.152-160, št.6, str.340-348, XII/1961 št.2-3, str.125-140, št.4-5-6 str.290-304; XXIII/1962 št.1 str.119-131, št.2 str.24-2 str.204-216, št.4 str.304-321, XIV/1963 št.1 str.18-28, št.5-6 str.419; XV/1964 št.3-4 str.173-182, št.5 str.348-363; XVI/1965 št.1-2 str.61-71, št.3-4 str.127-140, št.6 str.322-330
Lokacija, sestav. Lastniške izmere.

77/ SEIFRID ZLATA: Gozdovi na kranjsko-sorški ravnini.
(Z lit.kart, v prilogi in tab.)
Geografski vestnik XXXIII/1961, str. 25-39.

- I. Prirodni vzroki obilice gozdov.
 - a) Petrografske in morfološke razmere.
 - b) Klimatske in vodne razmere.
 - c) Vegetacija
 - d) Pedološke značilnosti.

II. Gozdne površine in človek. 1. Razvojno kolonizacijski vzroki obsežnih gozdnih površin.- Smer poselitve. Intenzivnost in čas naselitve. Posestne razmere v preteklosti.

2. Razvoj gozdnih površin v 19. in 20. stol. (od leta 1825 do leta 1953).- Gozdovi od 1948 do leta 1968. Gozdovi od leta 1968 do leta 1900 do prve svetovne vojne. Gozdovi po prvi svetovni vojni. 3. Gospodarski tipi gozdnih sestojev. 4. Izraba ravninskih gozdov.

III. Problem relativnih gozdnih tal.

^Nekaj misli k problematiki event.kmetijske izrabe relativnih gozdnih tal.

78/ ŽUMER LOJZE: Delež gozdov v slovenskem gospodarstvu.
les. XX/1968 št. 9.str. 160-167

12	- statistični časopis
13	- geografija
14	- geologija
15	- hidrologija
16	- botanika
17	- zoologija
18	- veterinarska medicina
19	- kmetijska mehanika
20	- kmetijska strojarstvo
21	- kmetijska ekonomika
22	- kmetijska sociologija
23	- kmetijska psihologija
24	- kmetijska pedagogika
25	- kmetijska pravica
26	- kmetijska medicina
27	- kmetijska veterinarstvo
28	- kmetijska mehanika
29	- kmetijska strojarstvo
30	- kmetijska ekonomika
31	- kmetijska sociologija
32	- kmetijska psihologija
33	- kmetijska pedagogika
34	- kmetijska pravica
35	- kmetijska medicina
36	- kmetijska veterinarstvo
37	- kmetijska mehanika
38	- kmetijska strojarstvo
39	- kmetijska ekonomika
40	- kmetijska sociologija
41	- kmetijska psihologija
42	- kmetijska pedagogika
43	- kmetijska pravica
44	- kmetijska medicina
45	- kmetijska veterinarstvo
46	- kmetijska mehanika
47	- kmetijska strojarstvo
48	- kmetijska ekonomika
49	- kmetijska sociologija
50	- kmetijska psihologija
51	- kmetijska pedagogika
52	- kmetijska pravica
53	- kmetijska medicina
54	- kmetijska veterinarstvo
55	- kmetijska mehanika
56	- kmetijska strojarstvo
57	- kmetijska ekonomika
58	- kmetijska sociologija
59	- kmetijska psihologija
60	- kmetijska pedagogika
61	- kmetijska pravica
62	- kmetijska medicina
63	- kmetijska veterinarstvo
64	- kmetijska mehanika
65	- kmetijska strojarstvo
66	- kmetijska ekonomika
67	- kmetijska sociologija
68	- kmetijska psihologija
69	- kmetijska pedagogika
70	- kmetijska pravica
71	- kmetijska medicina
72	- kmetijska veterinarstvo
73	- kmetijska mehanika
74	- kmetijska strojarstvo
75	- kmetijska ekonomika
76	- kmetijska sociologija
77	- kmetijska psihologija
78	- kmetijska pedagogika
79	- kmetijska pravica
80	- kmetijska medicina
81	- kmetijska veterinarstvo
82	- kmetijska mehanika
83	- kmetijska strojarstvo
84	- kmetijska ekonomika
85	- kmetijska sociologija
86	- kmetijska psihologija
87	- kmetijska pedagogika
88	- kmetijska pravica
89	- kmetijska medicina
90	- kmetijska veterinarstvo
91	- kmetijska mehanika
92	- kmetijska strojarstvo
93	- kmetijska ekonomika
94	- kmetijska sociologija
95	- kmetijska psihologija
96	- kmetijska pedagogika
97	- kmetijska pravica
98	- kmetijska medicina
99	- kmetijska veterinarstvo
100	- kmetijska mehanika

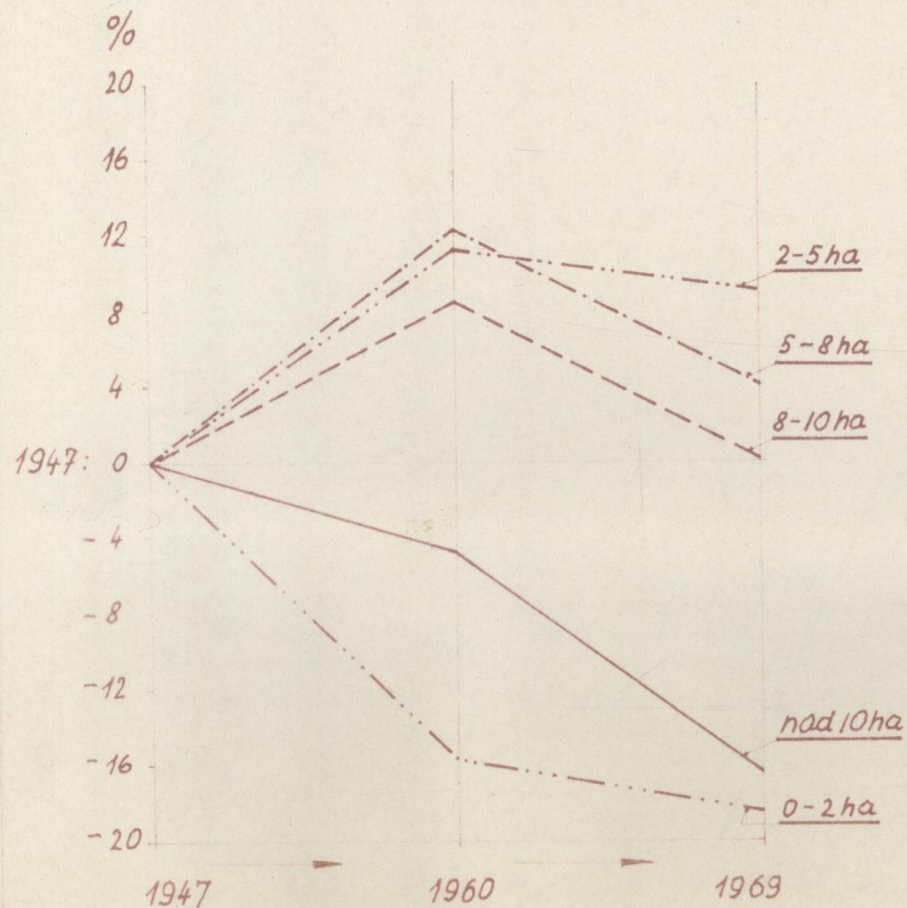
KRATICE

BT	-	Blasnikova tiskarna
fot.	-	fotografija
graf.	-	grafikon
kartogr.	-	kartogram
k.o.	-	katastrska občina
Lj.	-	Ljubljana
lit.	-	literatura
MK	-	Mladinska knjiga
PTT	-	pošta, telegraf, telefon
str.	-	stran
stroj.		
avtogr.	-	strojepis avtografirano
T	-	tiskarna
tab.	-	tabela
TLdP	-	Tiskarna ljudske pravice
ŽT	-	Železniška tiskarna

K A Z A L O

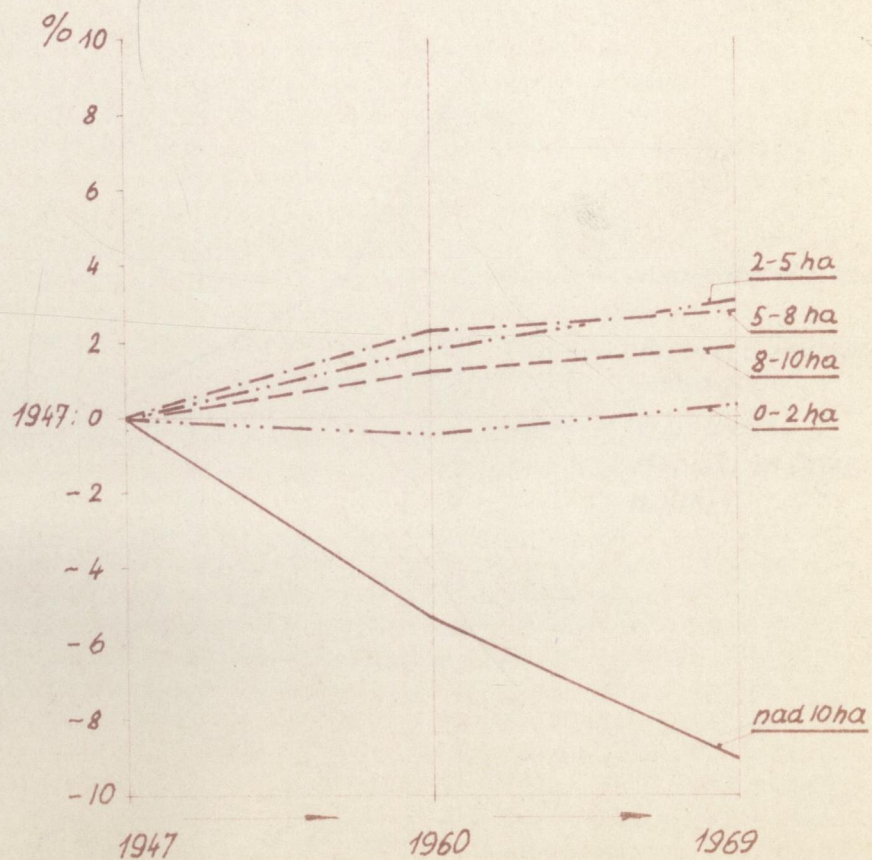
	stran
Dr. Vladimir Klemenčič:	
Funkcija kmetijstva v industrijski družbi	3
Dr. Jakob Medved:	
Nekateri elementi za prostorsko načrtovanje kmetijstva	22
Dr. Matjaž Jeršič:	
Kmetijstvo in turizem v prostoru . . .	91
Program okvirnih raziskav potrebnih za prostorsko načrtovanje kmetijstva v SR Sloveniji	104
Pregled važnejših publikacij in člankov o kmetijstvu Slovenije	109

Razvoj števila posestev po velikostnih skupinah od 1947 do 1969.

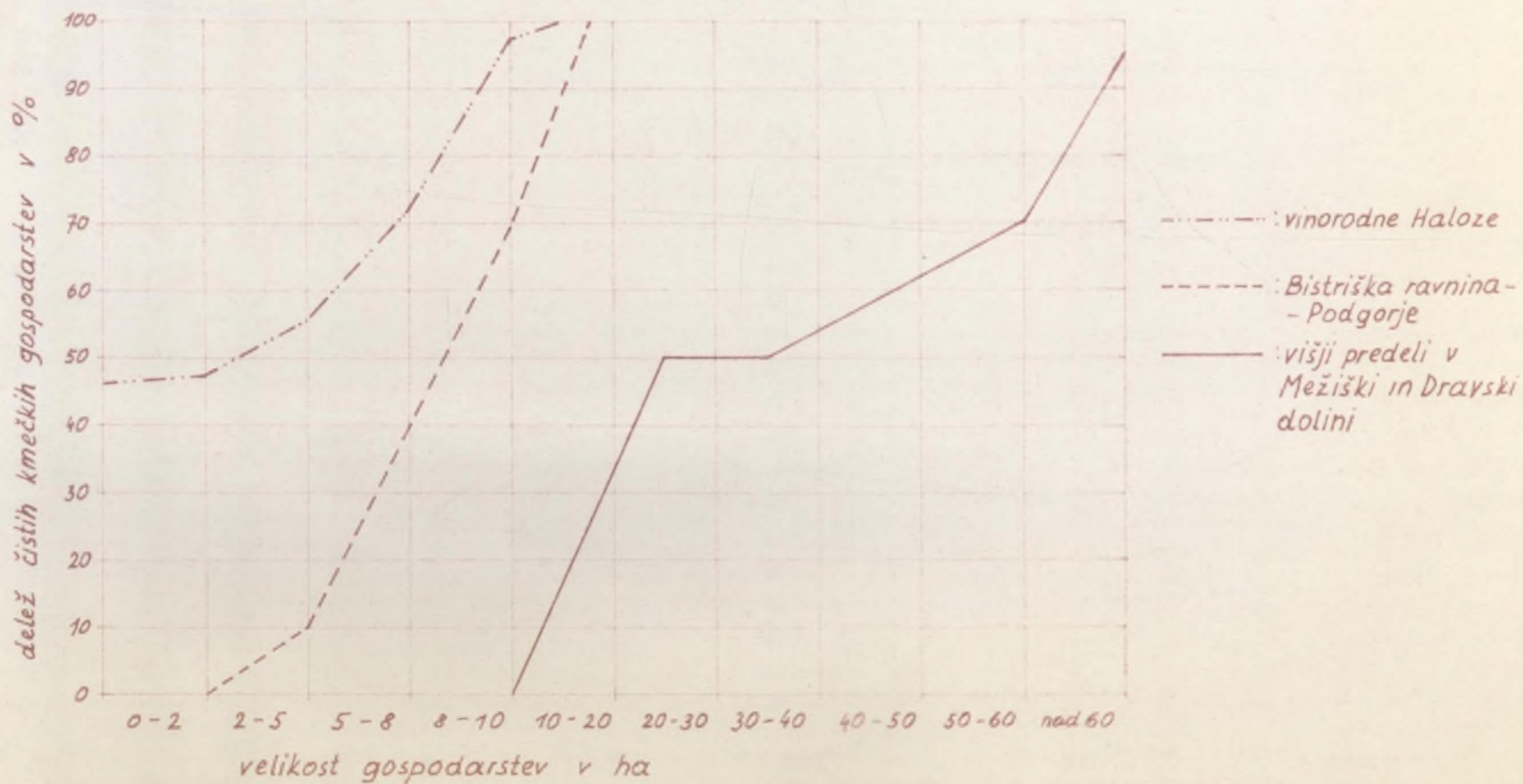
skica št. 1

Gibanje obsega zemljišč, ki jih posedujejo posamezne velikostne skup. v primerjavi z letom 1947.

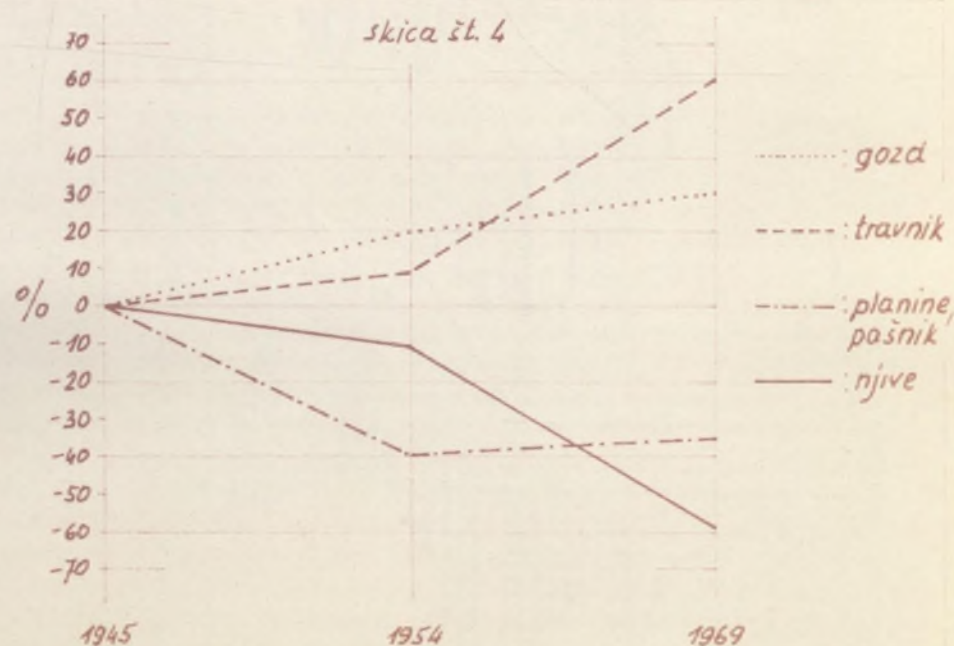
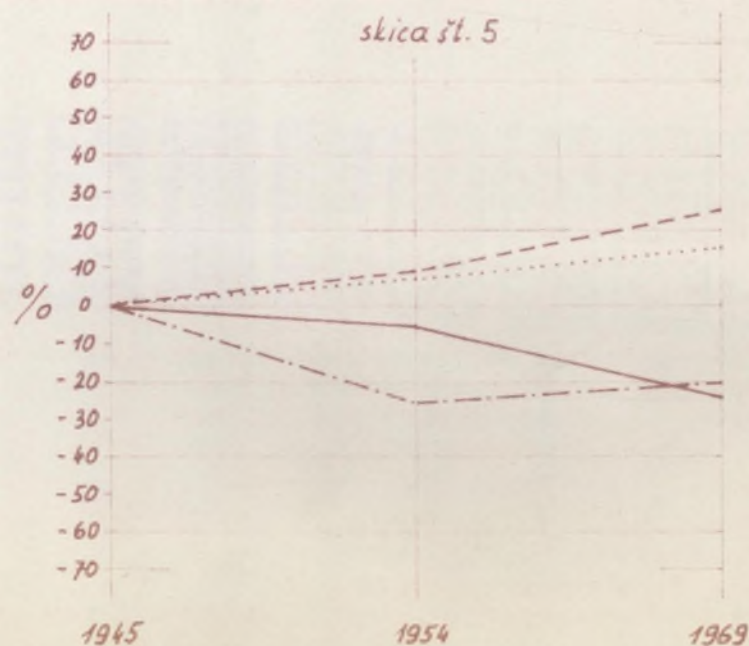

skica št. 2

Primer preslajanja čistih kmečkih gospodarstev v treh izbranih področjih Slovenije

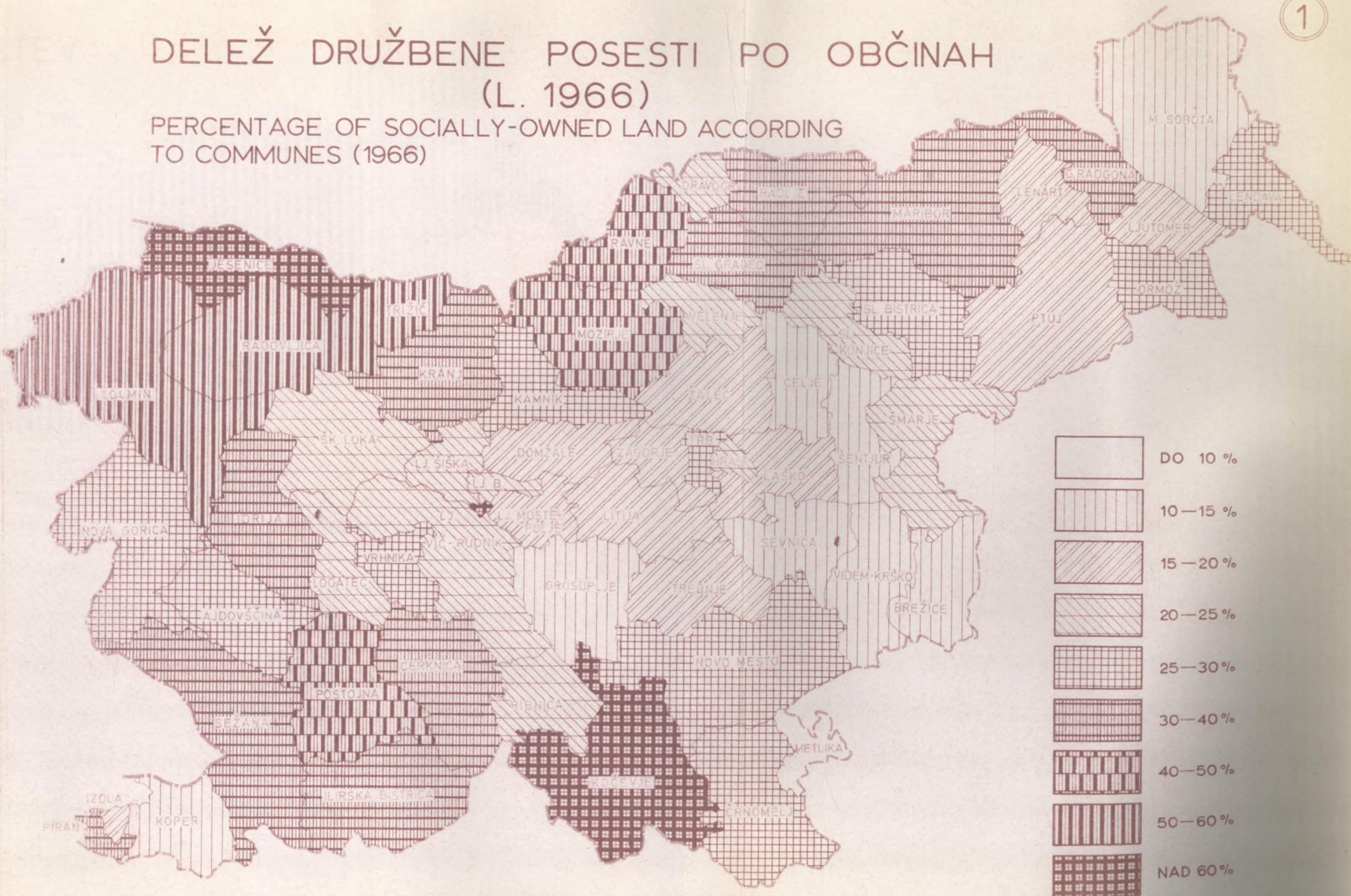

Primer spreminjanja izrabe zemljišča pri različnih velikostnih skupinah kmečkih gospodarstev

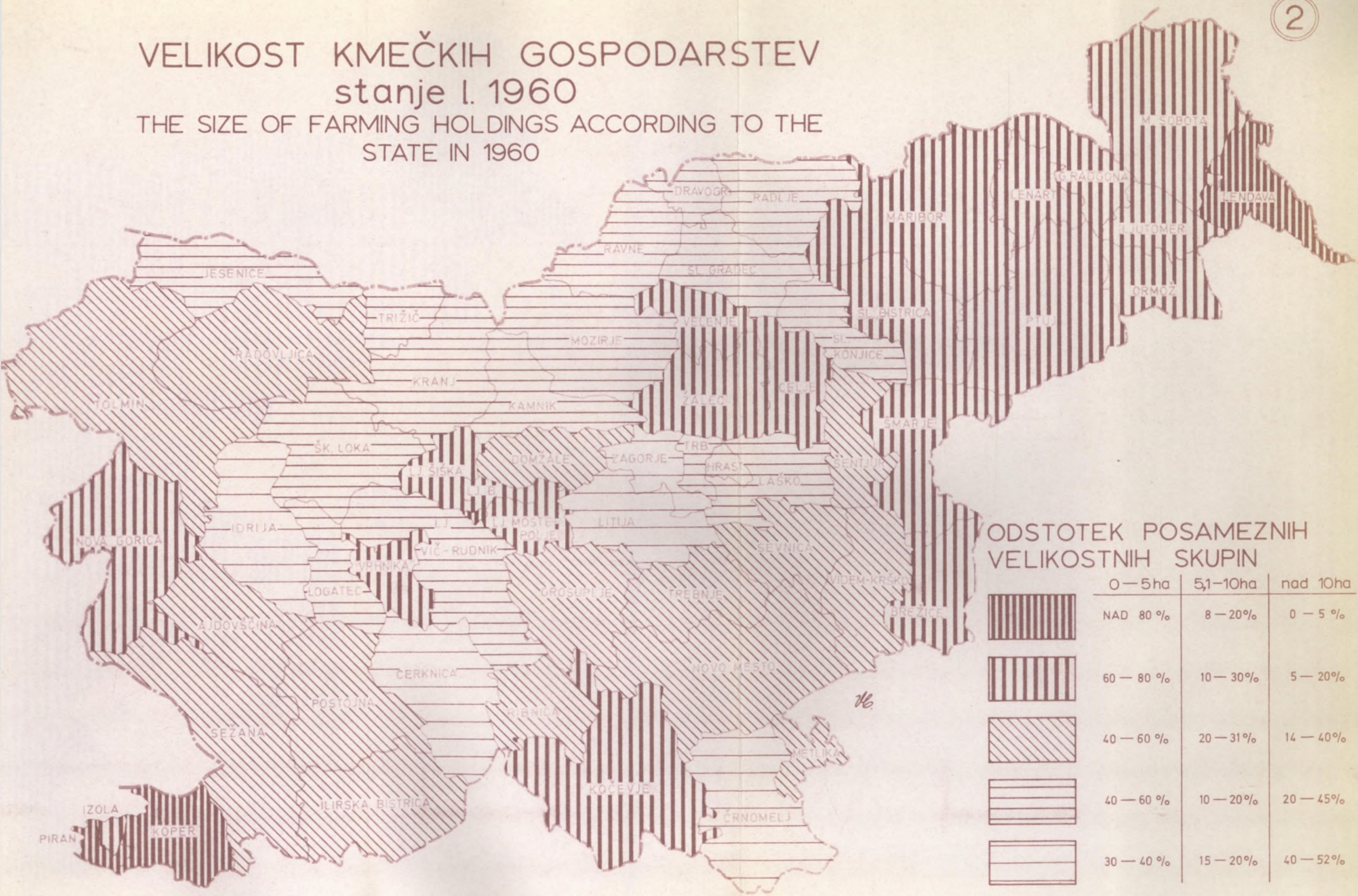
DELEŽ DRUŽBENE POSESTI PO OBČINAH (L. 1966)

PERCENTAGE OF SOCIALLY-OWNED LAND ACCORDING
TO COMMUNES (1966)

VELIKOST KMEČKIH GOSPODARSTEV stanje I. 1960

THE SIZE OF FARMING HOLDINGS ACCORDING TO THE
STATE IN 1960

ODSTOTEK POSAMEZNIH VELIKOSTNIH SKUPIN

	0—5ha	5,1—10ha	nad 10ha
	NAD 80 %	8—20%	0—5 %
	60—80 %	10—30%	5—20%
	40—60 %	20—31%	14—40%
	40—60 %	10—20%	20—45%
	30—40 %	15—20%	40—52%

KMEČKA POSESTVA GLEDE NA ZAPOSILITEV DRUŽINSKIH ČLANOV

FARMSTEDS ACCORDING TO THE EMPLOYMENT OF FAMILY MEMBERS

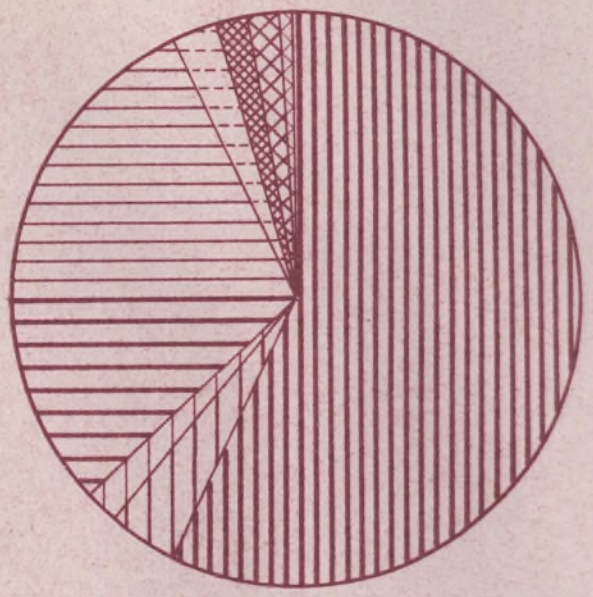
DELEŽ KMEČKIH GOSPODARSTEV	DELEŽ MEŠANIH GOSPODAR.	DELEŽ NEKMEČKIH GOSPODAR.
NAD 60%	30 - 35%	0 - 4%
50 - 60%	34 - 45%	3 - 10%
30 - 50%	45 - 50%	4 - 11%
22 - 35%	55 - 62%	6 - 18%
45 - 49%	43 - 44%	5 - 9%
15 - 35%	23 - 40%	22 - 53%

KOROŠKA REGIJA

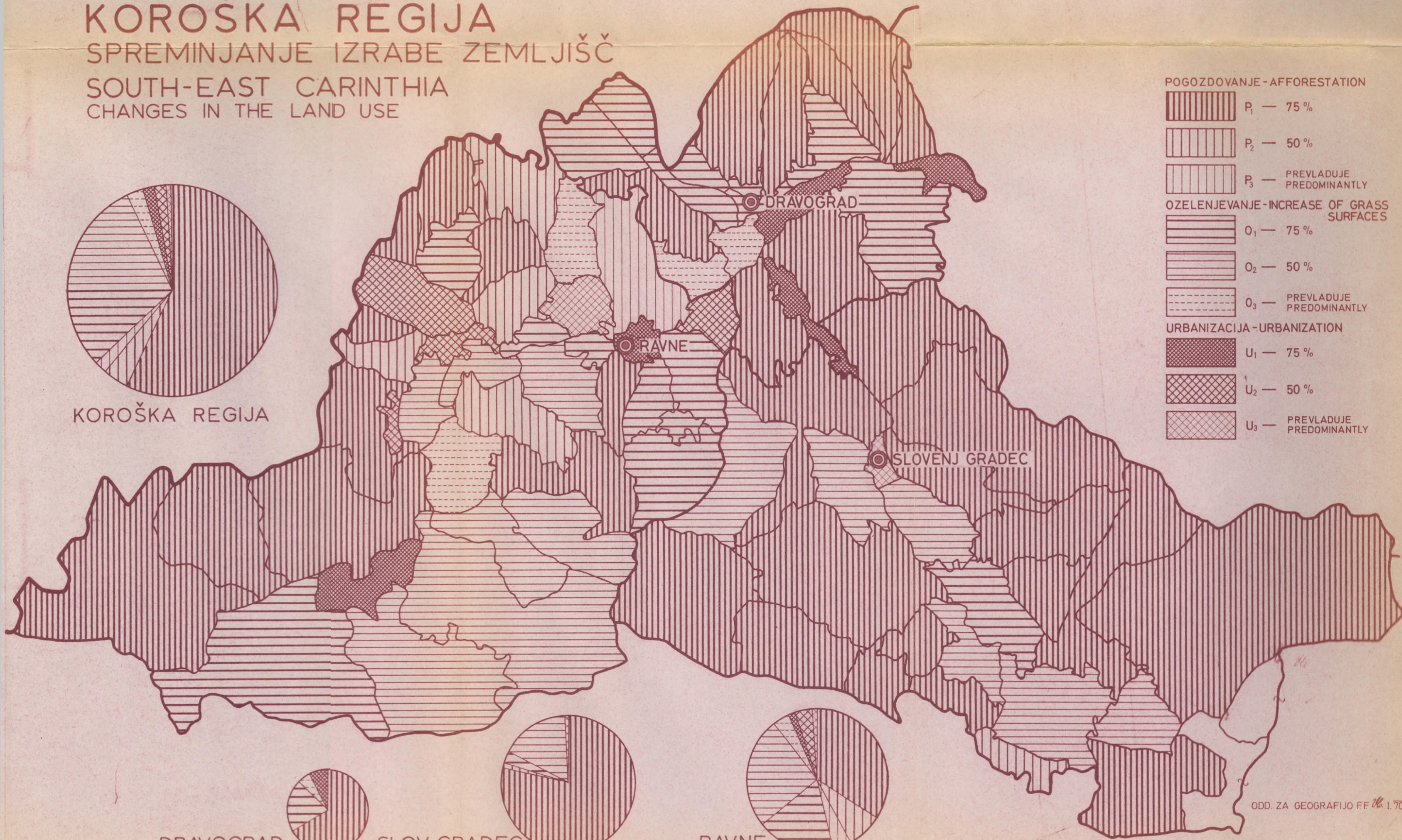
SPREMINJANJE IZRABE ZEMLJIŠČ

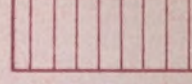
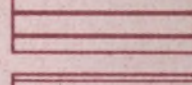
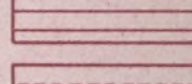
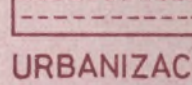

SOUTH-EAST CARINTHIA

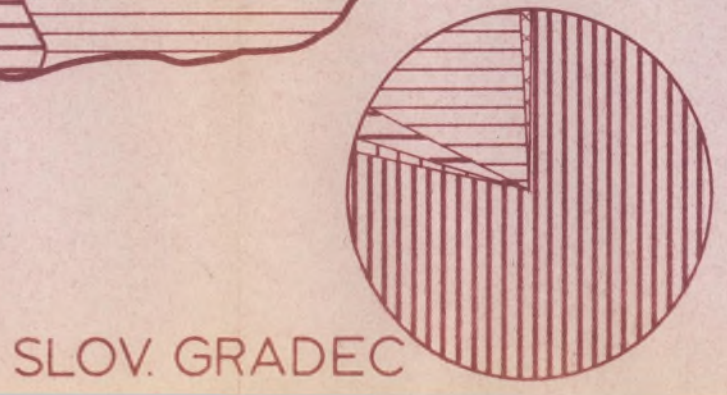
CHANGES IN THE LAND USE

KOROŠKA REGIJA

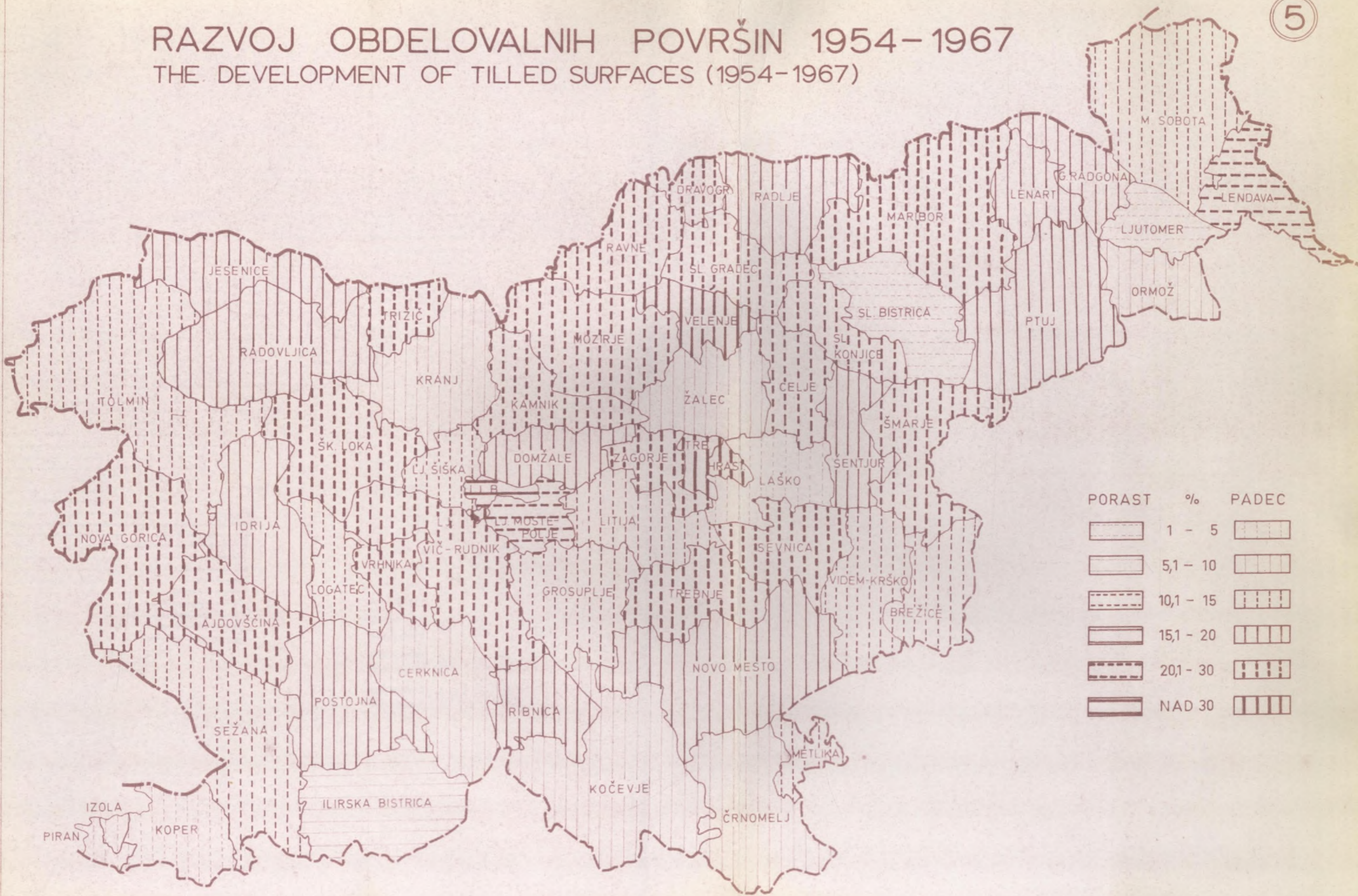

- POGOZDOVANJE - AFFORESTATION**
- P₁ — 75 %
 - P₂ — 50 %
 - P₃ — PREVLADUJE PREDOMINANTLY
- OZELENJEVANJE - INCREASE OF GRASS SURFACES**
- O₁ — 75 %
 - O₂ — 50 %
 - O₃ — PREVLADUJE PREDOMINANTLY
- URBANIZACIJA - URBANIZATION**
- U₁ — 75 %
 - U₂ — 50 %
 - U₃ — PREVLADUJE PREDOMINANTLY

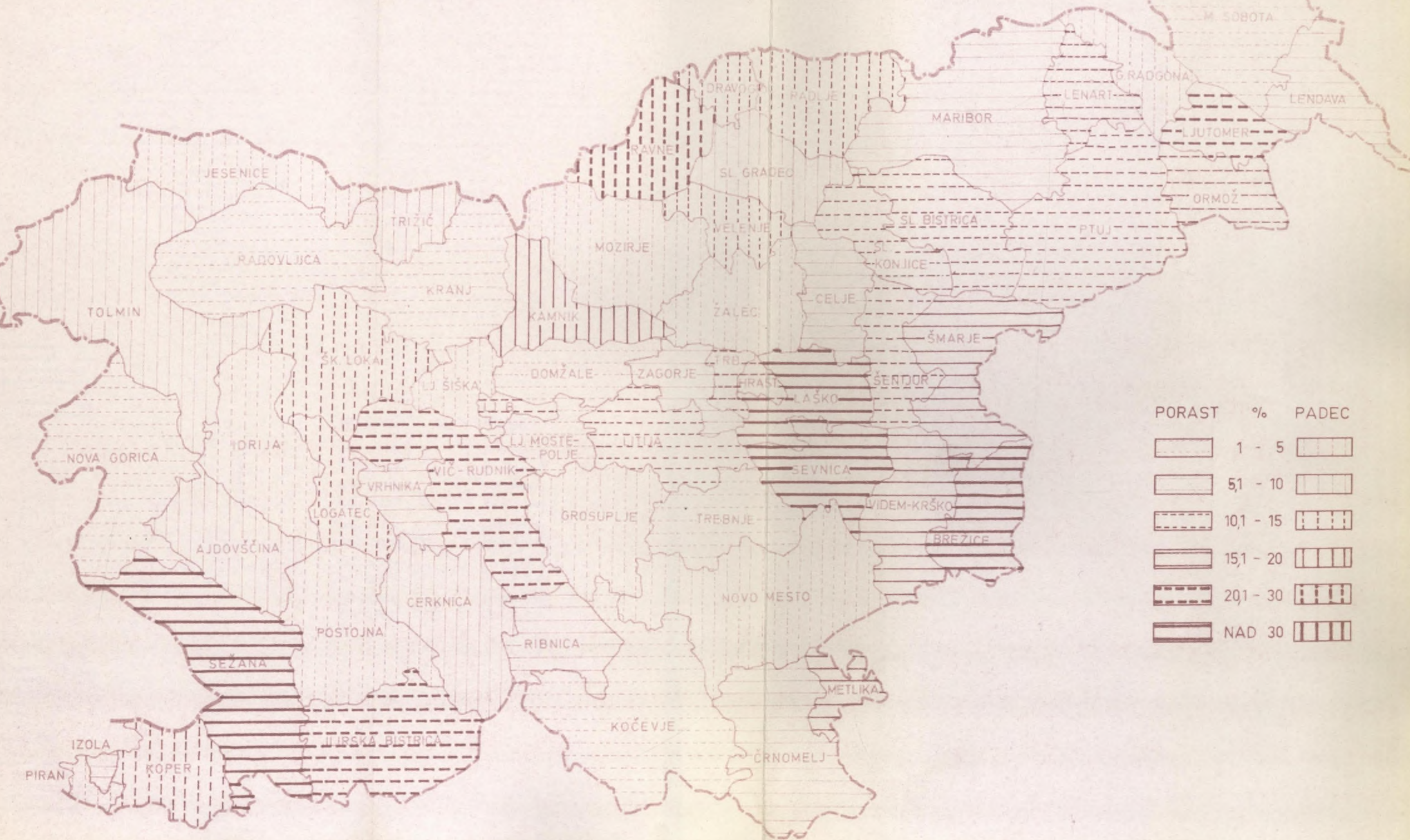
RAZVOJ OBDELOVALNIH POVRŠIN 1954-1967

THE DEVELOPMENT OF TILLED SURFACES (1954-1967)

RAZVOJ TRAVNIH POVRŠIN 1954 – 1967

THE DEVELOPMENT OF GRASS SURFACES (1954–1967)

PORAST	%	PADEC
	1 - 5	
	5,1 - 10	
	10,1 - 15	
	15,1 - 20	
	20,1 - 30	
	NAD 30	

